

I. BÖLÜM

GELENEKSEL DİNİ ANLAYIŞA AKİF'İN ELEŞTİRİLERİ

1. ŞERİAT

Akif bir İslam şairidir. Hayatı boyunca dini kendisine amaç edinmiş;bu nedenle şiirler yazmış, vaazlar vermiş, hutbeler okumuş, seyahatlerde bulunmuş, tefsir ve tercüme yazmıştır. İmamoğlu'nun da dediği gibi: “*Akif, Kur'an yolundan ayrılmanın gayret gösteren bir şahsiyettir.*”¹ Gayesi: Şeriatı anlamak, yaşamak ve anlatmaktır. Tüm ideali budur. Mehmet Akif, Şeriatı, merkezinde Kur'an olan bir müslümanlık olarak anlamıştır:

“Hele bîçâre Şeriatle nasıldiyeniyor!

*Müslümanlık bu mu yahu? Diye insan yanıyor”*²

Şeriatı, ilerlemeye engel olarak algılayan zihniyeti Akif eleştirir. Çünkü ona göre şeriat kelimesi yanlış değerlendirilmektedir. Dini pratik yaşam, şeriat zannedilmektedir. Oysa ki şeriat, yani Kur'an, tam tersine, çalışmayı ve ilerlemeyi emretmektedir.

Akif gerçek Müslümanları Fransız bir adama anlatır. Bu konuda Fransız Akif'e şunları söyler: “*Ben meslek iktizasından çok Müslüman aile ile münasebet halinde bulunuyorum ki bunlara saplanıp kaldıkları bataklardan kurtulmalar için ne kadar çare saydınsa evvela, hükümeti sonra Şeriatı mani gösterdiler. Hiç birini kabul etmediler.*”³ Fakat Akif bu görüşü hemen reddeder. Şöyle devam eder :

¹ İmamoğlu, Vahit, *Mehmet Akif ve şairane insan*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996,s.79.

² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 2.Baskı, Hazırlayan: Ertuğrul Düzdag, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.105.

³ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* 7.Baskı, Hak Yayıncılık ,c.5, s.124.

“Lakin Şeriatullah mâni-i terakkî olmasın hiç aklın yatmaz. Mösyö, siz işin iç yüzünü bilmiyorsunuz! Başındaki hükümetin Allah belasını versin! İstibdadın idame için bizim o güzel Şeriatı tahşesh etti de böyle umacı şekline soktu.”⁴

Akif aynı konudaki eleştirilerine şu şekilde devam eder:

“Zavallı Şeriat! Kimlerin elinde, hem de ne işlere alet olduğunu biliyor musunuz? Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar Şeriatı üzerimize çökmüş bir kabus, karışık bir çökmüş bir umacı tahayyül edeceğiz.”⁵

Şeriate yapılan bu haksızlığa Akif’in yaptığı eleştirileri genel olarak belirttik. Aşağıda Kur’an’ın anlaşılması konusunda bunları ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Çünkü Akif’e göre şeriat Kur’an’dır.

a) Müslümanlık

Akif sosyal hayatı iyi gözlemleyen ve irdeleyen bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemi incelerken toplumdaki en büyük problemin İslam’ın uygulanma şeklinde olduğunu ortaya koyar:

“Müslümanlık nerede! Bizden geçmiş insanlık bile...”⁶ demesi bunun en güzel ifadesidir. Eliaçık bu konuda şöyle der: *“ Akif’in Şiirlerinde sürekli olarak “Yaşanan Müslümanlık” anlayışı ile bir hesaplaşma ve güçlü bir özeleştiri görürüz.”⁷*

“Ah o din nerde, o azmin, o sebâtin dini,

O yerin gökten inen dini, hayâtullah dini?”⁸

“Müslümanlık pak sîretten ibaretken yazık!

Öyle saplandı ki levsiiyata: Hâlâ çıkmadık”⁹

⁴ Şengüler, İsmail Hakkı, *Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.124.

⁵ Şengüler, a.g.e., s.126.

⁶ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.251.

⁷ Eliaçık, İhsan, *Mehmet Akif Ersoy*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.45 .

⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.341 .

Akif, Müslümanlığın tertemiz bir hayat nizamı olduğu halde ondan uzaklaşıp pisliğe saplandığımızı ifade eder. Sonrasında ise yaptığımız hataları sıralar. Bu hatalar : Dinin hurafelerle karıştırılması, göreneklerin dinin yerine geçmesi, din işleri ile dünya işlerini birbirinden ayırma sorunu, Müslümanların birbirini tanımamasıdır.

b) Hurafeler Dini

“Biz neyiz? Seyreyle artı bir de fikir et, neymişiz?”

Din de kürkün aynülmüş: Ters çevirmiş giymişiz.¹⁰”

“Doğrudan doğruya Kur’an’dan alı ilhâm

Asr idrâkine söyletmeliyiz ğlam’¹¹

Akif’in, ilk beytinde de söz konusu ettiğine göre, gelenek ve görenek din kavramının önüne geçmiştir. Kur’an’ın uygulanmasında problem vardır. Problemin asıl düğüm noktası burasıdır. Ona göre Kur’an, doğru bir şekilde uygulanması şöyle dursun, doğru dürüst anlaşılmamıştır bile. Bu problemin çözümünü o, ikinci beyitte vermiştir: Dinin merkezine Kur’an’ı yerleştirmek. Yusuf Sûresi 103. ayetin tercümesinde Kur’an’ın bize yeryüzünde ve gökyüzünde olan ibretleri düşünüp öğüt almamızı tavsiye ettiğini, fakat bizim, bunları uygulamadığımızı anlatmaktadır. Bu yetmezmiş gibi bazı aydınlarımız da geri kalmamızın sebebini dine bağlamaktadır. Akif’in bunlara son sözü şudur:

“Heyhat din ne söylüyor, biz ne anlıyoruz!”¹²

Akif’in en temel problemi, Müslümanların neden geri kaldığı sorunudur. Eserlerinde hep buna cevap aramış, bulduğu cevaplarla yetinmeyip, daima

⁹ Ersoy, Mehmet Akif ,*Safahat*, s.233.

¹⁰ Ersoy, a.g.e , s.182.

¹¹ Ersoy, a.g.e., s.349.

¹² Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyatı*c.9, s.126.

sorgulamasını sürdürmüştür. Müslümanların geri kalmalarındaki nedenin söylendiği gibi din olmadığını, dinin uygulanma şeklindeki bozukluklar olduğunu ifade etmiştir:

*“Müslüman unsuru gayet mütedennî, doğru,
İ u kadar var ki değildir bu onun mahzûru.
Müslümanlık denilen ruhu ilahi, arasak
“Müslümanlık” diyen insan yoldan ne uzak.”¹³*

Akif'e göre yaşanan din, hurafeler dinidir. Akif'in deyimiyle söz konusu bu din umacı dinidir; tembellerin, miskinlerin, ahlaksızlıkların ve softaların dinidir. Din, kaynağından değil de hurafeler ve kulaktan dolma bilgilerle donatılmıştır. Bu durumu kendisi de eleştirir ve hayali arkadaşına: “Eğer gerçek İslam bana öğretilmemiş olsaydı şu son zamanlarda gençlerin tutulduğu dinsizlik hastalığına bende yakalanırdım.” der.¹⁴

*“Bak ne hâle getirmiştir ki cehlimiz dîni,
Hurafeler bürümüş en temiz menâbini”¹⁵*

“Emr-i dini taklid ile kaim bilmenin seyyesidir ki batıldan batıla birer ikişer bid'at, üçer beşer hurâfe miras ala ala bugün akaidimiz, tâatın, muâmelâtın âdeta hurâfât mecmuası bid'at yoluyla haline gelmiş! Dinin Şekli-sahîhini kolay kolay tahattur bile edemiyoruz.”¹⁶

Akif'e göre dini bu hale getiren cehaletimizdir. Ona göre insanlık, bilgiye değer verme yönünden o kadar geridir ki, bırakın Kur'an'ın gerçeklerini, en subjektif gerçekler bile kabul edilmemektedir. Şiirin devamında o, şöyle der:

¹³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.158.

¹⁴ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı*, c.5, s.74.

¹⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.221.

¹⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.121.

*“DeĞil hakaiki İ er’ini bugün, bedihiyyat
Bilâ- münâkaŞa ikrâr olunmuyor.. Heyhat!
KitâbÜSünneti, icmâ-i kaldÜTÛ artÜk;
HavâssÜmaskara yaptÜk, avâmÜaldattÜk
YÜTÛ ŞeriatÜbambaŞka bir binâ kurduk;
Nebîye atf ile binlerce herze uydurduk.
Hadisi vaz’ ediyorken sevâb uman bile var!
Sevâb-Üvar mÜmiŞ, bir zaman gelir, anlar!
Lisan-Üpâk-i Nebi’den yalanlar uyduruyorlar.
SÜÜmadan “sevab işledim” deyip duruyorlar.”¹⁷*

Akif, hurafe ve bid’atlere bağı Müslümanları şiddetle eleştirir. İslam’ı hakkıyla bilmeyen kesimlerde batıl itikatlara ya da hurafelere meyiletme, kendini daha fazla hissettirmektedir. Mehmet Akif bu konudan bahsederken, “yılancık” hastalığına yakalanmış bir çocuğun tedavisinden bahseder: Aktardan alınan zencefil için, “Okunmuş olmalÜha”¹⁸ “-HanÜh, geçer nefes ettik...- Geçer mi? ğıŞallah”¹⁹ Buradaki sözleriyle o, yılancık hastalığının tedavisinde tıbbi yöntemlerin yerine okuyup üflemenin yaygın olduğunu dile getirmeye çalışır. Dikkat edilmesi gereken şey, hastalığın, İslam dininde asla kabul görmeyen yanlış bir yöntemle nefes ettirme ya da başka bir deyişle okuyup üfleme gibi yollarla iyileşeceğine inanan kişilerin varlığıdır. İşte Akif, bu gibi insanların inanışlarının yanlışlığını vurgulamaya çalışır.

Akif burada, inanan ve inancına rağmen bidatlere bağı kalmış olan Müslüman tipini bizlere sunmaktadır. Çünkü nefes ettirmek ya da herhangi bir otun

¹⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.221.

¹⁸ Ersoy, a.g.e., s.25.

¹⁹ Ersoy, a.g.e., s.25.

veya bitkinin şifa niyeti ile önceden okutulmuş olması ve bu şekli ile hastaya verilmesinin İslam dini ile uzaktan yakından bir alakası yoktur. Akif bu konuyla ilgili olarak kendine gelen bir mektuptan bahsetmekte ve mektuptaki: “*Bir zamanlar kolera gibi, veba gibi hastalıklar gelince hafızlar tutulup, memleketin etrafı devir ettirildi.*” ifadesine karşılık aynı yerde Akif: “*Evet öyle eski bir usul vardı Lakin hiçbir vakit dindarane değildi.*”²⁰ diye cevap vermiştir. Akif burada batıl bir anlayış bulunduğunu ve buna bağlı olarak İslam dinince kabul görmeyen bazı tutum ve davranışların yapıldığını söyler.

Bir başka yerde Akif, Ay’a bakmanın günah olduğunu söyleyen yaşlı bir kadınla bu düşünceyi kabul etmeyen genç bir kızı konuşturmakta ve: “*İlahi teyze tuhafı, neden günah olacak? – Günah dedim ya bükak şimdi...*”²¹ diyerek aya bakmayı günah sayan anlayışı eleştirir. Bir başka yerde tabiat olaylarına insanların şeytanın işiymiş gibi baktığını şöyle eleştirir: “*Ay tutulmuş, “Kovalayın Şeytanları kaktı!” Şeytanı kovmak için dümbelek çalanları ise şöyle ifade eder: “Dümbelek çalmada, binlerce kadını, kızı, erkek”* Burada Ay’ın tutulmasının şeytana bağlanması ve bunun ortadan kalkması için dümbelek çalınması İslam dinine uymayan, cahillikten ve İslam’ı bilmemezlikten kaynaklanan davranışlardır. Bu örnekler bizlere hurafeye ve bidate saplanmış ve bunu dinin aslındanmış gibi kabullenerek davranan bazı insanların olduğunu gösterir. Hurafelere ve batıla bağlanmanın yaygınlaşmasında hiç şüphesiz cahil din görevlilerinin de payı vardır. Din görevlisi cahilliğini örtmek için hurafe ve bidat uydurmaktadır. Akif bundan bahsederken, “*Dünyanın öküzün üzerinde durduğunu, onun altında balık ve balığın altında kayalık dolu bir deniz olduğunu mizahi bir şekilde hocanın ağzından söylettikten sonra*

²⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.162.

²¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.69.

:“Doğru mu dersin be hoca” “Ne demek doğru mu dersin, hey gidi cahil amca”²² şeklinde verdiği cevaplarla hocanın tavrını bizlere sunar. Bu örnek bizlere, hurafe ve bidate bağlı dindar tipinin oluşmasında cahil hocaların etkisinin olduğunu göstermektedir.

Müslüman halk, İslam’ın ana kaynağı olan Kitab’ı, Sünnet’i ve İcmaı kaldırıp atmış, aydın tabakayı maskaraya çevirmiş, Hz. Muhammed adına hadisler uydurmuştur. Daha önce şeriat konusunda denildiği gibi şeriat siyasetin elinde bir araç haline getirilmiştir. Bütün bunlarla beraber o dönemde “Biz böyle gördük dedemizden” düşüncesi son derece yaygındır. Akif bunu şiddetle reddeder:

“Görenek hem yalnız Çin’de mi salgın: nerde!

Hep musâb âlem-i İslam o devasıl derde

Getirin mağrib-i Aksa’daki bir Müslüman’ı

Bir de Çin sûrurun altıda uzanmış yatanı

“Böyle gördük dedemizden!” sesi titrek titrek!

“Böyle gördük dedemizden “sözü dinen merdûd”²³

Akif Kur’an ‘ın dinin merkezinden uzaklaştırılarak gelenek ve göreneklerin dinin merkezine konulmasını, görenek hastalığı diye tanımlar. Görenek hastalığı bütün İslam alemini sarmış durumdadır. Her tarafta “Biz böyle gördük dedemizden “ sözü hızla yayılmaya devam etmektedir. Bu durum bundan sonra da devam edecektir. Çünkü Müslümanlar dini bilmemektedirler. Üstelik “Böyle gördük dedemizden deyip akıllarını çalıştırmayarak, büyük bir taassup içinde boğulmaktadırlar. Akif bu durumu şu cümlelerle anlatır:

²² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.340.

²³ Ersoy ,a.g.e, s,144.

“Çünkü biz bilmiyorduk dini. Evet, bilseydik,
Çâre yok, göstermezdik bu kadar sersemlik.
“Böyle gördük dedemizden” izmihlali,
Boylayan bir sürü milletin olsun hali.”²⁴

Aslında Kur’an’ı okuyoruz ama ibret almıyoruz. Beynimizle değil, gözlerimizle okuyoruz. Bu ise bizi, Kur’an’a göre, helaktan kurtarmayacaktır:

“İbret olmaz bize, her gün okuruz ezberde!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafz-Ümuhkem yalın anlaşılan, Kur’a’nın
Çünkü kayıtda değil, hiçbirimiz mananın
Ya açar Nazm-Ücelil’in, bakar yaprağın
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağın
İğnememiştir hele Kur’an bunu hakkıyla bilin
Ne mezarlıkta okunmak için ne de fal bakmak için”²⁵

Akif, İslamî uygulamadaki görenek hastalığına başka bir yerde şöyle vurgu yapar:

“Bu nasırdar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin?... Tövbeler olsun ne demek!
Hani Kur’an’daki rûhun şu heyulâda izi,
Nasırlam ile birleştiririz kendimizi”²⁶

²⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.144.

²⁵ Ersoy, a.g.e, s.144.

²⁶ Ersoy, a.g.e., s.342.

İlmin merkezi Semerkant'ta bile din hurafeler haline gelmiş, öyle ki ay tutulduğunda, aşağıda ifade edildiği gibi “Kalkın şeytanı kovalım ki ayın yüzü açılsın” denilmiştir:

“O rasad-hane-i dünya, o Semerkand bile

Öyle dolmuş ki hurefâta o mazisiyle

Ay tutulmuş “kavalûh Şeytanûkalkû” diyerek

Dümbelek çalmada binlerce kadû, kû, erkek”²⁷

Mehmet Akif, halkın dinî yaşayışının bozukluğunun temelinde, din anlayışındaki yanlışlıklar olduğunun bilincindedir. Eğitim seviyesi çok çok düşük olan bu insanlar dîni; camilerden, oradan buradan duyduklarıyla yaşamaktadır. Halkın dîni yaşayışındaki yanlışların asıl suçlusu din adamlarıdır. Akif içtihat yapan bazı din adamlarını bilgisiz, yeteneksiz ve lakayt bulmaktadır. Şu beyitlerde bu anlam açıkça görülür:

“Kuru dava ile olmaz bu, fakat ilim ister.

Koca ilmiyeyi aktar da, bu üç tane fakih

Zevk-i fûkhisi bütün, fikri açûk, rûhu nezih

Sayîsû hadise var ortada tatbik edecek

Hani bir tane “usul” âlimi, yahu, bir tek?

Böyle âvâre düşünce ile yaşanmaz, heyhat;

“Mültekâ” fûkhûlûlû nâmû usûlünce “Mir’ât”²⁸

Akif e göre gerçek anlamda içtihat yapılmamaktadır:

“Bakû ne günlere kaldû; Ya beşya altûkopuk,

²⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.142.

²⁸ Ersoy, a.g.e , s.349.

*Yamaklarıyla beraber ki hepsi kılıkuyruk,
Utanmadan çölyor, içtihad kalkölyor!
Bu hâle tahammül hakikaten pek zor.
Harîmî İ er-i mübînîn ahû deĞil...oradan
Çekil de kendine bir sâha bul, be hey nâdan!²⁹*

Akif, dönemindeki müçtehitlik taslayanları; kılıkuyruk, kopuk, nâdan, ümmü dühât, sersem, maskara, şaklaban gibi aşağılayıcı ifadelerle anlatır:

*“Kilitlidir kapümmü dühât için amma
Kıyam-ÜhaŞre kadar ictihad ede “ulema ”³⁰*

Kapı “cahil dahiler” için kilitlidir. Akif içtihat için “aklı” yeterli görmez. Dînî ve kültürel konularda da uzman olmak gereklidir. Akif bu düşüncesi ile içtihat yapma yetkisini sadece din adamlarına hasretmektedir. Aslında bir anlamda Akif, halkın, Kur’an’dan elini çekmesini farkında olmadan ima etmiş olmaktadır. Çünkü bu iş uzmanların işidir. Halka uzman insanlardan sunulan din anlayışını yaşamak düşer. Bu sunumu da ilerleyen konularda ifade edeceğimiz gibi, camilerde din görevlileri yapmalıdırlar. Oysa Kur’an, uzman olan veya olmayan, herkesin anladığı kadarıyla sorumlu olduğu, bir kitaptır.

Akif bunları belirttikten sonra dönemindeki bu tür müçtehitleri şöyle anlatır:

*“Sabahleyin mütefelsif ikindi üstü fakih;
Sular karardümÛpek yosma bir edib-i nezih;
Yarû müverrih, öbür gün siyasetin kurdu;*

²⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.223.

³⁰ Ersoy, a.g.e., s.224.

Bakarsû; Ertesi gün ictihadû pey vurdu!. ”³¹

Akif bu sert eleştirilerini dönemindeki “*ğctihat kaplû açlûttû. Derhal girilmelidir.*” diyenlere yapmıştır. Bu kapının zannedildiği kadar kolay açılmayacağını söyler. “*ğctihat kaplû kapalûttû*” diyenlere de, kapının açık olduğunu savunur:

*“Yedi yüz yûttû eserlerle bu dinin hâlâ
ğhtiyâcâtûkâbil mi telafi? Asla”³²*

c) Din İşleri İle Dünya İşlerini Birbirinden Ayırma Sorunu

Akif’in Müslümanlık hakkında yaptığı eleştirilerden birisi de din işleri ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmış olmasıdır. Müslümanların bu uygulaması hem Müslümanları dünya medeniyet ve kültür seviyesinden geri bırakmış hem de bu geriliği, dışarıdan Müslümanları eleştiren insanlara karşı, haklı çıkarmıştır:

“Zaten en birinci felaketimiz burada başluyor. Din ile dünyayı birbirinden aytmûttû. Halbuki bunlar başka başka şeyler değl. Ya Rab hem dünyada iyilik ve hem ahirette iyilik ver. Din dünyadan ayrûbir şey değldir. Dünyasl din olmaz.”³³

*“Yttûmamlş ne kadar yttmak istesek, iman
Ayttmak istemişiz sonra dini dünyadan
Ayttmûttû, ederek Şer’i muttasûihmal
Asûikincisi olmuş, Şu var ki, berzede hâl.”³⁴*

Akif, kendi dönemindeki 350-400 milyon Müslümanın içinde bulunduğu hali düşünürken gerilememizin nedenlerini de irdelemektedir. Müslümanlar dinde aklın

³¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.224.

³² Ersoy, a.g.e, s.349.

³³ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçlamlalûMehmet Akif Külliyyatûc.9*, s.230.

³⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.201.

önemini kavrayamadığı için, dinin bu dünyada insanları mutluluğa ulaştıran bir araç olduğunu da düşünmemiştir. Sonra din ve dünya işleri ayrıldı. “Dünya fanidir, geçicidir, önemli olan ahirettir.” şeklindeki tasavvufi düşünce o zaman da çok rağbet görüyordu. Bu düşüncenin doğal sonucu olan tembellik ve miskinlik, hem kişiye hem de topluma çok büyük zarar vermiştir. Bu zararından dolayı Akif bu düşünce sahiplerini şiddetle eleştirmiştir. Ayetler ve hadislerle bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koymuştur: “*Dünyada nasibini de unutma*” (Kasas 77). “*Yarab hem bu dünyada hem de ahrette iyilik ver.*” (Bakara 201) Başka yerlerde de benzer eleştiri ve açıklamalara rastlıyoruz:

“Hatâdü ahiretten beklemek dünyada her hayrÜ

Öbür dünya bu dünyadan deĞil, hem hiç deĞil, ayrÜ

Sen ey sersem ki “üç günlük hayatü hükümü yok” der de

Sanarsü umduĞın amadedir ferda-yÜmahŞerde

Ne ekmiŞtin ki mahsul istiyorsun bir de ferdâdan.

Senin meŞru, olan hakkü: Bugün hüsrân yarü, hüsrân”³⁵

Burada Akif, dünya hayatının var oluş nedenini, akli delillerle şöyle anlatmaya çalışmaktadır. Allah kulları için sadece ahiret hayatını dileyseydi, bu dünyayı boş yere yaratır mıydı? Bu dünyayı yaratmasının bir anlamı kalır mıydı? Bu imtihan niye? İnsan dışındaki varlıklar boş yere mi yaratıldı?

d) Müslümanların Birbirini Tanımaması Sorunu.

“İu cemaatin içinden hiç birimiz bilemeyiz ki dünyanü neresinde ne kadar Müslüman var? Sonra o Müslümanlarü adeti ahlakÜnedir? Hatta lisanÜnedir?

³⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.253.

Yazıklar olsun bize ki biz birimizi tanınak istediğimiz zaman bile Frenklere, frenk kitaplarına müracaat mecburiyetinde kalıyoruz.”³⁶

Akif aynı ifadeleri Süleymaniye Kürsüsünde³⁷ verdiği vaazlarda da kullanmıştır. Yine Kastamonu vaazında konu ile ilgili şunları söyler:

“.....Bizler bugün bunun büsbütün aksine olarak yedi gerimizden külliye ayrı külliye bî haber, birbirimize karşı büsbütün yabancı buluyoruz.

Avrupalılar olmasa dünyanın neresinde ne kadar Müslüman olduğunu da bilemeyeceğiz. Dünyanın başka taraflarında bakalım. “Konya-Ankara’da acaba hiç haberdar mı? Yahut haberdar olma lüzumunu bir kere olsun duymuşmu?”³⁸

Akif İslam’ın pratikteki yanlış uygulamalarından bahsederken Müslümanların birbirinden habersiz yaşadıklarını fark eder. İslam birliği ve beraberliğini tavsiye ederken Müslümanlar, değil birlik kurmak, birbirinden haberdar bile değildir. Hem aynı ülkedeki hem de farklı ülkelerdeki Müslümanlar birbirini tanımamaktadır. Bu basit gibi görülen sorunun sonuçları, ülke bütünlüğü ve İslam birliği açısından felakettir. Bizi çok iyi tanıyan düşman, bu bilgisizliğimizden faydalanarak bizi kolayca ele geçirmektedir. Müslüman birliği bozulmakta, bunun da ötesinde İslam birliği yok olmaya yüz tutmaktadır.

Akif bir Kur’an şairidir, dedik. Kuntay, Akif’in göreneği eleştirmesini şu örnekle açıklar: “Akif “an’ane’ye bağlıdır, göreneğe değil. Diyordu ki: “Bir İngiliz’e sormuşlar: Bu kadar an’aneci olduğunuz halde nasıl terakki ettiniz? İngiliz cevap verir; - Bizde en yeni anane altıyüz senelik, en eski teceddüd altı saattir ve

³⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.206.

³⁷ Şengüler, a.g.e., s.226.

³⁸ Şengüler, a.g.e., s.331.

Akif on dört asûlû an'aneyle on dört saatlik yeniliğin beraber yürütülmesini ister."³⁹ Kuntay'ın da ifade ettiği gibi, Kur'an'ın, anlaşılması konusunda, dikkatli davranmak gereklidir. Aklın çizdiği yolda insanlığa yararlı *an'aneler* devam etmelidir. Fakat insanlığa zararlı *an'aneyle* terk edilmelidir. Çünkü görenek akli, düşünmeyi, zamana uyumu engellemektedir. Aynı zamanda da koyu bir taassuba kapı açmaktadır. Öyleyse Kur'an'a dönüş, zorunludur. Bir çok şiirinde, makalesinde, tefsirinde, vaazında, hutbelerinde, bu dönüş, ayetlerle, hadislerle, tarihten alıntılarla anlatılmaktadır: *"Akif'in bir nevi "din usulü" anlamında Kur'an'dan nasû yararlanılabacağ konusunda söylediğ "muhteşem fikirler" aynı zamanda tartışmasız bir belagat şaheseridir."*⁴⁰

Yine Akif'in Müslümanlık konusunda gördüğü yanlışlardan biri, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İslam'ın yerine geçmiş hurafelerin uygulanmasıdır. İslam rafa kaldırılmış, hurafeler ortalıkta cirit atmaktadır. Tabii ki bunun bedelini Müslümanlar ve İslam ödeyecektir. Müslümanların ilim, fen ve teknolojiye geri kalmışlığı, hayat hakkını da elinden almaktadır. Bir çok Müslüman ülke ya işgal altında ya da esaret halindedir. O halde hurafeler ortadan kaldırılmalı gerçek din acilen ortaya konmalıdır. Bu konuda Aydil Erol: *"Akif'e göre, Müslümanlar gerçek İslam'ı tanınmıyorlar. Din diye bir çok hurafeye inanıyorlardı. Oysa yapılacak iş belliydi. Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı, diyerek bu konudaki tespitimizi vurgulamaktadır."*⁴¹

³⁹ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.275.

⁴⁰ Eliaçık, İhsan, *Mehmet Akif Ersoy*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2004,s.58.

⁴¹ Erol, Aydil, *Mehmet Akif Ersoy*, Hikmet Neşriyat, İstanbul ,2002.s.28.

Yukarıda söylediğimiz tüm olumsuzluklara rağmen bizce Akif'in Müslüman bir birey olarak en temel isteği, İslam'ın yaşanarak insanların mutlu olmasıdır. Bu konuda Ahmet Kabaklı şöyle der:

“ Akif'in İslam'da bütün isteği peygamber ve dört arkadaşın zamanındaki Müslümanlık yani hurafesiz gerçek Kur'an ruhuna dönmektir. ”⁴²

2. YANLIŞ ANLAŞILAN VE UYGULANAN KAVRAMLAR

Müslümanlar en başta Allah'ı yanlış tanımışlardır sanki Allah, kulunun işlerini yapmak için, kulunun emrine amade bir tanrıdır. Bu anlayış; kader, tevekkül, sabır, çalışmak, ümit, gaye gibi kelimelerin de yanlış anlaşılmasına ve uygulanmasına neden olmuştur. O yüzden önce Allah tasavvuru değiştirilmelidir. Bu gerçekleştirildiği zaman tembellik, miskinlik, ümitsizlik kendiliğinden bitecektir. İslam hak ettiği değeri görürken, Müslümanlar da hak ettiği en yüksek yerde olacaklardır. Akif Müslümanların Allah tasavvurunu şu beyitlerle eleştirir:

*“Büak çalışmayım et oturduğün yerden
Yorulma, öyle ya Mevlâ ecir-i hâsû iken
Yazlı sabahleyin evden çıkarken işlerini
Birer birer oku tekâmîl edince defterini
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafıfledi... Sen Şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hüda vekîl-i umûrun deĞil mi? Keyfine bak!
Onun hazine-i (bütün nimetin hazinesi) namûkendi veznendir!
Silahkullanan, Allah, hûdudu bekleyen O;*

⁴² Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, 4.Baskı, Toker Yayıncılık, İstanbul , 1997, s. 91

*Levâzühü bitivermiŞ deĞil mi? Ekleyen O;
Demek ki her Şeyin Allah....YanaŞman, ũgatũ O;
Çoluk çocuk Ona ait, lâlan,bacũ, dadũ O;
Tabib-i aile eczacũ..Hepsi hasũũO;”⁴³*

Her şeyi Allah’tan bekleyen bir topluma Akif’in sorusu ise şudur :

*“Ya sen nedin? Mütevekkil; Yutulmaz artũ bu!
Biraz da saygũgerektir... Ne saygũũũũ bu!
Huda’yũkendine kul yaptũkendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkũl diyor bu cürete...ha?”⁴⁴*

Akif, Müslümanların Allah’ı gereğince tanımamasının temelinde; bilgi eksikliği olduğunu vurgular. “Allah’a gerekli saygũũgösterenler alimlerdir.”(Fatır, 27) ayetinden hareketle, cahillerin Allah’a itaat ve tazim hususundan çok kusurlu olduklarını vurgular:

*“Allahtan utan! Bari bũak dini elinden....
Gir leŞ gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lakin, ne demek bizleri Allah ile iskât
Allah’tan utanmak da olur ilim ile... Heyhat!”⁴⁵*

a) Kader: Kader konusu; tevekkũl, çalışmak, ümit, sabır, gaye gibi kelimelerle bütünlük teşkil eder. İnsanlık tarihinde bu konuların anlamları tartışıla gelmiştir. Kelam, felsefe ve ahlak sistemlerinde farklı düşünceler ortaya konmuştur. İslam tarihinde bu soruna iki başlıkta toplanabilecek cevaplar verilmiştir:

⁴³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.215-216.

⁴⁴ Ersoy, a.g.e., s.216.

⁴⁵ Ersoy , a.g.e, s.180.

Cebriye mezhebi olarak bilinen grup; her şeyin Allah'tan geldiğini, insanın hadiseler karşısında hiçbir rolünün olmadığını söylerken, buna karşın Kaderiyle ise; insanın fiillerinin yaratıcısı olduğunu bu nedenle de davranışlarında sorumlu olduğunu savunmuştur.

Akif'in kader anlayışını bir veya iki şiirle değerlendirdiğimiz zaman ya cebrî ya da mutezilî düşünceye sahip olduğunu zannederiz. Birbirine zıt olan bu düşünceler sık sık karşımıza çıkar. Daha dikkatli baktığımız zaman, kendi kendine düşünürken dile getirdiği mısraların; cebrî, toplumu uyandırmak için ya da toplumdaki yanlışları eleştirdiği zaman; mutezilî ifadeler kullandığını görürüz. Bu ise bizi, kader konusunu sürekli sorguladığı sonucuna götürmüştür. Sürekli, doğruyu arama gayretinde olduğundan ölümüne kadar sistematik bir kader düşüncesini oluşturamamıştır:

*“Canileri, katilleri meydana süren sen
Canideki, katildeki cüret yine senden
Sensin yaratan, başka deĞil, zulmeti nûru;
Sensin veren ilham ile takvayÜfücûru!
Zalimde taaddiye olan meyl sendendir
Mazlûm niçin olmadÜondan müteneffir?
Âkil nereden gördü bu ciddi harekâtÜ
Cahil neden öğrenmedi adab-ÜhayatÜ
Bir failin, icbarÜbütün gördüĞim âsâr !
Cebrî deĞlim, olsam ilahi, ne suçum var?”⁴⁶*

⁴⁶ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.15.

Görüldüğü gibi Akif'e göre her fiili yaratan Allah'tır. Bu durumda insan sorumluluğu ortadan kalkmaktadır. "Bir failin icbarı" ibaresi fiillerin kullara Allah tarafından zorla yaptırıldığı anlamına gelir. Bu düşünce salt cebri düşüncedir. Akif de bunların farkındadır ama kendini cebri olarak tanımlamak istemez. Bundan kaçmasının nedeni ise, bize göre, içinde bulunduğu ortam ve aldığı eğitimidir. Çünkü o dönemde reformist düşünce akımı, cebri düşüncüyü eleştirmekteydi. Akif'de, "Sebülürreşat" dergisinin baş yazarı olarak böyle bir sıfatı taşımak istemiyordu. Üstelik Balkan Savaşı'nın yapıldığı bu dönemde "her şeyi Allah'tan beklemek düşüncesini" en katı ve en sert şekilde hatta hicvederek, en çok, kendisi eleştirmiştir. Aynı zamanda Akif, Cemalettin Efgani, Muhammed Abduh, Muhammed İkbâl gibi şahsiyetlerin eserlerini okumuştur. Muhammed Abduh'un 32 makalesini tercüme etmiştir. Bu tercümelere, İsmail Hakkı Şengüler, Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı adlı kitabının 6, cildinin 11 ve 389. sayfalarında yer vermiştir. Bu düşünürler insan iradesini ön plana çıkaran eserler meydana getirmişlerdir. Akif bunları okuyor ve bunlardan etkileniyordu. Kaderi kendi kendine sorguladığı bu şiir'in sonunda, "cebri değilim ama olsam ne suçum var, Allah'ım", diyerek, cebri söyleme açık kapı bırakmıştır. Şiirin devamında:

"Yarab bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?

Senden daha bir emr-i sükun inmeyecek mi?

Sendense eğer bunca çektiğimiz devâhi,

Kimden kime feryad edelim söyle ilahi?

La yüs 'ele binlerce sual olsa da kurban"

*"Ėnsan bu muammalarda dehşetle nigeşban"*⁴⁷

⁴⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.15.

Diyerek bütün fiilleri Allah'ın yarattığı düşüncesini ifade ediyor .Yine:

“Emrinle mi yarab, ediyor böyle teaddi?

Zalimlere kahrü o kadar verdi ki meydan

“Yok adl-i mutlak diyecekler ye's ile vicdan!

Yerden çölyor göklere bir âh-Üşererbân”⁴⁸ (kıvılcımlar saçan ahlar)

Diyerek düşüncesini ifade ediyor. Cebri düşüncesinin izlerini aynı şiirdeki –
“Tevhit yahut Feryat”- şu beyitlerde de görmekteyiz:

“Sensin bu Şebistan'a süren onlarÜelbet

Senden doğacak doğsa da fecr-i hidayet”⁴⁹

Bu sözleriyle her şeyin Allah'ın takdiri olduğu sonucuna gelir:

“Ėahî, mâlik'ül- mülküm diyorsun... Doğru; âmennâ,

Hakiki bir tasarruf var müü insan için? Asla!

EĞer almısa bir millet edip bir mülkü istîla;

EĞer vermişe bir millet bütün bir mülkü bîperva;

Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünya”⁵⁰

“Küfe”adlı şiirinde Hasan, babasından kalan küfeyi, fakirlik yüzünden taşımak zorunda kalan on üç yaşında bir çocuktur. Akif acıyarak şu ifadeyi kullanır:

“O yük değil, kaderin bir cezasÜmasûme..

Yazü, günah nedir, bilmeyen Şu mahkuma.”⁵¹

⁴⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.15.

⁴⁹ Ersoy, a.g.e, s.17.

⁵⁰ Ersoy, a.g.e., 165.

⁵¹ Ersoy, a.g.e, s.20.

Çocuk masumdur ama Allah o küfeyi o yaşta taşımasını uygun görmüştür. Yine “Hikmet” adında, “Safahat” dışında kalmış bir dörtlüğünde, Allah’a şöyle seslenir:

*“Hikmet ne ezelde yazmamaktan
Yarab, bizi de ganiyy- i Şâkir (Şükreden zenginler)?
Aç karnûta çok mu kulluk ettik
Olduk da bu gün fakir-i sâbîr (sabreden fakir)?”⁵²*

“Hatıralar” adlı beşinci kitabına başlarken de şöyle der:

*“Ey bunca zamandû bizi te’ dib eden Allah
“Ey alem-i ğlam’ Üezen, inleten Allah!
ÇektirmedîĠn hangi, elem hangi ezadû?”
Her anÜhayatû bize bir rûz-i cezadû. (Kÿamet günü)
EcdadûnÜlî kanlarÜseller gibi akmûş...
MaksatlarÜdininle beraber yaŞamakmûş.
Olmaz’ mÜbu millet daha te’ yidine Şayan?
Hüsran yine bi çarenin amalini sardû
Atisi nigahûda karardûça karardû”⁵³*

Bu beyitlere baktığımızda Akif, Allah’a derdini anlatıyor,: Biz senin için şirki devirdik, adını yükselttik. Dünyaya duyurduk, 300 yıldır seni anıyoruz. Mükafatımız buysa yeter Allah’ım artık dayanacak gücümüz kalmadı. Dedelerimiz senin dininle yaşamak için kanlarını seve seve akıttılar. Bize çektirmedüğün hangi sıkıntı kaldı. Cebri bir kader anlayışı ve savaş psikolojisi ile Allah’a içini döküyor:

“Kam aldÜcihan, biz yine ferdalara kaldû,

⁵² Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÜklamalÜ Mehmet Akif KülliyyatÜ* c.4, s.428.

⁵³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat* , s.245.

Artık bize göster ki ferdayı Bunaldı!

Bir böyle Şehidin ki mükafatı zaferdir.

Vermezsen ilahi dökülen hunu (kan) hederdir.”⁵⁴

Burada Akif, biz üzerimize düşeni yaptık, takdir sendendir, diyor. Bu bir bakıma Eş’ari kader anlayışıdır. İnsanlar cüz-i iradelerinin gereği olarak silahlanmışlar, savaş yapılmış, kahramanca dövülmüş ama Allah külli iradesi gereği zafer vermiyor.

Akif, tabiatın ve dünyanın insanın emrine verildiğini ifade eder. Böylece, cüz-i iradesinin Allah’ın takdiri olduğu neticesine ulaşır:

“Esrindir tabiat desti teshîrindedir eŞya

Senin ahkâmı münkâad, mahkûmdur, dünya”⁵⁵

İnsanın meleklerden bile üstün olmasının nedeni ondaki cüz-i irade özelliğidir:

“Meleklerden büyük, hem çok büyük tebcile mazharsı

Tekalifin emanetgahı, bir başka cevhersin!”⁵⁶

İnsana verilen bu cüz-i irade, külli iradenin uygulanmasıdır, Akif’e göre:

“Semalardan inen te’yidisin guya ki takdirin!

Taharriden usanmazsı, tealiden tealiye”⁵⁷

Yukarıdaki mısralarla ilgili olarak İsmail Hakkı Şengüler şu açıklamayı yapar: *“Hatta günahları Allah’tan olduğunu haykıracağı vakit bile hıç ülüğü”*

⁵⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.246.

⁵⁵ Ersoy, a.g.e., s.59.

⁵⁶ Ersoy, a.g.e, s.60.

⁵⁷ Ersoy ,a.g.e, s.60.

bir isyana benzememesine dikkati çeker. Beyindeki fütûlayü Kur'an'daki ayete sorarak Şiþhesini ancak cebriliğ kadar vardûabilir.'⁵⁸

Buraya kadar,Akif'in cebrî kader anlayışına uyan beyitleri üzerinde konuştuk. Akif'in diğer beyitleri ve düşünceleri ise; hep insan sorumluluğunu ön plana çıkaran, kaderî anlamlar taşımaktadır. Nitekim tevekkül,çalışmak,sabır, ümit konularındaki düşünceleri,insan sorumluluğunu merkez almaktadır.Hatta bazı şiirlerde cebrî anlayışı taşıyan Müslümanları eleştirdiği bile görülür:

“Görsen de halini insan, fakat bu derbederin.

Nasûgünahûa girmez tevekkülün kaderin?

Sarûsan en ufak bir işinde esbâba

Muvaffakiyete imkan bulur musun acaba?”⁵⁹

Kuntay'a göre yukarıdaki mısralarda Akif, bu günkü medreselerin kader anlayışına ve tevekkülüne isyan ediyor. Her şeyi Allah'tan bekleyen bir insana bakıp “kader” ve “tevekkül” kelimelerine kızmamak mümkün değildir.⁶⁰ Öyleyse işlerde sebeplere sarılıp çalışmak gerekir ki, başarıya ulaşılsın, deyip, sözlerine devam eder:

“Kader senin dediğn yolda Şer'a bühtandû.

Tevekkülün,hele, hüsrân içinde hüsrândû.

Kader feraiz-i imâna dahil.....Amenna...

Fakat yok onda senin sapmûş olduğn ma'nâ.

Kader Şeraiti mevcut olup da meydanda,

Zuhura gelmesidir mümkînâtû âyânda .

⁵⁸ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açûlamalû Mehmet Akif Külliyyatû*c.10, s.115.

⁵⁹ Ersoy,Mehmet Akif, *Safahat*, s.216.

⁶⁰ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s.301.

*Niçin nasÛ geliyormuŞ... O büsbütün meçhul ;
Biz ihtiyarÛhÛ suretindeyiz mes 'ul,
Kader nedir sana düŞmez o istiknah;
Senin vazifen itaat ne emrederse ilah.
O sokmak istediğn Şekle girmesiyle kader!
Bütün evâmîr-i Şer'in olur bir anda heder.”⁶¹*

Akif kaderi tarif ederken “mümkinat”, “âyân”, “zuhûr”, “şeriat” , “ihtiyar”, “mesul” gibi kelimeleri kullanmıştır . Özellikle şeriat, ihtiyar, mes’ul ve mümkinât kelimeleri kelam ilmi için son derece önemli kavramlardır. ‘‘Kader, mümkinâtın zuhûrudur ayanda’’ derken, Allah’ın insanlar için koyduğu toplumsal yasalar ve doğadaki fiziksel – biyolojik yasalar kastedilir. Bunun imkanı, sorgulanır. Bu yasalar mümkündür, sonucuna ulaşılır. “Biz ihtiyarımızın suretinden mesul” derken de doğaya ve topluma konulan bu yasalara göre hayatımızla ilgili yaptığımız seçimlerden sorumluyuz, der ve insan sorumluluğuna hak ettiği değeri verir. Bu noktada kulun iradesi konusundaki anlayışını da, Kur’an’a dayandırır. “Bütün evamîrı şer’in olur bir anda heder” derken toplumda yaygın olan cebri görüşün yanlışlığından bahseder. Eğer insan iradesi yoksa, her şeyi Allah belirliyorsa,şeriat hükümleri neden indirildi? “Emirlere itaat” ne demek? Allah boş yere mi kitap gönderdi? sorularını satır aralarında sorar.

Bu görüşünü desteklemek için ashabın kader anlayışlarından örnekler verir. Aynı şiirde anlattığı olay Hz. Ömer döneminde yaşanmış tarihsel bir olaydır. ⁶² İslam ordusunun ünlü komutanı Ebu Ubeyde, orduyu Suriye bölgesine sevk etmiş, İslam’ı yaymaya çalışıyordu. Halife Ömer komutana yardımcı olmayı düşünerek bir

⁶¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat* , s.217-218.

⁶² Ersoy, a.g.e. 218.

grup askerle Şam yolunu tutup “Surg” bölgesine geldi. Ebu Ubeyde askerde veba salgını olduğunu halifeye söyler. Ömer de ordusuyla yerinden kıpırdamaz. Muhacirlere ve ensara “*Bu durumda veba salgını olan bölgeye girilmeli mi, girilmemeli mi?*” sorusunu sorar. Girilmeli ve girilmemeli diyen iki ayrı grup oluşur. Yaşlılar “girilmez” deyince, Ömer geri dönmeye karar verir. Ubeyde, Ömer’e: “*Allah’ın kaderinden kaçmıyor musunuz?*” der. Bu soruya Ömer: “*Allah’ın bir kaderinden diğeri (kaderine) kaçıyoruz*” der. Akif şu beyitlerle bu konuda son noktayı koyar:

“Kader denilince ne anırlardan hepsi anladın a!

*Utanmadan yine kalkışma Hakk’a bühtana”*⁶³

“Kadermiş öyle mi? Haşa bu söz değil doğru,

Belan üstedin Allah da verdi... doğrusu bu.

Talep nasılsa, tabi-i netice öyle çıkar

*Meşiyetin sana zulmetmek ihtimali mi var.”*⁶⁴

Yaşadığı dönemin tipik düşüncesi olan “Kader böyleymiş elden ne gelir” cümlesini Akif şiddetle eleştirir: Bazı insanların “*Eh kader böyleymiş ölümlü dünya*” sözlerini büyük bir kızgınlıkla şöyle eleştirir: “*Miskin herif bizim dinimizi böyle ölü şekline koyma, Allah seni kahretsin*”. *Bu din, din-i meskenet değil, dini zaruret değil, dini fakir değil!*⁶⁵ Sabır konusunu işlerken Akif “kader böyleymiş” sözüne kızar: “*Yoksa bu fedakarlıkların semtine yaklaşmayacak miskin miskin oturmak, sonra da hissesine düşecek rüsvallere “Kader böyleymiş tahammül etmeli “demek hiçbir zaman sabır ile tarif olunmaz.”*⁶⁶ Başka şiirinde tembellere göndermede bulunmayı ihmal etmez:

“Tedbire tevessülde olanlar mütekasil

⁶³ Ersoy, , Mehmet Akif, *Safahat*, s.215.

⁶⁴ Ersoy, a.g.e, s.215.

⁶⁵ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.9 , s.216-218.

⁶⁶ Şengüler, a.g.e. s.157.

Bilmezde hatiâtü'haml-i kader eyler"⁶⁷

"Bûaksalar edecek tatlûykusuna devam

Bugün nasibini yerleştirince kursağûa

"Yarû" nedir?Onu bilmez, yatar dönüp sağûa

"Yû'ûsa arŞ-Ühükümet, tû'ûsa kabre vatan

Vazifesinde deĞl:Çünkü''hepsi Allah'tan''

Ne hükmü var ki esâsen yalancûdünyanû?"⁶⁸

Akif'e göre insanları tembelliği sürükleyen, çalışmayı, sabrı, ümidi yerle bir eden insandaki bu irade anlayışıdır. Bu iradeyi de felçli irade olarak tanımlar:

"Mefluc ederek azmini bir felc-i iradi

*Yattû kötürümler gibi yattû mütemadi."*⁶⁹

İnsanlar kendilerine verilen bu iradenin anlamını anlamamaktadırlar. Akif'in misyonu Müslümanları kurtarmak ve İslam'ı layık olduğu noktaya getirmektir. Amacına en büyük engel olarak gördüğü insan sorumluluğunun hiçleştirilmesi üzerinde çok durur. Bir çok şiirin ana teması budur. Bu yüzden bu yanlış kader inancını düzelterek işe başlamanın gerekliliğine inanır. Sonra tevekkül sonra ilim... Akif bu fikirlerini çok samimi bir şekilde şiirlerinde işlemiştir. Hatta bu düşüncelerini şiirlerinde haykırmıştır. Erol Aydil'in de dediği gibi: "*Akif terennümün deĞl, çlû'û virtiözüdür...*"⁷⁰

b) Tevekkül

⁶⁷ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.4, s.258.

⁶⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.232-233.

⁶⁹ Ersoy, a.g.e, s.391.

⁷⁰ Aydil ,Erol, *Mehmet Akif Ersoy*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2002.s.82.

Akif yanlış Allah ve kader inancının yanlış tevekkül inancını doğurduğunu vurgular. Bu ise toplumu tembelliğe ve miskinliğe itmektedir. Akif toplumdaki tevekkül inancını şöyle eleştirir:

*“Allaha dayanmak m’Û As’ûlarca dayandı;̇
Düşükse bu hüsrana, onun nâr’ûa yandı;̇
Yetmez mi çocukluktaki efsaneye hürmet?
Hâlâ m’Ûre’şid olmadı’hala m’Ûbu ümmet?”*⁷¹

“Azimden sonra tevekkül” adlı şiirinde Akif, Müslümanların o günkü sefaletinin en büyük nedenini yanlış tevekkül anlayışı olarak gösterir. Kurtuluş için geçmiş baştan başa yanıp kül olmalıdır. Şiirin devamında yukarıda kader konusunda ifade edilen felce uğratılmış kulluk iradesi, Müslümanların kültürünün yozlaşmasının en büyük nedenidir. Buna rağmen acınacak halini tevekkül sanmaktadır:

*“Mevcud ise bir hakk’û hayat ortada, Şayet
Mutlak de’ğil elbette, vazifeyle mukayyed”*.⁷²

Aynı yerde Akif, tam teslimiyet halindeki kainatın bile bir hareketlilik içinde olduğunu söyler ve biraz anlayış ve insaf sahibi olsaydın kuşkusuz evrendeki bu ibret verici çabaları görüp, sen de kendine bir ders çıkarırdın, der:

*“Allah’a dayandı’ın!” diye sen ç’ûma yataktan
Mana-y’Ûtevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Alemde tevekkül etmek olsaydı’atalet”
Miras-’Ûdiyanetle ya’şar m’Ûyd’Û Bu millet;”*⁷³

⁷¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.391.

⁷² Ersoy, a.g.e, s.391.

⁷³ Ersoy, a.g.e. s.392.

Yine Akif ‘‘Armut piş ağızıma düş’’ mantığını güden insanları eleştirmeye şöyle devam eder:

*‘‘Sonunda bir tevekkül sokuşturup araya
Büak çalışmayÜmret oturduğın yerden
Yorulma öyle ya, Mevla ecr-i hasÜ iken!
HüdayÜkendine kul yaptıÜkendi oldu Hüda
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür’ete ha!
Ya sen nesin mütevekkil yutulmaz artÜ bu;
Biraz da saygÜgerektir...Ne saygÜlÜlÜ bu!
Görür de halini insan fakat,bu derbederin
NasÜgünahÜa girmez tevekkülün kaderin?’’⁷⁴:*

Akif, ‘‘Ekilmeden biçilen tarla nerde var göster’’ diyerek, dinde çalışmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bu tarz insanın tevekkül anlayışını, hüsrana olarak adlandırmaktadır:

*‘‘Ekilmeden biçilen tarla nerde var?Göster!
‘‘Kader senin dediğın yolda şer’a bühtandÜ.
Tevekkülün hele hüsrana içinde hüsrandÜ.’’⁷⁵*

Akif tevekkülün yanlış anlamını, beyni örümcekli bir yığın cahilin en rezil oyunları ifadeleriyle ortaya koyar:

*‘‘Tevekkül hele manasÜhiç de öyle değıl
YazÜ ki, beni örümcekli bir yÜÜ cahil ,
Nihayet oynayarak dine en rezil oyunu
Getirdiler ne yapıÜ yaptıÜlar bu hale onu!*

⁷⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.216.

⁷⁵ Ersoy, a.g.e , s.216.

Tevekkül inmek için ta bu Şekl-i mübtezele

Nas'ı uyuttunuz efkâr'ı bilsem, ey hâzele.”⁷⁶

Akif tevekkül anlayışını, bu şekle sokanları sadece beyni örümcekli bir yığın cahil olarak suçlamaz, aynı zamanda; dine en rezil oyunu oynayanlar, “tevekkülü müptezelleştirenler,” “bedduaya dönüştürenler”, “düşünceyi uyuşturan alçaklar”⁷⁷ olarak da isimlendirir.

Kolera ile ilgili bir makalesinde, kolera hastalığının olduğu yerlerde yiyecek ve içeceğe dikkat edilmesi gerektiğini vurguluyor. Fakat birçok Müslüman böyle bir durumda bile “Tevekkeltü Alellah” diyerek pis boğazlıktan geri durmaz. Akif bu softalara şöyle der: “Doğrusu tevekkülü pek iyi anlamış!”⁷⁸

Yine Müslümanlığın geri kalmasının nedenlerinden bahsettiği “Hatıralar” adlı şiirinde, yanlış tevekkül anlayışını şöyle eleştirir:

“O iman kuvvet ihzariyle emretmişti...Lakin biz.

“Tevekkelna” deyip yattık da kaldık böyle en âciz!”⁷⁹

Akif, “armut piş ağzıma düş” gibi miskin temennilerin tevekkül ile hiç alakası olmadığını ise Ankebut 69. ayetinin tefsirinde belirtmektedir: “*Çalışarak hayatını kazananlar için her türlü nimet imansız, bir tevekkül ile tembel yaşayanlar ise mahkum olmayacak illet yoktur*”⁸⁰ der.

c) Tembellik

⁷⁶ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.218.

⁷⁷ Eliaçık, İhsan, *Mehmet Akif Ersoy*, s.2.

⁷⁸ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.162.

⁷⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.258.

⁸⁰ Ersoy, a.g.e.s.57.

Akif tevekkül, kader ve çalışmak kelimelerini iç içe kullanır.Esasında bunlar anlam olarak birbirine bağlı kelimelerdir. Akif, savaşların, yenilgilerin, toprak kayıplarının, isyanların, ihanetlerin çok yaygın olduğu bir devirde yaşamıştır. Bütün bunların etkisiyle o,hep harekete geçmek ve insanları harekete geçirmek istemiştir. Çevresinde bir yığın tembel insanı görünce hep kızmış, eleştirmiş ve onları uyandırmak için bütün nefesini harcamıştır. Akif, tembelliği şöyle eleştirir:

*“Leyse lil insanÜlla mâ seâ” derken Huda!
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha?
Mahvolursun bir dakika geçse hatta böyle boş
Yer çalİşİ, gök çalİşİ sen sİUmazsan otur
Bunlarİ hakkİda bilmem var mÜbir bahanen?”⁸¹*

Şiirde zamanın gerisinde kalan insanın tembelliğine kızar ve başarı için azmin şart olduğunu söyleyerek şöyle devam eder:

*“Cihan kanun-i sa’yİ bak, nasİ bir hisle münkaadİ
Ne yaptİ “Leyse lil insani ila ma se’a vardİ”*

Akif, 350 milyon Müslüman’ın halini içi sızlayarak anlattıktan sonra çalışmakla ilgili ayetin gereğini yerine getirdin mi? diye sert bir şekilde sorar:

*“Ey dipdiri meyyit! İki el bir baş içindir
Davransana... Eller de senin baş da senindir.”⁸²*

Akif bu beytinde tembel insanı yaşayan ölüye benzetip keskin bir şekilde eleştirir ve aynı yerden şöyle devam eder:

⁸¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.23.

⁸² Ersoy,a.g.e. s.175.

*“Kurtulmaya azmin niye bilmem ki ,süreksiz
Kendin mi senin,yoksa, ümidin mi yüreksiz?”⁸³
“Nedir bu meskenetin sen de, bir kıldasana
Niçin kıldamıyorsun? Niçin, ne oldu sana?”⁸⁴*

Aynı eleştirileri dine hurafe sokup,hurafelerle yaşayan softalara da yöneltir:

*“Çalış dedikçe Şeriat çalışmadı oturdu
Onun hesabına bir çok hurafe uydurdun!”⁸⁵*

Zavallı milletin içler acısı durumunu sesli olarak düşünüp sorgulayan Akif,bir babaya şunları söyler:

*“Doğru mudur ye’s ile olmak tebâh?
Yok mu gayrete gelip bir intibah”⁸⁶*

Akif “Uyan” adlı şiirinde de Müslümanların tembelliğini ve miskinliğini eleştirmiştir. Bu şiirde Müslümanlık kavramı bütün olarak ele alınmıştır. Geçmişte yaşanan ürpertici felaketler hatırlatılmıştır. Batılı medeniyetlerin karşısında yok olmamak için ümitsizliğe kapılmadan çalışmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Akif, zaferin ancak hak edilerek elde edilebileceğinin farkındadır. Müslümanların bu hak ediş çabasını göstermediklerinin bilincinde olarak, bunu onlara anlatmak için kendince çaba sarf etmekte ve “Uyan!” diye haykırmaktadır.⁸⁷

Şiirin aynı yerinde Şark’a, “Ey ebedi meskenet” diye seslenmektedir. Bu hitap, tembelliğin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

⁸³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.175.

⁸⁴ Ersoy, a.g.e., s.213.

⁸⁵ Ersoy, a.g.e, s.215.

⁸⁶ Ersoy, a.g.e. , s.248.

⁸⁷ Ersoy,a.g.e. s.249.

Çünkü Akif'in eserlerinde bahsettiği 300 - 350 milyon Müslüman'ın hepsi geri, tembel ve işgal altındadır. Bu durumda Akif şunları söyler:

*“Çalış dünyada, insan ol elindeyken henüz dünya,
Öbür dünya, insanlık deĞlmiş yaĞma yok gördün ya.”⁸⁸*

Ankebut suresinin 69. ayetini tefsir ederken Akif'in tevekküle olan eleştirisinden bahsetmiştik. Dinin bizi sürekli çalışmak konusunda uyardığı halde, nasıl olup ta Müslümanların tembellik içinde kıvrandığını ifade etmişti. Akif'e göre bu tembelliğin çok ağır bedellerini ödemekteyiz. Bu bedeller: sömürülmek, yönetilmek, fakirlik... Bu gidişe dur demek isteyip şunları ekliyor: *“EfradÜ300-350 milyona varan cemaati müsliminin nedir bu günkü hali? ğlam sa'y dini, mücadele mesleĞi, Şan ve Şevket, mecd ve azamet rehberi iken, o din-i mübine intisab davasÙ güden biz zavallÙlar dünyanÙ muhtelif iklimlerinde atÙ, batÙ, miskin, zelil, muhakkar, mahkum, iĞrenç bir takÙh yÙğular, canlÙeŞyÙğularÙeŞkil ediyoruz.”⁸⁹*

Akif toplumdaki sorunların, bireyde başladığının bilincindedir. O yüzden hep bireyi düzeltmeye ve eğitmeye çalışır. Topluma hitap ediyorken bile hedefinde birey vardır. Bireyler düzelirse toplumun düzeleceğine inanmaktadır. Çalışmak konusunda *“BaŞkalarÙÙ hesabÙÙsizden sormazlar, siz kendinize bakÙ”* (Maide 105.) ayetini tefsir ederken bireyselciliği ön plana çıkarır. Toplumdaki yaşanan felaketlerin nedenini, kişilerin üzerine düşen vazifeyi yapmamalarına bağlar.⁹⁰ (Mücadele 20/21) Ayetlerin tefsirinde ise bireye düşen sorumlulukları hatırlatarak harekete geçmezsek yok olacağımıza işaret eder. Aklimızı başımıza almaz, Kur'an'a dört elle sarılmazsak, aramızdaki ayrılıkları sona erdirmeyip yanlış siyasetleri terk etmez,

⁸⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.25.

⁸⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÙklamalÙ Mehmet Akif KülliyatÙ*c.9, s.151.

⁹⁰ Şengüler, a.g.e, s.150,151,153

tembelliği miskinliği bırakmazsak, eğitime gerekli önemi vermezsek, her konuda düşmandan daha üstün hale gelmezsek, batının rezil medeniyetinin yerine fennini satın almazsak: “*Milletin maskarası Müslümanlığı yüz karası*”⁹¹ haline geleceğiz. Akif başka bir yerde ise fertlerin bu vazifesini yerine getirmek için fedakarlık derecesinde hassas davranmaları gerektiğini vurguluyor: “*Biz sair milletlerden o kadar geri kalmış idik ki aradaki mesafeyi kaldırmak için her ferd uhdesindeki vazifeden başka, bir de, fedakarlık hissiyle mütehassis olacaktı. Heyhat bizler o vazifeyi bile külliyen ihmal ettik*”.⁹² Akif’e göre, tembelliğimiz bizi bu hale düşürmüştür. Fakat diyelim ki bizim halkımızın mutluluğu umrumuzda değil, ama dinin sorumluluğunu taşıyoruz. Bizdeki yanlışlar dışarıdan bakıldığı zaman dinin yanlışı olarak yorumlanıyor. Akif buna hakkımızın olmadığını söyler. Çünkü bu Kur’an’a iftiradır. Kuran “çalışın” emrini veriyor. Biz çalışmıyorsak bu bizim suçumuzdur. Müslümanların Kur’an’a iftira attırmamak için çalışıp, yükselmeleri üstlerine bir vazifedir.⁹³

Akif Müslümanların doğuştan Kur’an’la sorumlu olduğunu söyler. O yüzden Akif, insanlara bu sorumluluğu her fırsatta haykırır. Her vaazında, her hutbesinde, makalesinde, şiirlerinde, tefsirlerinde gizli ya da açıktan; çalışın, tevekkül edin; tembelliği, miskinliği, sefaleti, yeisi bırakın gibi ifadelere rastlıyoruz. Buna örnek Fatih Camisi’nde verdiği vaazdır. Şöyle der :

“İslam sayındır, amelındır, mücadele dındır. Kur’an’ın bir çok yerinde bize ittifak ile ittifak ile mücadele ile emir buyuruyor. Bu emirler nasıne ile yerine gelecek şüphesiz sayı ile ... Müslümanlar cümud içinde, rehavet içinde uyuşuk

⁹¹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyatı*, c.9, s. 145.

⁹² Şengüler, a.g.e., s. 152.

⁹³ Şengüler, a.g.e., s.126.

bir halde; Tearuf yok, tehabbüb yok. Birbirini tanınmazlar birbirini sevmeyiz... ”⁹⁴

Akif’in aynı serzeniş ve eleştirilerine başka bir yerde de rastlıyoruz: “*Bizde hani say,hani mücadele, hani azim? Hiçbiri yok. Biz uyurken onlar uyanıklar.*”⁹⁵

Meskenet yuvası olarak gördüğü kahvehaneleri, Müslümanlığı tembelliğe iten, uyuşturan, canileştiren yerler olarak anlatır. Hatta kahvehaneleri dilenci görüntüsünde sinsî canilere ve hainlere benzetir.Burada geçirilen vakit zaman kaybıdır. Böyle insanlığı kötülüğe düşüren yerlerin neden kapatılmadığını da öfke ile dile getirir:

“Sakın firengiye benzetmeyin feca’atın

Mahalle kahvesi Şarkıharim-i katilidir.”⁹⁶

“Mahalle kahvesi hala,niçin,kapatılmal

Kapansın el verin artık bu perde pek kanlı”⁹⁷

d) Sabırsızlık

Sabır, zorluklar karşısında ümitsizliğe kapılmayıp onları aşmaya ve çözümü uygulamaya çalışma direnci şeklinde tanımlayabiliriz. Akif’in şiirlerinde, Müslümanların yanlış sabır anlayışını eleştiren malzemeler fazla yoktur. Çünkü Müslümanlar yanlış sabır anlayışıyla tembel davranmaktadırlar. O yüzden Akif, tembellik konusuna yaptığı eleştirilerde sabrı, daha çok, tavsiye eder:

“Alemde ziya kalmazsa halk etmelisin halk?

Ey elleri böğründe yatan, Şaşkın adam, kalk!”

Herkes gibi dünyada henüz hakk-ı hayattın,

⁹⁴ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı*, c.9, s. 205-206.

⁹⁵ Şengüler, a.g.e, s.145.

⁹⁶ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.94.

⁹⁷ Ersoy, a.g.e., s.94.

Varken, hani herkes gibi azimde sebatı?

Şbitti... sebatı sonu yoktur!Deme; yma

Ey millet-i merhume, sakı yeise kapıma. ”⁹⁸

Akif ,Müslümanlardaki azmin süreksizliğinden de yakınır:“*Neden azmin süreksizdir, yok mudur Allah’a imanı?*”⁹⁹derken, “*Ey iman eden kimseler, sebat gösteriniz*” (Al-i İmran /200) ayetindeki sabrı, Müslümanların yanlış anladığını söyler. Daha sonra, sabrın ne anlama geldiğini açıklar: “*Heyhat, biz Müslümanlar sabı kelime-i kudsiyesinin medlulüne sahip olmak Şöyle dursun, vakı bile deĞliz!Evet sabı lâfzı anıdıĞı gibi zihnimizi meskenete mezellete yakı bir mefhum kaplar. Bize göre sabı süret-i mutlakada katlanmak demektir. Neye katlanmak? Her Şeye... Daha doĞrusu katlanımayacak Şeylere! Mesela zelil olmaya, hakaret görmeye, dövülmeye, sövülmeye, hülasa Şeref-i insaniyetimizi lekeleyecek musibetin hepsine.*”¹⁰⁰

Akif, sabır kelimesini yanlış anladığımızı ve uyguladığımızı söyler. Sabır, Müslümanlara göre, katlanmak demektir. Haksızlığa, fakirliğe, tembelliğe, hakarete katlanmak. Oysa sabır, göğüs germektir. Akif sabrın “katlanmak” anlamına geldiği şeklindeki yanlış anlama üzerinde neden bu kadar durmaktadır. Çünkü Akif’e göre hakarete ve haksızlığa katlandığımız zaman, bu yanlış devam edecektir. İnsanlar sürekli mutsuz olacaklardır. Ama katlanmayıp, “Dur” der de problemi çözmeye, haksızlığı gidermeye, hakareti engellemeye çalışırsak hem birey mutlu olacak hem de toplumdaki yaralar kapanacaktır. Olumsuzluğa katlanmada tembellik, her şeyi kabulleniş, Akif’in deyimiyle “koyunluk” vardır. Oysa onurlu insana, yeri geldiğinde

⁹⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.176.

⁹⁹ Ersoy, a.g.e., s.234.

¹⁰⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyatı* c.9, s.156.

aslan kesilmek düşer. Böylece hem birey hem de toplum hak ettiği hayatı yaşayacaktır.

Bir başka yerde ise Akif, yanlış sabır anlayışını şöyle cümleleştirir: “*Sonra yanlış anlamadık hakâyütan biri de sabû. Biz zannediyoruz ki sabû mezellele tahammüldür.*”¹⁰¹ Mahir İz’e yazdığı bir mektubunda, şarklıların “başladığı işi bitirmeme” hastalığından bahseder. Bu hastalığı Ziya Paşa’nın bir beyti ile ifade eder: “*(Noksanû bil, bir işe ya başlama evvel, ya başladık kârûpezira-yûhitam et!)*” Yani noksanını bilerek önceden bir işe başlama. Başlayınca da işin sonunu getir. Hariciyeci Mehmet Münir Ertegun mektepte İngilizce öğrenmeye başlar. Ermeni bir arkadaşı ona : “*Zahmet etme, devam edeceğin iki haftadû sonra bûkar atarsû*” der. Bir süre sonra Ermeni’nin dediği çıkmış ama sırf utandığı için Ertegun işi sonuna kadar götürmüştür. Akif bunu anlattıktan sonra şunu ekler: “*Zaten her zaman söylerim, Biz Şarklularû yegane kusurumuz, Garblular gibi sebat ehli olmayışû dû. Her ferdimiz bu nakise ile ma ’lul*”¹⁰²

e) Ümitsizlik

“Kurtulmaya azmin niye bilmem ki süreksiz?

Kendin mi, senin, yoksa, ümidin mi yüreksiz?

Âtîyûkaranlık görüvermekte apıştû?

Esbabûelinden atarak yeise yapıştû!”¹⁰³

Osmanlı Devleti yıllarca bitmek tükenmek bilmeyen savaşlarla yorulmuştu. Öyle ki, Balkan savaşları ve I.Dünya Savaşı’na girdiğimiz yıllarda Osmanlı İmparatorluğu’ndan “hasta adam” diye bahsediliyordu. Tüm dünya “hasta adam”ın

¹⁰¹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklama! Mehmet Akif Külliyyatı* c.9 s.220.

¹⁰² Şengüler ,a.g.e, s.395.

¹⁰³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.175.

ölmesini beklerken halk yorgun, bitkin, kırgın, bitmiş, tükenmiş ve sefalet içinde yüzüyordu. Doğal olarak tüm milleti, siyasiler dahil, bir ümitsizlik kaplamıştı. Bu ümitsizlikten ara sıra nasibini alan Akif, topluma hep ümit aşılamaaya çalışan bir insan olarak görülmüştür. Görünmek zorundaydı da. Kurtuluşun tek çaresi buydu. Ümidin bitmesi, toplum için “ölüm” demektir. Akif bir yandan toplumdaki yeisi eleştirirken diğer yandan da, onu olumlu bir duyguya çevirmeye çalışmıştır:

“Doğru mudur ye’s ile olmak tebah?

Yok mudur gelip gayrete bir ihtibah?

Beklediğin subh-i kiyamet midir?

Gün batıyor sen aryorsun sabah”¹⁰⁴

Bu mısralar I.Dünya Savaşı’nın yapıldığı dönemde, Berlin’de yazılmıştır. Düşman her yeri sarmıştır. Böyle bir anda bile Akif’in ümidinin sönmediğini Eşref Edip şöyle anlatır: *“Bütün bu ümitsizlikler içinde üstad bir kez fütûra düşmedi. O bu milletin istiklalsiz kalacağına hatıra bile getirmiyordu. Ayvalık’ta, Karesi’de başlayan hareket-Ümilliyenin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına inancımız vardı”¹⁰⁵*

“Yesi tekfir eden imanına olsun ki yemin

Bize telkini ümid etmediler yoksa bu din”¹⁰⁶

“Dikteler karşına bir kapkara müstakbeli

Öyle korkunç olmaz hortlasa devler belki!

Bana dünyaya çıkarken: Batacağı! Dediler

Çılmadan batmayöğren ne kadar şaşma hüner!

Ye’si ezber bilirim azmi yüzünden tanınam

¹⁰⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.248.

¹⁰⁵ Edip, Eşref, *Mehmet Akif*, Asarı İlmiye Kütüphanesi, H.357, 1938, İstanbul, c.1, s.51.

¹⁰⁶ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.341.

*Okutan böyle okutmuş be Ğendin mi imam?*¹⁰⁷

Akif, milletteki ümitsizliğin sebebini sadece yaşanan dönemdeki olumsuzluklardan ibaret görmüyordu. Aynı zamanda ümitsizlik öğretiliyordu. Ona göre henüz çocukken aşılana karamsarlıkla, gençlik, hayata karşı kışkırtılmıştı. Çocuklar mekteplerde “Batacaksın!” cümleleri ile hayata hazırlanmaktadırlar. Ürkek, korkak, ümitsiz, tembel, pısrık bir millet olarak yaşamına devam etmektedirler, Akif bu duruma haklı bir şekilde karşı çıkar: “*Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik...*” der. “*Yürü o Ğum*” deyip beni yüreklendirecekleri yerde karşı Ğa kapkara bir istikbal diktiler. Ümitsizli Ğ ezbere bildi Ğm halde azim ve yüreklili Ğn yüzünden tan Ğnam bile. Bizi okutan böyle okutmuştu”. Akif bu noktayı “Yeis Yok” adlı şiirinde şöyle dile getirir:

“Lakin bir nefhas Ü yok sende ümidin!

Ölmüş mü dedin? Ah onu öldürmeli miydin?

Hakk Ü ezel fecri bo Ğılmaz d Ü zalim

*Ferdalar Ü görecek sin ki ne muzlim!”*¹⁰⁸

Akif’e göre, Müslümanlarda hiç ümit kalmamıştır. Böyle giderse gelecek karanlıklara gömülecektir. O, kurtuluşun Müslümanın içinde doğuracağı ümitte olduğunu ifade eder. Akif ümitsiz kıvranan gençliğe hitaben şöyle der:

“Birleşmek kabil mi ya tevhid ile ye’sin?

Hâ Şâ bunun imkan Ü yok, elbette bilirsin

Öyleyse neden boyununu bükmüş duruyorsun

*Hiç merhametin yok mudur evlad Ü olsun?”*¹⁰⁹

¹⁰⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.389.

¹⁰⁸ Ersoy, a.g.e., s.389.,

¹⁰⁹ Ersoy, a.g.e .s.389.

Akif, ancak mülhitlerin (dinsiz) ümitsiz yaşayabileceğini söyler. Müslümanın bu dünyada ümitsiz yaşayamayacağı için, miskinliği terk etmesi şarttır. Hiç olmazsa çocuğu için buna mecburdur. Çünkü yarınlar , ancak çalışarak sağlam temeller üzerine kurulur. Çalışmak için gerekli enerji ise, ümittedir. Bu düşüncelerini Akif, şu cümlelerle ifade eder:

“Doğduk, Yaşamak yok size! Derlerdi beşikten;

Dünyâyü mezarlık bilerek indik eşikten!

Telkin-i hayat etmedi asla bize bir ses;

Yurdun ezeli yası gibi herkes,

Ye’sin bulanık ruhunu zerk etmeye baktı

Mel’un aşubir nesli uyuşturdu baktı

Devlet batacak çölde beyinde öterde

Millette beka hissi ezilmez mi ki? Nerde;

Devlet batacak! İşte bu öldürücü sebep

Git yokla da bak, var mıktan danmaya tâbi”¹¹⁰

Aynı eleştiriyi Akif’in Balıkesir’de verdiği vaazında da görmekteyiz: “Acaba biz Müslümanlar niçin bu hale düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum;”
Doğduğumuz günden itibaren; analarımız, babalarımız, dedelerimiz, hocalarımız, siyasetçilerimiz, ediplerimiz, Şairlerimiz, muhabirlerimiz, bize istiklal için ümit verecek şeyler söylemediler. Ben çocukluğundan beri “Biz yaşamayız. Avrupalılar telakki eylemiş siz çok fena günler göreceksiniz...” nakaratlarından başka bir şey işitmedim. “Çocuklar siz gece gündüz çalışın ki bu memleket kurtulsun” diye

¹¹⁰ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat* , s.390.

*bizleri mücadeleye sevk edecekleri yerde rasgele adam, ruhlarımıza kalplerimize ye's mayası*¹¹¹

Akif birçok şiirinde milletin bölündüğünü söyler. Bir şiirinde de bölünmenin ikinci safhasını işlemektedir. Millet bölündü. Sonrada “devlet batıyor” sloganıyla psikolojik yıkım başlatılmaktadır. Ümitsizlik daha doğar doğmaz millete empoze edilmektedir. Bunun sonucunda, sarhoş ve aptal bir nesil yetişmektedir. Bunları düşünen Akif, söze şöyle devam eder:

*“Afakımıza yüklense de binlerce mehâlik
Batmazdı bu devlet “batacaktık” demiyeydik
Batmazdı hayı batmadı hem batmayacaktı
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandı”*¹¹²

Tâhâ Suresi'nin 43/44. ayetlerinin tefsirinde de milletteki bu ümitsizliğe değinir: “Efrad-ü millet arasında haksız bir ye'sin manası bir bedbinliğün günden güne şiddetini arttırmak şartıyla hüküm sürdüğünü görüyoruz. Hele bizim me'yus olmaya hiç hakkımız yoktur. Çünkü hiç çalışmadık, şüphesiz yoktur ki ye'simiz, bedbinliğimiz hep uğraşmamaya, atalet içinde paslanıp gitmeye hak kazanmak içindir”.¹¹³ Akif'e göre, ümitsizliğin nedeni çalışmamaktır. Çünkü çalışan insanın çalışmasından beklediği başarı umudu vardır. Başka bir tefsirinde ise ümitsizliğin nedenini imandaki zaaf, hatta iman yokluğu olarak gösterir: “O halde bu kadar ye's bu kadar fütûr neden icap ediyor? Cemati müslimine ruh-i gayret, ruh-i Şehamet,

¹¹¹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı*, c.9, s.245-246.

¹¹² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.390.

¹¹³ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı*, c.9, s.53.

ruh-i emel, ruh-i azim, ruh-i faaliyet nefy edecek sineler var esefa ki o nefhaler külliyyen mahrum!

Zaten cihan'ın ağırlığına getiren sebep ukala-yı Müsliminin ye'sinden başka bir şey değildir ki düşünülürse bu da imandaki za'f'daha doğrusu hiçliyi gösterir”¹¹⁴

Akif herhangi bir konuyu bir çok yerde ele almıştır. Mesela yeis konusuna, hem şiirlerde , makalelerinde, tefsirlerinde hem de vaazlarında rastlıyoruz. Eserlerinde tek bir konuya yönelmemiştir. Bir şiirde üç dört ya da beş konuyu birbirine bağlantılı olarak incelemiştir. Başka bir tefsirinde ümitsizliğe tekrar değinmiştir. Müslümanların içinde bulunduğu durumu ortaya koyduktan sonra “geçen geçmiştir” der ve ümitsizliğe kapılanları şöyle uyarır: “*Olan oldu diye ye's getirmek, dört ucunu salıvermek akıllı işi değildir. Zaten Müslümanlıkta bu yakışmaz.*”¹¹⁵ Aynı konuya Kastamonu'da verdiği vaazında da değinir: “*Dünyanın hangi tarafına gitseniz. Akvam-Üğlamiye'de hangisinin ruhunu, kalbini dinleseniz hep o mel'un ye's hastalığıyla mal'ul olduğunu görürsünüz. Ümmeti merhumeye bu zaf-üma nası olmuş da müstevli olmuş? Nası olmuş hele bu kadar azîm bir kitlenin umumu birden kötürümler gibi harekette mahrum kalmış?*”¹¹⁶

Peki Akif neden ümitsizlik üzerinde bu kadar duruyordu? Cevabını yine kendisi aynı vaazda vermektedir: “*Halbuki o cephelerin arkasında bulunanlardan bir kısmında ellerini, kollarını bağlamış her türlü muvaffâkiyetten ümidini kesmiş, hissiz, hareketsiz en yaman en acıkarak akibetleri bekleyip duruyordu. Zaten ye's bundan başka bir netice vermezdi ki! Dikkat olunursa me'yus olmak demek atalete,*

¹¹⁴ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* 9, s.166.

¹¹⁵ Şengüler, a.g.e., s.191.

¹¹⁶ Şengüler, a.g.e. s.350.

meskenete meşru bir şekil vermek demektir. Ruha ye's denilen o mel'un hastalığı çöktü mü artık vücutta hareket imkanına'yı imkanlı mücadeleye imkanlı kalmaz. ”¹¹⁷

Başarmanın yarısı inanmaktır! Bu gerçeği bilen Akif, savaşların, fakirliğin, yorgunlukların diz boyu olduğu bir devirde hep Müslümanlardaki yeis yarasını fark etmelerini, sağlamaya çalışmıştır. Hastalık bilinmezse tedavi imkansızdır. Hastalığı, nedenleriyle ortaya koyan bu doktor, reçeteyi de İkinci Bölüm’de değerlendireceğimiz gibi – akabinde sunmuştur. Hastalığı bulaştıranlara da sert eleştirilerde bulunmaktan çekinmemiştir. Yazarlar, düşünürler, siyasiler, öğretmenler, anneler, babalar, gazeteciler, edebiyatçılar... Kısaca birçok kimse Akif’e göre, hasta ve yanındaki herkese hastalığını, bulaştırmaktadır:

“Ey Hakka taparken Şaşkın kalbi muvahhid;

*Bir sine emelsiz yaşar ancak, o da mühlid”*¹¹⁸

Akif “Yeis Yok” isimli şiirinde, Müslümanların gayesiz yaşamlarının mümkün olmadığını söyler. Ancak dinsiz olanların gayesiz yaşayabileceğini söyler.

f) Ahlaksızlık

Akif bir sosyolog gibi davranarak eserlerinde, toplumdaki yanlışları ve doğruları okuyucusuna betimler. İyi bir gözlemci olan şair gördüğü yanlışları bütün edebiyatı araç olarak kullanarak haykırır. Akif toplumda, ‘ahlaksızlık’ diye anılan yanlış davranışları da eleştirir. Bu ahlaksızlıklar; fuhuş, boşanma sonucu dağılan yuvalar, meyhaneler, dedikodu, bozgunculuktur. Akif bu durumu şöyle ifade eder:

“Bu havâlide cehalet ne kadar çoksa, nifak

¹¹⁷ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* 9, s.345.

¹¹⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.390.

Daha salgû daha dehşettir... Umûmen ahlak

“Pek bozuk” az gelecek – namütenahi düşkün

Halik öyle murdarû görmekte ki insan fuhşun.”¹¹⁹

Fuhuş sosyal bir zaaf olarak görülmektedir. Bu durumu Akif, şöyle eleştirir:

“İeref hûslye istihkar-Ümevt(ölümü hiçe saymak) etmişken ecdadû

Bûakamaz öyle bir pakize neslin Şimdi ahfadû

Hayat uğrunda istihfafa Şâyan görmedik hüsrânû

Gebersin tekmeler altûda razû çûkmasû tek can!

Yürekler en mülesves, en gafil âmâl için çarpar.

Sinirler en muhal endişeden titrer durur çarpar.

Olur cem'iyet efradûca Şahsi menfa'at mabûd.

Sorarken kimse bilmez var mû'hak” namûda bir mevcut

O doymak bilmeyen ma'bûda kurbandû haya hissi,

Hamiyet, ademiyet hissi ulvi hislerin hepsi.”¹²⁰

Akif vatana millete sımsıkı sarılmış, hürriyeti için canını feda etmekten çekinmeyen bir şahsiyettir. Ahlaka önem vermiştir. Akif'e göre, ahlakın temeli dindir. İnsanlardaki dini hassasiyetler zayıf olduğu için ahlaki özellikler de zayıftır. Alçakça bir yaşam, korkaklık, şahsi menfaatlerin her türlü ahlaki ve toplumsal değerlerden üstün hale gelmesi, haksızlık ve salt utanmazlık, toplumda her türlü yüce duyguların ötesine geçmiştir. Bu davranışların temelinde, Allah korkusunun eksikliği yatar. Akif maneviyatı ölen bir toplumun ayakta kalma ihtimalinin olmadığını iddia eder. O halde insanlarda Allah korkusu -yani dini hassasiyet-

¹¹⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.142.

¹²⁰ Ersoy,a.g.e., s.250.

geliştirilmelidir. Bu durumun çözümünü yine dinde aramak gerekir. “Hatıralar” adlı kitabında ise Akif, kişisel çıkarlarımızın ahlakı yok ettiğini ; bunun sonucunda düşmanlarımızın hücumuna zayıf düştüğümüzü , şöyle ifade eder:

“Burnumuzdan tuttu düşman biz boğaz kaydûdayû”

Bir bakû: Hâlâ ihtiras ardûdayû.”¹²¹

Başka bir şiirinde ise Akif , ahlâkî görüşlerini, dine dayandırdığını daha açık bir şekilde ortaya koyup toplumdaki ahlaksızlıkları daha ayrıntılı olarak sıralar:

“Çünkü izzet nerde, bir bak, nedir ahlakmû”

Müslümanlû pak sîretten ibaretken yazû

Öyle saplandû ki levsiyâta: Hala çûmadû”

Zulme tapmak adli tepmek hakka hiç aldûmamak

Kendi asudeyse, dünya yansa, baş kaldûmamak

Ahdi nakzetmek, yalan sözden tehaşi etmemek.

Kuvvetin meddahûl olmak aczi hiç söyletmemek

Mübtezel bir çok merasim inhinalar, yatmalar”¹²²

Akif, “Asım” adlı şiirinde, toplumun büyük bir parçasını teşkil eden köylünün ahlakındaki bozukluğa dikkat çeker. Akif’in ahlâkî bozukluğu anlatırken köylüyü örnek vermesi, toplumdaki ahlâkî çöküntünün belirlenmesi bakımından ilginçtir. Çünkü sade yaşamı ile ahlaki bozukluğun en az olması gereken yer, köy yaşamıdır. Akif’in çizdiği portrede köydeki yaşam bile ahlâkî çöküntü içindedir. Üstelik

¹²¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.252.

¹²² Ersoy, a.g.e, s.255-256.

köylüler maddi yönden de çok kötüdür. Şu mısralarında açıkça bu durum görülmektedir:

“Köylünün bir Şeyi yok sÛhati, ahlâki bitik

Bak o sÛttaki mintan bile, tiftik tiftik”¹²³

Akif, “Meyhane” adlı şiirde toplumdaki ahlaksızlıkları bir örnek olayla dile getirip eleştirmiştir. Kahvehanede kafayı çeken bir adama karısı gelerek, ailedeki maddi, psikolojik ve sosyolojik sıkıntıları dile getirir. Adam utanacağına: “ – *Cehennem ol seni hÛzÛ orospu, git. Boşsun!*” der.¹²⁴ Akif, “Köse İmam” adlı şiirinde, aile içi şiddeti eleştirirken, dört evlilik konusundaki yanlış anlayışa da dikkat çeker. Şairin hayali kahramanı olan Köse İmam’a bir kadın gelir. Kocasının kendisini hem dövdüğünü hem de boşamak istediğini söyler. İmam kocasını çağırır, durumu sorar. Adam, karısını, üstüne evlenmesini istemediği için dövdüğünü ve boşamak istediğini söyler. Ve şeriata göre hem boşama hem de dörde kadar evlenme hakkı olduğunu ekler. Köse İmam onun yeri gelince şeriata hiç uymayan davranışlar sergileyebildiğini yeri gelince de Şeriat’ı arzularına alet ettiğini söyleyerek yanlış anlaşılma evlilik meselesine parmak basar. Şeriat’ın dört evliliğe müsaadesinin şartları olduğunu söyler. Kadınına her türlü maddi imkanı sağlayabilen ancak 2.3.4. kadını alabilir. Üstelik adaleti sağlama şartı da vardır. İnsanlar şartlarını düşünmeden rahatlıkla evlenebilecekleri yanlışına düşmektedirler. Akif’in kahramanı, işsiz, güçsüz; meyhanelerde vakit öldürmekten başka bir şey yapmayan sefilin biridir. Köse İmam adama son olarak, Şeriat’e göre sana bir kadın bile çok ama şükret kadın

¹²³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.316.

¹²⁴ Ersoy, a.g.e, s.105.

bunun farkında değil, der. Kadınlara barıştırıp evine gönderir. Sonra Akif şunları söyler:

“Dinledin, gördün a oğlum, ne bozuk terbiyemiz;

Ne yaplş yapmalÜnsanlÜbÖretmeliyiz¹²⁵

“Çiğnesek biz bugün, çiğnemek istihkaklş;

Çünkü izzet nerede, bir bak, nerededir ahlaklş?”¹²⁶

Akif, ahlaki bozukluğun, fertlerden başlayarak toplumu çöküntüye uğratacağını söyler. Toplumun çökmesi ise başka milletlere esareti doğurur. Bunu ifade eden Akif “çiğnemek” kelimesini kullanmıştır. Çiğnenmemek için ahlakımızı fertlerden başlayarak düzeltmemiz gerekir:

“Müslümanlş nerde! Bizden geçmiş insanlş bile...

Alem aldatmaksa maksat, aldanana yok nafile”¹²⁷

Akif bu sözleriyle toplumdaki ahlakın ne kadar yozlaştığını ifade eder. “Küfe, Seyfi Baba, Meyhane, Hasta, Köse İmam” gibi şiirlerinde, toplumdaki ahlaki bozuklukların sonucu oluşmuş sefalet manzaralarını çizer. Toplum ahlaken çökmüştür. Bu durumun çözümü yine dindedir. Yukarıdaki beyitlerle ilgili olarak Vahit İmamoğlu, Akif’in en büyük probleminin “ahlak bozukluğu” olduğunu şu sözlerle anlatır:

“Akif’e göre toplumun içinde bulunduğu en büyük problem ahlak bozukluğudur. Bir toplumda ahlak bozukluğu kendisini adaletsizlik, sözünde durmamak, yalancülş, dalkavukluk, korkaklş, iki yüzlülük, bencillik, fitne gibi

¹²⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.105.

¹²⁶ Ersoy, a.g.e,s.255.

¹²⁷ Ersoy, a.g.e, s.251.

tezahürleriyle ortaya koymaktadır. Şöyle ki Akif bu durumdan kurtulmanın ancak şlam ahlakıyla olabileceğini belirtmekte, fakat bu konuda çevresinde gördüklerine dayanarak fazla iyimser görünmemektedir.”¹²⁸

Akif, Taha Suresinin 43-44. ayetlerinin tefsirinde, tebliğde tatlı dilin önemini vurguladıktan sonra bu konudaki zaafımıza değinir. Müslümanların en güzel hakikatleri ne kadar kaba bir yöntemle ifade ettiğini şu sözlerle eleştirir: “Biz müdafa edeceğimiz fikre karşı üfacı bir itiraz serd olursa, yumuşak söylemek şöyle dursun, en sert, en acıhücumlarla ağı dolusu sözler söyleriz. Bazen en temiz hakikati en mundar üslup ile kabul ettirmek isteriz. Şöyle bizi öldüren zaafa tefrikaya düşüren iki derdi ictimai azimsizlik ve terbiyesizlik.”¹²⁹

¹²⁸ İmamoğlu, Vahit, *Mehmet Akif ve şınanan şısan*, s. 51.

¹²⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalar Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.53.

g) TAKLİTÇİLİK:

Akif, Müslümanların Müslümanlığını eleştirirken ,onların taklitçiliğine de değinir. Daha önce ‘Kur’an’a Dönüş’ konusunda değindiğimiz ataları taklit etmek hastalığı, Müslümanları Kuran’dan uzaklaştıran en büyük tehlikedir:

“Bu nasırdar ne kadar basmakalıp bir görenek?

Müslümanlık midedin? Tövbeler olsun, ne demek.”¹³⁰

Akif,mükemmel bir kitabın kaynaklığını bir tarafa bırakarak, göreneklere hapsolmuş bir Müslümanlığı, haklı olarak eleştirir. Şiirlerinde iki türlü taklitten bahseder: Bir grup batı kültürünü; ilmi, sanatı kısacası her şeyiyle taklit eder. Diğer grup ise geçmiş; dedeleri, ataları, her şeyiyle taklit eder. Birinci grup genellikle aydın kesimdir. Batı hayranlığıyla dine cephe alınmıştır. İkinci grup da halkı oluşturur. Bu da dededen gördüğü dışında her şeyi elinin tersiyle iter. Aydın grubun yanlışı, hem batıyı körü körüne taklit etmek, hem de batı dışında hiçbir doğruya açık kapı bırakmamaktır. Akif bu durumu şöyle eleştirir:

“Bakarak kapıemininden yürümüştür Avrupa

Aynızden sağa, yahut sola hiç sapmamalı

Garbün efkarünüm al etmeli Şarkün beyni.

Duygudan çökme hep aynıkaldıtan, yani.

ğctimai edebi, hâşher meselede.

Garbütaklid edemezsek, ne desek beyhude.

Mütefekkirleriniz tuttuğu yanlışı izde.

¹³⁰ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.342.

Öyle saplandı ki aldım ad bir başkasına.”¹³¹

Halkın yanlışı ise, “yenilik” namına ne varsa, doğru-yanlış diye düşünmeden reddetmektir. Göreneğe sınıksı sarılmak, Akif’in eleştirilerinden şöyle nasibini alır:

“Görenek neyse, onun hükmüne münkaad olarak

Garbı efkârı üsarı üdüştman tanlık.

Yenilik namına vahy inse kabul eylememek.”¹³²

Akif iki gruba da çok kızmaktadır. Aydın kesim; milli duyguları, örf ve adetleri, kültürümüzü hiçe sayarak, batının esiri olmuştur. Akif, Avrupa’nın ilmini, sanatını, edebiyatını almaktan yanadır. Akif gerçek medeniyete karşı değildir. Tam aksine medeniyet adı altında sömürgeciliğe, emperyalizme karşıdır. onun mısralarında hicvettiği medeniyet değil medeniyeti kullanan medeniyetsizlerdir:

*“Medeniyet” dediğin tek dişi kalmış canavar*¹³³

*“Medeniyet” denilen maskara mahluku görün.*¹³⁴

*“Medeniyet” denilen kahbe, hakikat yüzüz!*¹³⁵

“Medeniyet” denilen vahşete lanetler eder.”¹³⁶

Bu konuda Akif’in Japonlara hayranlığı vardır. Japonlar, Batı’dan faydalanmış fakat kendi millî kimliklerini korumuşlardır. Köru köruüne taklit Akif’e

¹³¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.342.

¹³² Ersoy, a.g.e., s.135.

¹³³ Ersoy, a.g.e., s.170.

¹³⁴ Ersoy, a.g.e., s.170.

¹³⁵ Ersoy, a.g.e., s.210.

¹³⁶ Ersoy, a.g.e., s.169.

göre yanlıştır. Kuntay bu konuda şunları söyler: “*Kültür diye Avrupa’yı Japonlar topyekun mu aldılar Hem Avrupalı oldular hem Japon kaldılar.*”¹³⁷

Halkın, “böyle gördük dedemizden” hastalığı da başka bir yanlıştır. Göreneğe bağlı kalırken, “yenilik” kelimesine nerden ve kimden gelirse gelsin karşı çıkmaktadırlar. Akif, görenek hastalığının, bütün Müslümanları sardığını şöyle söyler:

“Çin’de de, Mançurya’da din bir görenek. başka değil

Müslüman unsuru gayet geri, gayet cahil.

Acaba meyl-i teali ne demek onlarca?

*“Böyle gördük dedemizden” sesi milyonlarca.”*¹³⁸

Akif “böyle gördük dedemizden” sözünün dinen geçersiz olduğu halde, son derece yaygın olduğunu ifade eder. Bunun sebebi ise, dini bilmemek ve geçmişten ibret almamaktır. Akif aynı şiirde atalarının başarıları ile övünenleri de eleştirir ve onlardan bunun yerine atalarının başarısına benzer bir başarı göstermelerini ister. Aynı şiirinin ilerleyen bölümlerinde kalkınmanın sırrının, milletin milli bünyesinde gizli olduğunu söyleyerek, taklidi şu sözleri ile eleştirir:

“Çünkü her noktada taklid ile sönmez hareket

*Alın ilmini garbün, alın san’atın”*¹³⁹

“Hatıralar” adlı şiirinde Akif, Müslümanları, hayattan kopuk ve görenekçi olmakla eleştirir:

“Kaç hakiki Müslüman gördümse; hep makberdedir

¹³⁷ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 139.

¹³⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.143.

¹³⁹ Ersoy, a.g.e., s.161.

Müslümanlık bilmem amma, galiba göklerde dir.”¹⁴⁰

Akif gerçek Müslümanların yaşamadığını esefle söyler..... müslümanlığın Kur’an’la bir alakası yoktur. Kuran o sosyal hayatın önemine vurgu yapmaktadır. Müslümanlar sosyal hayattan kopuk insanlardır. Akif dolaylı olarak geçmişin medeniyetleriyle övünüp duran insanları; sosyal, ilmi ve ahlaki değerlerden uzak olmakla suçlar.

Akif, bir makalesinde; içtihat yapmadığımız için, taklitçi, durumuna düştüğümüzü söyler. Müçtehitler, Şark ve Garp kültürünü, kendi fikirlerine dayanak yapmıştır. Herkesin bir taklitçilik furyasında olduğunu, şu sözleriyle beyan eder: “ğster yüzünü Şarka, omzunu garba vermiş ister bu vaziyetin aksini adet edinmiş olsun... kimi yoklasan, mutlaka ehl-i hak tanımı mahdud bir iki adam fikrine mümaşat eder bulursunuz.

Taklidin bu derecesi demin söylediğimiz vaziyetin devamına en büyük bir sebep oluyor ki biz bu rehberi kaldıramazsak kıyamete kadar yüz yüze gelip de milletin, memleketin hayr için hasbıal edemiyoruz.”¹⁴¹

“A şahsı söylemişse doğrudur” şeklindeki taklitçilik her aydınımızı sarmıştır. Edebiyat, fen, ilim vb. konularda ilerlememizi ve üretmemizi engellediği düşüncesiyle Akif bunları şöyle eleştirir:

“... Millet-i islamiye Şeriatı safvat-i asliyesiyle muhafaza ettikçe hem dini, hem dünyasınamur imiş. O safveti böyle bir sürü bid’atla bulaştıca hüsrandan hüsrana düşmüş.

¹⁴⁰ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.251.

¹⁴¹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyatı*c.5, s.278.

Ne garibdir ki: Şarkta, garpta, Şimalde, cenupta, hasûdü dünyanı her tarafta da milletin avam kışmı “Atalarından böyle gördük” velvele-i itirazı her nidayı rşada karşı en müdhiş, en müstahkem bir siper gibi yükseltir dururken, mütefekkir olmasın icab eden havas tabakasından gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyet-i milliyelerini tepeden tırnağı kadar deşirmek sevdası da!

Yeni iyiliğinden, hususile lüzumundan dolayı olmak, eskiyi de fenalığına sabit olduğu için atmak kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor!

Dini taklid, dünyası taklid, âdâtı taklid, kıyafeti taklid, selamı taklid, kelamı taklid, hülasa her şeyi taklid olan bir milletin efradında insan taklidi demektir ki kabil değil, hakiki bir heyeti ictimaiye vücade getiremez, binaenaleyh yaşayamaz.”¹⁴²

h. TARİHİ BİLGİNİN EKSİKLİĞİ SORUNU

Akif, bir milletin kendi geçmişini bilmezse, geleceğinin sağlam temeller üzerine kurulamayacağını bilincindedir. Aynı hataların tekrar edilmemesi için geçmişin; çok iyi analiz edilip, ortaya çıkan sonuçlar, hem siyasiler hem de halk tarafından fazlaca dikkate alınmalıdır.

Akif aklını kullanmayan, göreneklere göre yaşayan bilinçsiz, duyarsız bir milletin geçmişte yok olup gittiğini söyler. Onların yaşadıklarından ibret almadığımız gerçeğini, şu sözlerle ifade eder:

“Böyle gördük dedemizden” diye izmihlali.

Boylayan bu sürü milletlerin hali

ğbret olmaz bize, her gün okuruz ezberde!”¹⁴³

¹⁴² Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.122.

¹⁴³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.144.

“Fatih Kürsüsünde” adlı şiirinde Akif, Müslümanların içindeki milliyetçi ayrılıkları eleştirirken, geçmişte kavmiyet telaşına düşmüş milletlerin esaret altına girdiğini hatırlatır. Fakat biz de aynı hatalara devam etmekteyiz: “*Nedir bu tefrika, yahu! Utanmıyor musunuz? Geçen ferayi’e hala inanmıyor musunuz?*”¹⁴⁴

Akif, aslında, insandaki olaylardan ders çıkarmama zaafının, ne kadar baskın olduğunun farkındadır. Bu, adeta genlere işlemiş bir hastalıktır. Fakat yine de aklını kullanan insanlar olabileceğini düşünür. Ve ibret alınmasını tavsiye eder. İbret almayanları eleştirmekten de kendisini alamaz:

“Geçmişten adam hisse kaparmış.. Ne masal şey!

Beşbin senelik kılsan, yarın hisse mi verdi?

“Tarih”i “tekerrür” diye tarif ediyorlar:

*Hiç ibret alırsaydı tekerrür mü ederdi.”*¹⁴⁵

Akif milletçe hep aynı hataları yapıp, aynı acıları yaşadığımızı düşünür. İslam tarihinde milli ve siyasi ayrılıklar başımıza dert açmıştır. Döneminde de Mısır, Cezayir, Bulgaristan bu ayrılık davasına kapılıp gitmektedirler. Kur’an’ın yanlış uygulanması veya hiç uygulanmamasının bedeli, Emeviler’ de, Abbasiler’ de ve diğer Müslüman ülkelerde yaşanmıştır. Hatalar hep aynı, bedeller yine aynı. Bunu “ders çıkarmamak” hastalığımıza bağlar ve bir makalesinde şu cümlelere değinir:

“Tarih tekerrürdür derler. Pek doğru. ğste arkadaşın on sene evvelki hikayesi aynen zuhur etti. Esef olunacak bir cihet var ki oda: Tarihin tekerrürü sözü

¹⁴⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 229.

¹⁴⁵ Ersoy, a.g.e., s.418.

bize gelince musibetin tekerrürü daha doğrusu temâdîsi gibi bir mana ifade ediyor.”¹⁴⁶

Akif, Müslümanların tarihten ders çıkarmadıkları gibi, şahit olduğu gerçekler karşısında bile duyarsız davrandıklarını ifade eder. Vurdumduymazlık o kadar fazladır ki, düşman silahını Müslümanlara doğrultsa Müslümanlar bu durumu oyun olarak algılayacaklardır. Bu durumu şu sözlerle eleştirir:

*“Evet haydi maziden ibret almıyoruz. Çünkü gözümüzle görmedik. Haydi zamanında, fakat başka iklimlerde yaşayan dindarlar felaketinden mütenebbih olmuyoruz. Çünkü. bizim mekanizmamdan uzakta bulunuyor. Lakin şu bizim kendi gözümüzün önünde geçen, kendi başında üstünde dönen facialardan olsun ibret almak yok mu?”*¹⁴⁷ Başka bir yerde milletin vurdumduymazlığına kurtmerkep örneğiyle eleştiri getirir:

“Kurt uzaklardan bakar, dalgı görürmüŞ; merkebi.

SaldırmıŞ ansız yaydan boşanmıŞ ok gibi.

Lakin aşk olsun ki aldımazda otlarmıŞ eşek.

Sanki tavşanmıŞ gelen, yahud kükse köstebek.

Kâr sayarmıŞ bir tutam ot, fazla olsun yutmay.

Hasmı derken çullandı yutmadan son lokmay.”¹⁴⁸

Akif, kurtla eşek örneğini verip milletin, yakındaki tehlikeyi gördüğü halde, vurdumduymaz davrandığını ifade eder. Akif bu tespitiyle o dönemdeki siyasilerin ve halkın, çıkarları uğruna vatana verdiği-I. Dünya Savaşı ve Balkan Savaşı- zararları kastetmektedir. Milletin vurdumduymazlığını Akif, bir makalesinde

¹⁴⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.279.

¹⁴⁷ Şengüler, a.g.e, s.151.

¹⁴⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.252.

şu sözleriyle eleştirmektedir: “En yaman acı.. Milletın âkil tanrıan evladı Üye’se düşiren acı Şu altıda ezildiğimiz musibetlerden ziyade o musibetlerden müteessir olmamak felakettir.”¹⁴⁹

Akif, Hac Suresi’ nin 45-46. ayetlerinin tefsirinde, tarih şuurı olmayan Müslümanları yerden yere vurmaktadır: “Görme”yi bilmeyen insanın gezmesinin bir anlamı yoktur. Her taraf ibret levhası olsa ne çıkar.

Kör yine ködür; sağ, yine sağdır. “Hakikat öyle! gösterse her adın başında bin bir ibretimiz levha, isterse her zerre-i mevcûdun yüreğinden bin deşet – engiz sayha(korkunç ses) yükselsin.... Nazarlar için seçilmez bir karardan başka görgü, kafalar için anlatmaz bir gürültüden başka duygu yok!”¹⁵⁰

Akif insanlardaki bunca hastalığın, hep eğitimsizlikten kaynaklandığının farkındadır. Tembellik, vurdumduymazlık, tarihten ders çıkarmamak, ümitsizlik, milli ve siyasi ayrılık temelinde eğitimsizlik yatan yaralardır. Akif önce hastalığı teşhis eder. Sonra insanlara hastalığının farkındalığını kazandırır. En son reçeteyi sunar. Reçetenin uygulanma bilincini, bir öğretmen hassasiyeti ve sabrıyla kontrol eder. Bir konuda o hem kızmakta hem de doğru yolu göstermektedir. Akif’in eğitimciliğini Fatih camisindeki vaazında çok açık bir şekilde görmekteyiz:

“Bin nasihatten bir musibet daha müessirdir, derler. Haydi verilen nasihatleri dinlemedik. Lakin ugradığımız musibetler bini bile geçti. Onun için bari bundan böyle olsun zararın ürelafıye çalıtın.”¹⁵¹

¹⁴⁹ Şengüler, *Şmail Hakkında Açıklamalar Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.252.

¹⁵⁰ Şengüler, *Şmail Hakkında Açıklamalar Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.162-163.

¹⁵¹ Şengüler, a.g.e, s.211.

1. TAASSUB

Akif, Müslümanların, dini yaşayışta derin bir taassuba saplandıklarını söyler.

Buhara hocalarının taassubunu anlatırken şöyle der:

“Ya taassuplar! Hiç sorma nas! maskaraca?

O, uzun hıkkas! yenleri yerlerde hoca.

Hem bakars! eşi yok dine teaddisinde

Hem ne söylersen olur dini hemen rencide.”¹⁵²

Dini maskaraya dönüştüren mutaassıplar, kendi fiilleriyle dini rezil ettikleri gibi, her türlü yeniliği de din adına reddederler. Aynı şiirde Akif Semerkant'ta, ay tutulmasını, şeytanın ayın yüzünü kapattığı şeklinde yorumlayan hurafecileri sert bir dille eleştirir. İlim ve kültürden yoksun hocalar; halkı, din adına türlü saçmalıklarla oyalamaktadırlar. İnsanlar atadan gördükleri dini uyguladıkları sürece, taassup kaçınılmazdır. Kur'an'ın gerçek manasını anlamayan Müslümanlar, büyük bir taassupla ya onu ölümlere okumakta ya da fal bakmak için kullanmaktaydılar.

Müslümanların o dönemdeki eğitim seviyeleri düşünüldüğünde, dîni uygulamalarının temelinde, göreneklere dayalı din anlayışlarını görüyoruz. Aklın ve bilincin olmadığı her davranışta taassup vardır.” Safahat'ta bunun izlerini birçok yerde görmekteyiz. “Meyhane” şiirinde, günlerini meyhanede geçiren adam karısının haklı isyanı karşısında, ayık bile değilken, İslami kurallara (!) göre karısını boşar: “Tek “boşsun” lafıyla!”¹⁵³ Akif, İstanbul hocalarının taassubunu anlatırken de:

¹⁵² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.142-143.

¹⁵³ Ersoy, a.g.e, s.3.

“Arapçanlđ edebiyatđdan bahsederler sonra Kunut Duasđnđ doğru okuyamazlar”¹⁵⁴ der.

i. ğBADETLERĒN AMACINDAN SAPMASI SORUNU

Akif, Müslümanların ibadetlerini, hakkıyla yapmadđını söyler. Namaz, oruç, zekât ve hacda uygulama problemi vardır. Öncelikle namazların ciddiye alınmadđını şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Namazđ semtine bayramlarđđđar sade.

Hiç su görmez yüzünüñ düřmanđđ seccade.

Hani üç-beşkişiden fazla musalli arama.

Mescid-i ambarlđ eder. Başka ne yapsđ imama!”¹⁵⁵

Akif’e göre, Müslümanlar namazları hakkıyla eda etmeyip, “cemaat” bilincini taşımamaktadır. Akif birlik beraberliğe çok önem verir. Cemaatle ibadetler, birlik ve beraberliğin dđnî temelini oluşturmaktadır. Cuma namazı burada ciddi bir önem arz eder. Akif, Cuma namazının kıldırılma şeklini eleştirir. Gereksiz bid’atlar vakit kaybına neden olmaktadır. Okunan Kur’an ile, asıl namaz dışındakilerin gereksizliğini şu sözlerle ifade eder: “Ēadetlerimiz hemen hemen birer bid’at şekline girmiş. Selatin camilerinde Cuma namazđ bir saate yakđ sürüyor ki, mahfilde okunan Kur’an’đ Kerim ile asđ namazdan bařkasđ için geçirilen zamanlar hederdir.

Diye başlayan; yarđđrapça, yarđđcemce gidip, lakin bir eday-đmahsûs ile okunan arada müezzinlerin tardiyeleriyle fasđdar olan cami hademesi taraftđdan tevşih ism-i latifiyle yad olunan mülemmayđmensur da kimin icadđlsa gerek? Allah

¹⁵⁴ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 278.

¹⁵⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.317.

aŞkûla söyleyiniz. Bu uzun tekerleme cemaatin canûû sÛmaktan, uykusunu getirmekten başka neye yarar.”¹⁵⁶

Akif, Cuma namazlarında ve diğer zamanlarda verilen vaazların, içeriğini de eleştirir. Bu vaazların,İsrailiyyat bilgilerle dolu olup sosyal meselelere uzak ve bilgi yoksunu olduğunu şöyle eleştirir:

*“Lakin mevîze bermutâd israiliyyat olacaksa vazgeçtik. Cemaat-i müslimîne artû ictimâiyyat lazûh. ğetimaiyyat Şarkta, garbte Şimalde, cenupta ne kadar müslüman varsa, zillet içinde, sefalet içinde, esaret içinde yaŞadûûŞefil bir milletin elinde kabil değil, ilâ edilemeyeceğni bilmeyen anlamayan vaizi kürsiye yanaŞûmamalû”*¹⁵⁷ Akif, dini bilen gerçek din adamlarının vaaz vermeye yanaşmadıklarından da şikâyet eder: *“Hele hoca efendiler hiç kürsülerin semtine uĖramÿyorlar. Göreceksiniz: Ramazan’da yine kürsiler Şuradan buradan koŞup gelen medrese, mektep görmemiŞ ümmi hocalar taraftûdan iŞgal olunacaktû.”*¹⁵⁸

Akif hac konusunda da bir sürü yanlışlar yapıldığını, hac ibadetinin gereğince değerlendirilmediğini söyler. Hacca giden insanlar genellikle eğitim seviyesi düşük insanlardır. Hac esnasında bu insanlar bilgilendirilerek, haccın amacı anlatılmalıdır. Çünkü bundan bile habersiz olanlar vardır. Hacıların içinde: *“Medine’de peygamber yatÿyor, Kâbe’de Allah”*¹⁵⁹ diyecek kadar bilgisizleri bile vardır. Hacca gitmesi gereken insanların gitmediğini, hacca giden insanların da hacdan bir şey anlayamayacak kadar dünyadan habersiz olduklarını, şu sözlerle anlatır:

¹⁵⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açûlamalû Mehmet Akif Külliyyatû*ç.5, s.73.

¹⁵⁷ Şengüler, a.g.e.,s. 73.

¹⁵⁸ Şengüler, a.g.e., s.74.

¹⁵⁹ Şengüler, a.g.e., s.75.

“Zenginlerimizin bir kışmı hacca gitmez. Bir kışmı bedel gönderir, bir kışmı da abes kişi ile beraber gider. Bu sonrakilerin dört beş yüz lira götürdüğü adamlar kimlerdir bilir misiniz? Mahallenin ihtiyar bekçisi muhtar müte’kaidi, merhum babası azadlı kalfası gibi hikmet-i haccı dünyada değil, ahirette bile anlayamayacak adamlardır”

Be mübarek adam! Bunları yerine iki üç adam akıllı arkadaş götürsen de, Müslümanlar arasında bir tearüf bir ittihad husulüne çalışsan olmaz mı?”¹⁶⁰ Akif, hacılara eğitim maksatlı hutbeler verilebileceğini; böylelikle haccın kişisel faydalarının yanında toplumsal faydalarının da kazandırılabilirliğini düşünür. Hac yetkililerini, bu görevleri yapmamakla suçlar:

“Arapça, Acemce, Rusça, Tatarca konferanslar vermek, hutbeleri irad etmek, Mağrib-i Aksa’dan gelen Arab Hint’ten Çin’den, Sibiryaya’dan Afgan’dan, buradan giden huccac ile tanışmak umûmün mus’ab olduğu ictimai hastalıklar ortaya koyarak, buna elbirlikle çare aramak ihmal olunacak bir işmidir.”¹⁶¹

Akif; dinin emirlerini, hakkıyla yerine getirmedikleri için pislik içinde yüzen Müslümanları şöyle eleştirir: “Hülasa abdestler, namazlar, gusüller Kur’an’daki, sünnetteki yani hadis-i nebeviyedeki bitmez tükenmez emirler, tavsiyeler bugün hayatın esasını teşkil eder dururken Şayet ümmet-i şlamiye dediğiniz gibi, buna rağmen pislik içinde mundarlık içinde kalmışsa kabahat hangi tarafa râci olmak lazımlı gelir?”¹⁶²

¹⁶⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı.5, s.75.

¹⁶¹ Şengüler, a.g.e., s.75-76.

¹⁶² Şengüler, İsmail Hakkı, Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı.9, s.310.

Akif, Kastamonu vaazında; İslam'ın bütün emirlerinin bir bütün olduğunu vurgular. Fakat Müslümanlar bunu böyle anlamamaktadırlar. Ya namaz, ya oruç, ya da zekat ön plana çıkmış diğer hükümlerin uygulanması zayıf kalmıştır. Bu durumu şöyle eleştirir: *“Zaten bütün dünya yüzündeki Müslümanlar felaketine en başlıca sebep varsa, o da İriyat-Ü Gâria'yü Muhammediye'nin, (Muhammed'in parlak Şeriatü) bir küil olduğunu yani bir çok evâmir ve ahkâmdan müteŞekkil bulunduğunu, binaenaleyh Müslüman nâmü altıda yaŞayan adamü “Ben Müslüman'üm” diyebilmesi için İslam'üm ne kadar Şartlarü farzlarü varsa, hepsini birden edâ etmesi lazüm geleceğini, hiç hatüü getirmemeleridir. Evet bir yere giderseniz. Orada Müslümanlarda yalnız namaz görürsünüz. Lakin bakarsüz ki namaz kadar ehemmiyeti bulunan fariza-i zekâtü hiç kimse eda etmiyor. Yine o memlekette camilerdeki cemaat kadar meyhanelerde Şenlik görürsünüz. Bununla beraber o hacüar memleketinde Müslümanlülâ hiçbir vakit birleşmeyecek yülü yülü bid'atler, olay olay Şenâatler, sürü sürü rezil adetler görerek hayretler içinde, dehŞetler içinde kalırsüz.”*¹⁶³ Mehmet Akif'e göre dindar bir insan olabilmek için, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, yardımlaşmada bulunmak, cihad etmek, Allah rızası için çalışmak gerekir. Müslüman bir insanın “Müslümanım” diyebilmesi için İslam'ın bütün farzlarını eda etmesi gerekir. Yani ona göre dindarlık, İslam'ın bir bütün olarak yaşanması ve hayatta uygulanmasıdır.

Akif namazdan bahsederken, kılındığı yer olması ve Allah'ın evinin simgesi olması itibariyle camilerden de bahseder. Neriman Malkoç Öztürkmen O'nun cami tasvirini sanat tarihi açısından şu şekilde değerlendirmiştir: *“Mehmet Akif'e göre cami bir yapı olmaktan çıkmış, toprağı bağıktan kurtulmuş, ma'bede ulaşmış.”*

¹⁶³ Şengüler, İsmail Hakkı, *AĞlamalü Mehmet Akif Külliyyatü* 9, s.325-326.

Cami Şimdi artığ bir görünüŐ değil, Allah'ın yüzüne kavuŐmuŐ bir vahdet bakıŐıdır.”¹⁶⁴

Akif ibadetleri araç olması hasebiyle önemser. Hakkıyla eda etmeyenleri Akif'in nasıl eleştirdiğini, Necla Pekolcay Şu ifadelerle anlatır: “*Nefs-i emmareye tabi olmamak, Hak'tan gelenin devlet olduğuna Őükretmek, helalinden yetecek kadar rk istemek, zekât vermek, kalbi bütün kötülüklerden arndmak, yetim mal yememek, kibirlenmemek gerektiğini, bilhassa Şiirlerinde, dolayıŐıyla dile getiren Mehmet Akif, beş vakit namazdevaml olarak kmak, zulümle halkın malını yememek, Allah'a Şirk koŐmamak, zinadan sakmak, yalan yere yemin etmemek, verileni başa kakmamak, lazn geldiğini de, bunların tersini yapan ŐahıŐlar üzerinde durarak o kişilerin yaptklarn hatta bazen alay bir Şekilde hicvedip göstermeye alıŐmıŐı.*”¹⁶⁵

Akif, bazı oruç tutanları; insanları kandırmaya çalışan, ibadetin önem ve değerini kavramamıŐ kiŐiler olarak Şöyle eleştirir. “*Oruç saklara gelmiş K Aas bakmıŐı*” diye başlayan ve “*sabh bekleyemez, yok ya hinin orucu*” diye devam eden Şiirinde Akif, ibadetlerde samimiyet aramakta ve kendisi samimiyetsiz davranan Kır AĞas ile alay etmektedir. Kır AĞas etrafındakilere oruçlu gibi görünerek onları kandırmaktadır. Niyeti ziyafetlerden yararlanmak. İnsanları görünüŐte kandırsa da Allah'ı kandıramayacaktır.¹⁶⁶ Akif, Kır AĞasnı eleŐtiriyor gibi görünse de aslen gösteriş için ibadet yapan Müslümanları hicvetmektedir. Riya ile yapılan ibadetler, kişinin karakterini geliŐtirmeyeceĖi için gereksizdir. Akif

¹⁶⁴ ztrkmen, Malkoç, Neriman, *Mehmet Akif ve Mekan*, Şehir Matbaası, İstanbul, 1958, s.2

¹⁶⁵ Pekolcay, Necla, *Mehmet Akif'in Verdiğ Mesajlar ve Tesir Alanları* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 66-67.

¹⁶⁶ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.320.

ibadetlerden en fazla namaz üzerinde durur. Onun için namazların vaktinde kılınması, namazın amacına ulaştırması için önemlidir. Üstü kapalı eleştirdiği namazın vaktinde kılınma hassasiyeti için şunları söyler: “*Ayol namaz geçiyor... Amma dalmıŞÙ lafa be.*”¹⁶⁷ Vaktinde kılmak konusunda da şunları söyler:

“YetiŞmemiŞ bile olsak, kazasÙmùmkindür

HayÙ yetiŞmeli, madem edasÙmùmkindür.”¹⁶⁸

Akif, padişahın Cuma namazına giderken, kendisi yüzünden, başkalarının namaz kılmalarını engellemesini eleştirir. Herkes ibadetlerini rahatlıkla yapabilmelidir. Bunu şu sözlerle eleştirir:

“Neye mal olmada seyret, herifin bir namazÙ

*Sâde almıŞ bin adam kaldÙ namazsÙ en azÙ”*¹⁶⁹

Akif, cahil köylülerin, kibirli zenginlerin, inanç ve ibadet yönünden zayıf olan öğretmenlerin ve diğer devlet memurlarının ibadetleri şöyle eleştirir:

“Geberir camiye girmez, ne oruç var, ne namaz.

Gusül abdestini Allah bilir amma, tanÙ haz.”¹⁷⁰

Akif, ibadetin amacını anlayamamış bazı Müslümanların; mal ve mevki sahibi olduktan sonra ibadetten kaçındıklarını ya da tamamen bıraktıklarını, esefle söyler:

“Herifin hâli bidâyette zararsÙ caydÙ

*Son zamanlarda, ne olduysa, namazdan caydÙ”*¹⁷¹

¹⁶⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.202.

¹⁶⁸ Ersoy, a.g.e., s.202.

¹⁶⁹ Ersoy, a.g.e., s.346.

¹⁷⁰ Ersoy, a.g.e., s.329.

Akif; “Seyfi Baba” adlı şiirinde, yaşlıların kendilerini tümü ile ibadete verdiklerini söylerken, gizli bir ima ile, ibadetlerin her yaşta yapılması gerektiğini vurgular. İbadetlerin yaşlılığa hasredilmesi Akif’e göre doğru değildir. Çünkü ibadetler kişiliği geliştirici araçlardır. Yaşlılıkta ibadetlerin fazla bir anlam taşımayacağını Akif şöyle söyler:

“YaŞÛyetmiŞ beŞi geçmiŞ bir adam iŞ yapamaz.

Ona ancak yapacak, beŞ vakit abdestle namaz.”¹⁷²

Akif namaz konusunda farklı bir noktaya da dikkat çekmiştir. Bir grup insan, guslün, namazın, orucun hac ve zekatın uygulanma zorluğunu kastederek: “*KeŞke din sÛf vicdâni bir akideden ibaret olsaydÛ da, hiç böyle bir taklÛn teklifler bulunmasaydÛ*¹⁷³ demektedirler. Akif bu düşüncenin yanlışlığını, şu sözleriyle delillendirmeye çalışır: “*Acaba bu emirlerin zÛnnÛda ki menfaatleri düŞünüyor musun? Acaba kendi sÛhatini, kendi hayatÛ kendi safvet-i vicdanÛ kendi rahatÛ kendi huzurunu, temin için bu ilâhi teklifleri yerine getirmekten müstağni kalabilecek misin?*¹⁷⁴

3. EĞİTİMSİZLİK

a) Cehalet

Akif, Müslümanların büyük bir kısmının eğitimsiz olduğunu söyler. “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*” mânasındaki (Zümer/9) ayet hakkında zehir zemberek şu beyitleri sıralar:

¹⁷¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.303.

¹⁷² Ersoy, a.g.e., s.58.

¹⁷³ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÛlamalÛ Mehmet Akif KülliyyatÛc.9*, s.328.

¹⁷⁴ Şengüler, a.g.e., s.328-329.

“Olmaz ya... Tabii... Biri insan biri hayvan:

Öyleyse cehalet denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli, baştanbaşa millet.”¹⁷⁵

Akif cehaleti; hayvanlık ve yüz karası olmakla nitelemiştir. Bu durumun sonucu millet bugün aç, sefil, mazlum, yenik, silahsız, fakir bir durumdadır. Eğer eğitime gerekli önem verilseydi, bugün batı karşısında askeri teçhizat ve teknolojik bakımdan bu kadar kötü bir durumda olunmayacaktı. Bu şiir Balkan Savaşı zamanında yazılmıştır. Akif savaşı yaşayan bir insan olarak, gerçeği bütün çıplaklığıyla görmüş, algılamış ve bu konuda polyannacılığa sapmadan gerçeği şiirlerine işlemiştir. Akif bu acıyla eğitimsizliğe saldırır. Bütün adiliklerin, küçüklüklerin sebebi olan “cehalet”, milleti öyle bir hale getirmiştir ki ne din kalmıştır ne de namus. Akif’in cehaleti “kara el” olarak tanımladığı beyitler şöyledir:

“Ey derd-i cehalet, sana düşmekte bu millet

Bir hale getirdin ki: Ne din kaldı ne namus!

Ey sine-i ğlam’a çöken kapkara kabus,

Ey hasm-Ühakiki, seni öldürmeli evvel

Sensin bize düşmanlar üstün çkartan el”¹⁷⁶

Akif’in bu konudaki görüşlerini Eşref Edip şöyle ifade eder: “Üstad cehle karŞÜ müthiŞ düşmandÜ Bütün felaketlerin cehalet yüzünden olduĞunu sözlerinde, Şiirlerinde, makalelerinde, hutbelerinde pek çok tekrar ederdi.”¹⁷⁷

Akif eğitimsizliğimizi “Fatih Kürsüsünde” adlı şiirinde de dile getiriyor. Bu alçak cereyandan Müslümanları kurtaracak çözüm “okul”dur:

¹⁷⁵ Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, s.179.

¹⁷⁶ Ersoy, a.g.e, s.180.

¹⁷⁷ Edip,Eşref , Mehmet Akif, s.270.

“Bugün anâsır-Üğlâm’ Übir denî cereyan,
Sürüklüyor ki: Bakır nerden eyliyor nebean.
Felâketin başıhiç Şiphe yok, cehâletimiz.
Bu derde çâre bulunmaz – ne olsa – mektepsiz”¹⁷⁸

Aynı şiirde:

“Şu cehlimizle musîbet mi kaldıĞramadık?”¹⁷⁹

diyerek cehaletimizin, milletçe bizi her belaya sürüklediğini vurgulamıştır.

Peki, insanlar neden eğitimsiz? Okul vardı da, gitmediler mi? Tabi ki hayır. Akif hayalî bir sohbet ortamında yaşlı bir adama: “Mahalle mektebi lazır”¹⁸⁰ edirterek, okul yetersizliğine dikkat çekmiştir. Okulla beraber, öğretmenlere de ihtiyaç vardır. Mevcut eğitim yuvaları ise hurafeler bataklığı haline gelmiştir. Şu ifadelerden bu sonuca ulaşıyoruz:

“- Yok, Şu sizin medreseler,

Aslında icâbına uymakta inad etmeseler.”¹⁸¹

Akif; aynı yerde medreselerin, köylüye hiçbir olumlu katkısı olmadığını da ilave eder. Medreselerin ıslahı şarttır. Mektepler ise medreselere oranla eğitim yönünden daha yüksektirler. Medreseler ıslah edilmelidir. Çünkü birçok yönden bozulmuşlardır. Kuruluş amacı takdire şayan olsa da, sonradan bu özelliğini koruyamaz hale gelmişlerdir. Akif medreselerde yetişen din alimlerinin önceleri halkla barışık yaşadığını, bu durumun zamanla korunmadığını ekler.

¹⁷⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.227.

¹⁷⁹ Ersoy, a.g.e., s.227.

¹⁸⁰ Ersoy, a.g.e., s.323.

¹⁸¹ Ersoy, a.g.e., s.323.

Aydınlar; halkı, adam yerine koymayıp onlardan kaçarken; imamlar, müftüler tam tersine, halkla mutlu bir uyumluluk göstermişlerdir. Medreselerin bu güzel yönü onu ıslahtan kurtaramayacaktır. Fakat medreselerin diğer branşlara göre biraz daha iyi din adamı yetiştirdiğini de söyler. Tıbbiyenin dünya çapında bir doktor, Bahriyenin denizci, Mühendis hanelerin mühendis yetiştiremediğinin de altını çizer:

*“O mu? Baytar, bu? Ziraat, Şu mühendishane
Çok güzel, hiçbir hakkı da sözüm yok. Yalnız,
Ne yetiştirdi ki Şunlar acaba? Anlatma!
Ğımız düştü mü tersaneye, yahud denize.
Mutlakaa, adetimizdir, koşarız gıgiliz’e.
Hekimin hazırlanmam nereden celbedilir.
Mesela bütçe hesabı yoktur çıkarın...”¹⁸²*

Medreseler eskiden müspet ilimlerde değerli bilim adamı yetiştiren kurumlardı. Tıpta, astronomide, fizikte birçok kayda değer çalışma yapılmıştır. Fakat bu başarı sürdürülememiştir. Akif medreseler için harcanan emekler hakkında şu sözleri söyler:

*“Neler görür neler insan girince medreseye!
Dolaşmak isteyerek daldıların olur bâzı
Adın başında asırlarca sa’yin enkaazı
Takılmamak, hani, kaabil değil ayakları!
Nazar nufüz edecek olsa hangi bir yolda;
Ya bir müdekkikin esrar-ı tarumarı defin.*

¹⁸² Ersoy, Mehmet Akif , *Safahat*, s.326.

Ya bir müŞerrihin âsârÛsaklÛ. Hem ne hazin!”¹⁸³

Akif, geçmiş eserlerin yeterince değerlendirilmediğini ve yapılan araştırmaların kıymet görmediğini üzümlere anlatır. Medresedeki anatomi dersinde daha önceki derslerde kullanılan geniş mermer masa, şu anda çamura saplanmış. Yani şu anda derslerde kullanılmamaktadır. Derslerde pratik yapılmamaktadır. Bu tarz eğitim yöntem ve tekniğiyle yetişen doktorların, tıp konusunda uzmanlaşmadıklarını söyler: Hem medreseler azdır, hem de verilen eğitim yetersizdir. Akif, ilim yönünden en gelişkin yer kabul edilen Buhara medreselerini de beğenmez:

“Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün!

SaylÛ medrese var gerçi Buhârâ’da bugün...

Okunandan ne haber? On para etmez fenler.

Ne bu dünyada soran var, ne de ukbâda geçer.”¹⁸⁴

Akif, medrese ve mekteplerin eğitim yönünden yetersiz olduklarını ,aynı şiirin başka bir yerinde ise şöyle ifade eder:

“KÛla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;

Ne kÛ vardÛ, ne kalem... Hem ne sorarsan hep yok!”¹⁸⁵

Bir de o dönemde, ilmin babadan oğla geçtiği bir sistem olan beşik uleması sistemi vardır. Akif’in eleştirisi yağmurundan kurtulamayan bu yanlış ve haksız sistem, şu dizelerle dile getirilir:

“Bâb-ÛFetvâ denilen dâire ümmî koğuŞu.

Hele ilmiyye bayâğdan da aŞağbir turŞu

¹⁸³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.199.

¹⁸⁴ Ersoy, a.g.e., s.143.

¹⁸⁵ Ersoy, a.g.e., s.137.

*Ana karnÛdan icâzetlidir, ecdada çeker;
Yürüsün, bir de sarÛ, al sana kadîasker!*”¹⁸⁶

İlmiye sınıfı ,soya ve torpile göre atanan cahillerden oluşmaktadır, diyen Akif özlerine şöyle devam eder:

*“Ne cahil kavmiyiz biz müslümanlarÛ, Şimdi dünyanÛ.”*¹⁸⁷

Akif, bir okulu bir redif subayının depo yapmasını ise üstün körü eleştirir:

*“Okumak bahsini geç... Çünkü o defter kapalÛ
Bir redif zabiti mektepleri debboy yapalÛ”*¹⁸⁸

Akif eğitimle ilgili tüm sorunlara rağmen mahalle mektebinin önemini şu mısralarla vurgular:

*“Mahalle mektebi olsaydÛvaktiyle,
Ya uĞasaydÛkalanlar güzelce ta'dile;
YarÛ papuçla geçen, donsuz üç buçuk zibidi.
Bir ArnavutluĞı isyana kaldÛÛ mÛdi.”*¹⁸⁹

Akif, “Asım” adlı şiirinde ise medreselerde, alanında uzman insanların yetişmediğini belirtmektedir. Medresenin müderrisleri, mektepleri eleştirmektedir. Akif de, müderrislere, “memleketin kalkınması uğruna başını verebilecek bir uzman yetiştirdin mi?” diyerek şu şekilde karşılık verir:

*“SorarÛ ben ki: AçÛ gördüĞü bir hak yoluna,
Kellesinden geçecek bir molla yetiŞirmiŞ mi?”*

¹⁸⁶ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat.*, s.138.

¹⁸⁷ Ersoy, a.g.e., s.258.

¹⁸⁸ Ersoy, a.g.e., s.317.

¹⁸⁹ Ersoy, a.g.e., s.227.

Oturup sadece mektepleri tenkîd iş mi? ”¹⁹⁰

Akif, lafla peynir gemisinin yürümediğini: “*Mektebin açsa medresen ondan daha aç*”¹⁹¹ diyerek belirtmiştir. Akif’in yaşadığı dönemde; medrese mi daha iyi, mektep mi? tartışması yapılmaktaydı. Medrese ve mektep hocaları arasında, karşılıklı rekabet ve eleştiri ortamı vardı. Akif bu konuya, şu cevabıyla noktayı koymuştur. Deveye: “Niye boynun bu kadar eğri” demişler, “A kuzum nerem doğru ki!” demiş. Aynı konuda Öztürkmen, Akif’te medrese ve mektebin bir ‘ikilik’ oluşturduğunu şöyle ifade eder: “*Mehmet Akif’in nazarında, mekteple medrese bir ikilik iştir. İairin en önemli içtimai meselelerinden biri olan, eski anlayış temsil eden din adamlarınla asrın şartlarına uygun modern bir hayat görüşünü temsil etmesi icab eden münevverler arasındaki ziddiyet, medrese ve mekteple maddi kullana bürünmüştür. Zavallı milleti yükselmekten alıkoyan ve pek muhtaç olduğu birlikten ayrılan işte bu zihniyettir. Bir tefrika unsuru olmakta mektebin de medresenin de müşterek kusuru vardır. Münevverleri, dine, lâyetli olduğu şerefli mevkii vermeyen bir ilim anlayışını eksik kalacakları medreseliler de teknik terakkinin dine asla aykırı düşmeyeceğini henüz anlamamışlardır.*”¹⁹² Akif, aynı şiirde medreselerin gerçek bilim adamı yetiştirmediğini söyleyerek, medrese eğitimine göndermede bulunur:

“Medresen var m’usenin? Bence o çoktan yürüdü,

Hadi göster bakayın şimdi de İbnür- Rüşd’ü

Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?”

Akif, burada hakkıyla bir ilim adamı yetişmediğini söyler. Medresede ilim tahsil edenler ise, Râzî’nin, Gazali’nin, İbn-i Sina’nın eserlerinin şerhinden kuru bir

¹⁹⁰ Ersoy, Mehmet Akif ,*Safahat* ,s.348.

¹⁹¹ Ersoy a.g.e, s.348.

¹⁹² Öztürkmen, Neriman, Malkoç, *Mehmet Akif ve Dünyası* Altınok Matbaası, 1969, Ankara, s.124.

mana çıkararak kişilerdir. Akif'e göre, yedi yüz yıl önce yazılmış bu eserlerin günümüz meselelerine cevap vermesi imkânsızdır. Din alimleri çağa, şartlara, kültüre göre yeni eserler yazmak zorundadırlar. Kaynak ise Kur'an olmalıdır. Bu ise ilimle olur. Bu ilme haiz alimlerin, pek fazla bulunmadığını da sözlerine ekler.

Akif, esasen medreselerin ıslah edilip, ciddi bir eğitim yuvası haline getirilmesi taraftarıydı. Mekteplerde de eğitim düzeltilirse Müslümanlar uyanacaklar ve ilerlemeye başlayacaklardır. Fakat gördüğü tablo pek iç açıcı değildi. Neriman Malkoç Öztürkmen, Akif'in bu konuda nasıl düşündüğünü, şu sözleriyle anlatır: *"Mehmet Akif Süleymaniye medreseleri önünde. Yine, kötümser, devrin zihniyetine yine kâğıdî. İmin dine hürmetini işaret eden medreseler ilme hürmetsiz bir nizamla kurban olmuşlar tahrib edilmişlerdir. Ecdadla hastane olarak, Tıbbiye mektebi olarak kurduğu yerlere Şimdi miskin küllükahvehaneler açılmıştır."*¹⁹³

Akif Müslümanların cehaletine vaazlarında da değinir. Kastamonu vaazında Zümer/9 ve Fatır/28. ayetleri okuduktan sonra, Müslümanların, ilim ve irfan mahrumu olduklarını şöyle ifade eder:

*"Bugünkü Müslümanlar senin dediğin gibi ilimden irfandan mahrum .. Birer insan yâğın derecesine düşmüşlerse ben ne yapayım yahut din ne yapsın."*¹⁹⁴

Medreselerde eğitim veren hocalar da, Akif'in eleştirisi oklarına maruz kalırlar. Hocaların taassubu tahammül edilecek gibi değildir. Her hareketleri ile dine aykırıdır. Durumlarını düzeltmeleri gerektiği söylendiği zaman, hemen dini öne sürerler. Milletin hayrına bir şey yapılmak istense mani olurlar. Şeriata yanlış mana verirler. Bu ağır eleştirileri şu cümleleri ile dile getirir:

¹⁹³ Öztürkmen, Neriman, Malkoç, *Mehmet Akif'te Mekan*, s.50.

¹⁹⁴ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyatı* c.9, s.309.

*“Ya tâassuplar! Hiç sorma nas maskaraca?
O, uzun hûkasûlî yenleri yerlerde, hoca,
Hem bakarsû eşi yok ,dîne teaddîsinde,
Hem ne söylerse olur dîni hemen rencide.”¹⁹⁵*

Hasan Basri Çantay'ın “Akifname”sinde de denildiği gibi; Akif, medreselerin teknik gelişmelere karşı olduklarını ve sadece dînî eğitime ağırlık verdiklerini söyler. Bu durumu onaylamadığını şu şekilde gösterir:

“Öyle ise, yüzlerce din alimine karşı memleketin bir hekimi yokken, din alimi olmanın farz-ü kifayeli kalmadığı fakat bir tabib yetiştirmenin farzı ayin olduğu zamanlarda niçin medrese ferdin itâsına koşmamıştı? Acaba ulema sûyûbu gibi dini emirlere kulak assalardan başınca bu haller gelir miydi? ... bu zaafa uğramıydı? Bu vaziyet merkezde değil de nedir?”¹⁹⁶ Öztürkmen de Akif'in, medreselilerin teknik terakkinin dine aykırı düşeceği şeklindeki kanaatlerini, eleştirdiğini¹⁹⁷ söylemiştir.

Akif medreseleri eleştirirken, sahipsiz bırakıldıklarına da dikkat çeker. Medreseler, ilgili kurumlardan yeterli ilgi ve desteği zaman içerisinde kaybetmişlerdir. Bu durum medreseleri aklamazken; sahipsiz bırakan kurumları da Akif ,eleştirilerden uzak tutamaz. Kendi yağında kavrulan medreseleri şöyle anlatır:

*“Sonra biçare medâris o kadar sahipsiz.
O kadar baştan atılmış da o haliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma, gidiyor hizmetine.
Halkın irşadında maksad-ü'e'sisi? Tamam.*

¹⁹⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.142-143.

¹⁹⁶ Çantay, Hasan Basri, *Akifname*, Mürşid Çantay Yayınları, İstanbul, 1966, s. 250.

¹⁹⁷ Öztürkmen, Neriman, Malkoç, *Mehmet Akif ve Dünyası* s.124.

İ ehre müftî veriyor. Minbere, mihrâba imam.”¹⁹⁸

Akif, en son eğitim yönünden; medrese ve mekteplerin aynı olduğunda karar kılıyor:

*“Ğste arz eyliyorum zat-Üfâzilânenize
Ğkisinden de hayÛ yok bu Şeraitle bize.”*¹⁹⁹

Sonuç olarak Akif cehaleti en büyük gerilik sebebi olarak görüp; *“Eyvah bu ne zilletlere sensin yine illet. Ey derd-i cehalet, sana düşmekte bu millet”* der şu sözleriyle:

*“Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldÛne nâmus!
Ey sine-i ğlam’â çöken kapkara kâbus,
Ey hasm-Ûhakîki seni öldürmeli evvel
Sensin bize düşmanlarÛüstten çıkarın el.”*²⁰⁰

Bu beyitle ilgili olarak Akif’in arkadaşlarından Hüseyin Kazım Kadri şunları söyler:

“- Türk milletinin mahkûm ve makhûr-Ûzulmü istibdad olmasÛlû daha başka sebepleri ve saikleri vardÛ ve bu sebeplerin en mühimi, Türklerin asÛlardan beri pûyan olduklarÛ“cehalet”dir. Vatan-Ûğlam’Û hassas ve mütefekkir Şairi Mehmet Akif bu hakikatÛ

“Eyvah! Bu ne zilletlere sensin yine illet

¹⁹⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.325.

¹⁹⁹ Ersoy, a.g.e., s.330.

²⁰⁰ Ersoy, a.g.e., s.180.

Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet.” teellümâtıyla ne güzel tasvir etmiştir.”²⁰¹ Cehaletimizin temelinde ise; medreselerin bozukluğu ve mekteplerin yetersizliği yatmaktadır.

b. Bilim ve Din Adamlarının Yetersizliği Sorunu

Akif’in medreselerin eğitim yönünden yetersizliği konusundaki eleştirisine, yukarıda değinmiştik. Yetersiz eğitim alan bir öğrenci, normal olarak eksik bir doktor, mühendis ve mütefekkir olacaktır.

Akif memleketin durumuna çok üzölmektedir. Bunu şiirlerinde kısaca dile getirir. Bu konuya yoğunlaştığı bir şiirinde, belki üç-beş kişiyi uyarırım düşüncesiyle çevresinin fikirlerini yoklar. Din adamlarının konuyla ilgili fikri, şöyledir: Memleketin mahvolup olmayacağı baştakileri ilgilendiren bir konudur. İşlam garip başladı garip gidecektir; Çalışılarak yapılacak bir şey yoktur. Avam takımı ise vurdumduymaz ve ölüm uykusundadır. Bunun üzerine Akif bilim ve din adamları için şunları söyler:

“Yürüyor, altÜürük topraĀa gelmiş, seyyar.

Bir mezarlık gibi: Her nâsiye bir seng-i mezar:

Duymamış kaygÜdenen duyguyu vicdânÜda.

Okunur her birinin cebheî hüsrânÜda,

“Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim;

Serserî kevine gelelden beri sersem gezerim.”²⁰²

²⁰¹ Kadri, Kazım Hüseyin, *Meşrutiyetten Cumhuriyete HatÜalarÜh*, I. Baskı, Hazırlayan: İsmail Kara, 2000, s. 217.

²⁰² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.138.

Akif Buhara hocaların mutaassıp olduğunu düşünür. Hırkasının yenleri yerde sürünürken dine zarar verdiğinin farkında bile değildir. Yapılan her iyiliği “bid’at” olmakla suçlamaktadır. Şeriatı rezil eden bir yığın softayı, eleştirmeye şöyle devam eder:

“Ya taassuplarÜ Hiç sorma nasÜ maskaraca?

O, uzun hÜkasÜÜ yenleri yerlerde, hoca.

Hem bakarsÜ eŞi yok dine teaddisinde

Hem ne söylersen olur dini hemen rencide.

Milletin hayrÜ için her ne düşünsen Bid’at;

İ er’i taÇyir ile terzil ise hâŞâ sünnet

Ne Hüdâ’dan sÜÜÜlar ne de Peygamber’dan

Bu ilimsiz hocalardan bu beyinsizlerden

Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün!’’²⁰³

Akif, “Fatih Kürsüsünde” adlı şiirinde, medresede yetişen bazı sarıklıların; milletin baş belası olarak görmüştür.

“SarÜÜ milletidir milletin başÜda bela...

- Fakat umumunu bÜak, batÜmak iş deÇil a.’’²⁰⁴

Milletin baş belası, mutaassıp ve cahil sarıklılar; ilmi ve teknik konuları anlamadıkları gibi; Kur’an’ı da anlayamaz hale gelmişlerdir. Medreselerde müspet ilimlere, layık olduğu değer verilmemektedir. Fıkıh, kelam, tefsir gibi Kur’an’i ilimler ise hakkıyla bilim ortaya koyamamaktadırlar. İctihat yapacak kapasitede bilgili çok fazla alim olmadığı gibi, Usul-i fıkıh bilen de yoktur. Hadis, dini rezil eden birkaç uyduruk taklitten ibarettir. Akif, Yusuf Suresi’nin 105. ayetinin tefsirin

²⁰³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.143.

²⁰⁴ Ersoy, a.g.e., s.194-195.

de aynı konuya değinir. Şöyle der: “*Alem-i ğlam asûlardan beridir, göklerin, yerlerin dilinden bir Şey anlamaz oldu. Dest-i kudret-in kitab-Ûkainâta yazdıÛ sahifeleri artÛ okuyamadÛtan baŞka: gece gündüz okuduğumuz Kitab-ÛMünzel de neredeyse hiç bize söylemeyecek bir hale gelecek!.. Ya biz bu inhitatÛ önüne düŞüp sonuna kadar gidecek miyiz?*”²⁰⁵

Din adamları Akif’e göre; halkı irşat çalışmalarında, beceriksiz ve kabiliyetsizlerdir. Vaazlarda, hutbelerde ve diğerkonuşmalarda hitabet tekniklerini bilmemektedirler. Buna rağmen kusuru kendilerinde görmeyip, halkta görmeleriye daha büyük bir kabahattir. Akif, bu aciz din adamlarını şu sözlerle eleştirir: “*Ömründe medrese, mektep görmemiş, üç-beŞuydurma hadis ile sekiz on masaldan baŞka semaye-i marifet edinememişümme vaizler, kürsülere tasarruf edeliden beri bu milletî merhume dini umacÛheyetinde, sahib-i ŞeriatÛda – haŞa –Yeniçeri AĞasÛ fıratÛda tahayyül etmeye baŞladÛ ğlam’Û, o pâk, o nezih ilahi simasÛ bir çoğumuzun hayalinden Şimdi gitti.*”²⁰⁶ Fakat, dini umacı heyetine döndüren bu hocaları; halktan ve yetkililerden hiç kimse sorgulamamaktadır. Akif bu durumu şöyle anlatır: “*Ne garibtir ki, derse sokacak hoca efendiden icazetnameden baŞka sÛ bir imtihan geçirmiş olmasÛ isteriz de, vaaz kürsüsüne çÛacak mürŞid-i kamilden hiç de ehliyetname sormayÛ.*”²⁰⁷

Akif, vaiz kürsüsüne çıkan hocaların; yanlış din eğitimi yöntemlerini kullandıklarını söylemektedir. Medrese ve mektep görmemiş din adamları; kulaktan dolma bilgileri, hurafelerle dolu dini anlayışlarını, halka öğretmeyi de beceremiyorlar. Daha önce bahsi geçen bir konuda, İstanbul hocalarını, Kunut

²⁰⁵ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÛlamalÛ Mehmet Akif KülliyyatÛ* c.9, s.126.

²⁰⁶ Şengüler, a.g.e., s.108.

²⁰⁷ Şengüler, a.g.e., s.126.

duasını bile okuyamayan zavallı acizler ve cahiller olarak tanıtmıştı. Bunlar hiç eğitim görmemiş ümmi hocalardır. Peki eğitim alanlar ne durumdadır? Onlar da çok farklı değildir. İlimiye sınıfı da bayağıdan bayağı bir turşu, cahiller koğuşu, ana karnında diplomalı bir beşik ulemasıdır. Akif din adamlarına öfkelerini şiirlerinde kusmuştur. Bu haklı öfkeden nasibini, şark ve garp ilimleriyle uğraşan alimler de almıştır. Akif, “memlekette ne varsa şarkta var“ ve “ne varsa garpta var” diyen iki grup bulunduğunu söyler. Akif, bu ikisini de bilgisizlik yönünden aynı görür. Şarkçılar, garbın kültürünü; garpçılar şarkın kültürünü tanımamaktadırlar. Akif bu durumda şöyle der: *“Bana öyle geliyor ki, ne varsa Şarkta vardı, diyenler yalnız garbda değil, Şarkda bilmiyorlar. Nitekim ne varsa garpta vardı davasızları sürenler yalnız Şarkda değil garbda tanıyorlar.”*²⁰⁸ Akif bu sözlerden sonra aynı yerde, tezini ispatlamak için bir garpçıya “şarka ait felsefeyi tetkik eder misiniz” diye sorunca adam, Şarktan felsefi konularla ilgili alim gelmemiştir, cevabını verir. Akif, kelam ve tasavvufta yüzlerce eser bulunduğunu söyleyince adam, kelamın safсата, tasavvufun ise panteizm olduğunu söyler. Akif panteizmle ilgili hiç kitap okuyup okumadığını sorunca, adam pes edip okumadığını itiraf eder. Akif bu noktada alanlarında uzman olanların bile bir konu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmayıp, kulaktan dolma bilgilerle hareket ettiğini üzüntüyle vurgular. Akif’e göre, akademisyenlerin bu kadar az okuduğu bir ülkede, halkın okumamasını çok görmemek gerekir.

Akif, insanlardaki okuma yazma oranının düşüklüğünü de eleştirir: *“Sekiz on milyonluk Türk Milleti vecibesinin ancak sekiz yüzünü okutarak mülk ona saye-i*

²⁰⁸ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.180.

musavatta, kat-Ü merahil-i terakki ettireceĞz?” Çok okumadığımızı “Fatih Kürsüsünde” de haykırmaktadır:

“Ne Kürt, elif beyi sökmüş ne Türk okur ne Arab:

Ne Çerkez’in ne Laz’ı var bakı, elinde kitab!

Hulasa, Milletin efradÜbilgiden mahrum.

Unutmayı Şunu lâkin ise zaman: zaman-Üulum!”²⁰⁹

Holmesler, Güzel Dostlar, Karagözler, Gevezeler, İkdamlar, Sabahlar, Taninler, İspirtizmalar, Servet-i Fünunlar, Şehbiller, Fransızca’dan tercüme tarih kitapları, Ganon’un fiziki, Senyobüs’ün tarihi, Lebon’un sosyolojisi en çok okunan kitaplardır. Akif’e göre, okunan bu kitapların bir çoğu tercümedir. Zaten tercüme okuyacak adam, Fransızca olan aslını da okuyabilir. Milletin on binde dokuz bin dokuz yüz doksan dokuzu bunları okumuyor. Okusalar da bu kitapları anlamayacaklardır. Çünkü dilleri ve muhteviyatları ağır. Bunları okuyan bir avuç İstanbulludur. Halkın okuma yazma oranı çok düşük olduğu gibi bilenler için de okunacak kitaplar yok. Anadolu ve Rumeli köylerinde, kasabalarında okur-yazar hocalar, dayılar, amcalar neden bu eserleri okumuyor, diyen Akif, sözlerine şöyle devam ediyor: “*EĞer Vakayi-i alemi öğrenmek ve bahusus kendi vatanı müteallik Şuundan haberdar olmak, mukteza-yı tabiat ve hamiyet ise bu aldımazlık bu duygusuzluk nedir? Nedendir?*”

Anadolu ve Rumeli hiç okumuyor desek, doğru olmaz: Okuyor fakat bizim asla bilmediğimiz, bilmek de istemediğimiz, duygusuna ihtiyacı uygun Şeyleri okuyor, bulamazsa dinliyor: Yolcular, misafirler, suhteler, dervişler Anadolu ve

²⁰⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.227.

*Rumeli köylerimizin seyyar gazeteleridir.*²¹⁰ Anadolu insanı yanlış şeyler okuyor veya dinlenmemesi gereken insanları dinliyor.

Akif bu konuda, suçun büyük oranda aydın kesimde, olduğunu söylemektedir. Nitekim, halkın anlayacağı dilde ve seviyede eserler yazmamışlardır. Para ve şöhret için yazı yazmaktadırlar. Bu konuda Akif'in yazarlara eleştirisi de dikkate şayandır:

“Hakikatten biz, söz ve yazı ile geçinenler, acaba süff para ve Şöhret için çalışıyor muyuz? Kendimizin de iyice bilemediğimiz bir sürü mesail üzerine, bitmez tükenmez laflar ederek, elalemin beynini karıştırıyor muyuz, vicdanlarımızı safvet-i asliyelerini bozmuyor muyuz?”²¹¹

Akif, eğitim üzerinde hassasiyetle durur. Terakki için insanların bilinçlenmesi şarttır. Bu konuda Rusya'yı örnek gösterir. Ruslar atmış yetmiş yıl çalışmışlardır. Aydınlar halkın seviyesine uygun eserler yazmış, bir grup aydın da halkın arasına katılarak bizzat eğitime yoluna gitmiş, ucuz kitapçıklar ve gazetelerle halk uyandırılmıştır. Akif, bu görevi, aydınlardan bekler. İstanbul'un nemli havasında yetişmiş narin suçüçeği aydınların; halkın arasına karışması gerekmez , ama en azından halkın seviyesine inerek eserler ortaya koyabilirler. Bunu yapmamalarına şu şekilde çıkışır:

“Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler.

Ulemâ vahy-i ilahi'yi mi bilmem, bekler.”²¹²

²¹⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.109.

²¹¹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.108.

²¹² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.145.

Akif, başka bir yerde mütefekkirlerin halkı yanlış yönlendirdiğini ifade etmektedir. Milletimizin mazideki kusurlarını araştırmaya iten bu tür yazarları Akif şu şekilde eleştirir: “*Millete mürşdlik etmesi gereken hem de kendilerini o mevkide gösteren zümre, yani mütefekkir tabaka, sözleriyle, yazılarıyla, hareketleriyle, halkı pek yanlış yola götürüyorlar!*”²¹³ Mütefekkirler,yazılarında;yanlış kurtuluş reçeteleri sunmaktadırlar. Özellikle Avrupa’da ilim tahsil eden gençler, milletin kurtuluşunu, dinden kurtulmakta görmektedirler. Bu fikri son derece yanlış bulan Akif,şu sözlerle kızgınlığını ifade etmektedir:

*“Bir selamet yolu varmıŒ.. o da neymiŒ: Mutlak.
O zaman iŒ bitecekmiŒ.. O zaman kârlarınk;
İ u tutunduklarğâyet kaba, pek mânâsı,
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
Analğ ilmini tahsil edecekmiŒ.. Zaten
Müslümanlar o sebepten bu sefalette imiŒ:
Ki kadı “sosyete” bilmezmiŒ. Esarette imiŒ.”*²¹⁴

Akif Avrupa’ya tahsile giden,sonrada memleketi kurtarma planlarını yapan gençlerin,kurtuluş projelerini böyle eleştirmektedir. Aydınların dine karşı olan bu tavırlarının nedeni;dini bilmemektir. Aydınlar;günümüzde olduğu gibi;gerçek İslam’a göre değil yaşanan Müslümanlığa bakarak yorum yapmakta ve dine karşı tavır almaktadırlar. Bu durumda Akif gerçek İslam’ın “Müslümanız” diyen insanlardan çok uzak olduğunu şöyle belirtir:

“Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamıŒ

²¹³ Şengüler,İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı*c.9, s.113.

²¹⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.141.

Rûh-i ğslam'Ûtelakkîleri gayet yanlıŖ

San'ÿorlar ki: Terakkîye tahamül edemez.

Asr'Û âsâr-Ûtekamül edemez."²¹⁵

Akif, aydınların böyle düşünmesi sonucu halkla aralarında büyük bir uçurumun oluştuğunu söylemektedir. Aydınlar körü körüne bir batı hayranlığı ve din düşmanlığı güderken; halk atadan kalma, görenekçi dinlerine sımsıkı sarılmış yarı modern, Avrupa'daki hiçbir olumlu yeniliği kabul etmeyen bir düşünce taşımaktadır. Akif mütefekkir tabakayı halkı yönettiği için "beyin" , halkı da vücut olarak isimlendirmektedir. Beyin, büyük bir taassupla yürüdüğü yolda halkın fikirlerine azıcık itimat edip merak etmemektedir. Sahip olduğu dünya görüşünde yazdığı eserlerde, yaptığı ıslahatlarda, millet adına aldığı kararlarda;halkın duygularını, düşüncelerini, yaşantısını, dikkate almamaktadır. Hatta halkı adam yerine bile koymamaktadır. Akif, "Asım" adlı şiirinde, bu gerçeği şöyle ifade etmiştir: "*Onu insan bile saymaz mütefekkir tabaka.*"²¹⁶ Kamuoyu araştırması yapmamaktadır.Halk da,aynı şekilde,kuru bir taassupla yaşamına devam etmektedir. Sonuç ise şöyledir:

"Aç'Ûğ gitgide art'Û iki hizbin aras'Û

Pek tabi'i olarak geldi nizâ'Û s'Ûas'Û

Y'Û'Û'Ûlar gibi indikçe beyinden Ŗiddet,

Bir yanardağ gibi f'Ûk'Û'Ûyürekten nefret."²¹⁷

Bu düşmanlık sonucunda, aydınların her söylediğine halk düşünmeden itiraz ediyor, tersini yapıyordu. Halk, bu kötü gidişin sebebini ise, müspet ilim okumakta görüyordu. YanlıŖların faturası, "ilme" kesiliyordu.

²¹⁵ Ersoy, Mehmet Akif ,*Safahat* , s.158.

²¹⁶ Ersoy, a.g.e. s.326.

²¹⁷ Ersoy, a.g.e., s.156.

Halk – aydın uçurumunun temelinde yanlış anlaşılan veya hiç anlaşılmayan din konusu yatmaktaydı. Eğer İslam çağın şartlarına uygun olarak doğru anlaşılırdı; millet böyle cahil, böyle bağınaz, böyle miskin olmayacaktı. Akif bu nedenle hep dinin anlaşılmamasını dile getirmiş, bunun sonuçları üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Akif burada da aydınların derin bilgi sahibi olmadıklarına değinir. Araştırmadan, bilinçsizce taklit edilmiş birkaç basit bilgiyle,dini yıkmaya çalışmaktadırlar.Akif halk – aydın uçurumunun büyük felakete neden olacağına kaygısını taşımaktadır. Millete kanlı mezar olacak bu savaşın sorumlusu ise,yine aydınlardır. Akif halkın başsız kalınca nasıl şaşıracağını şu mısralarla anlatır:

*“Başboş kaldı umûzîrâ, şaşılup ber –mutâd,
Bulamaz kendiliğinden yolu, asla efrad
Yalnız gösterilen yol tutacak yolsa gider;
Hissidir çünkü onun azminde daim rehber”²¹⁸*

Akif, başıboş kalınca ne yapacağını bilemeyen köylünün,en doğru bir şekilde yolunun çizilmesini aksi takdirde milletçe helak olacağımızı, şu şekilde vurguluyor: “... ‘Avam’ dediğimiz halk tabakasının idrakini yükseltmedikçe, köylüleri bugünkü hallerinde bırakırsak, farz-ümuhal olarak dünyanın en büyük adamları yetiştirseniz yine boştur. Yine boş!”²¹⁹

Sayısı yedi yüze bile varmayan aydınların,milyonlarca kişiden oluşan halkı eğitemedikten sonra ne yapılırsa yapılsın memleketin kurtulması imkansızdır. Akif âvâmın eğitimine çok önem verir. Çünkü çoğunluğu oluşturan halk;aslında kararları uygulayan, ülkeyi savaş anında koruyan genç neslin eğitimiyle ülkede her türlü

²¹⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.157.

²¹⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyatı*c.5, s.290.

görevi yerine getirecek gücü taşıyan taraftır. Akif'e göre, köylüyü düşünmek hamiyet meselesi değil, ülkenin kurtuluşu için hayat meselesidir.

Akif'in eleştirdiği bir gerçek daha vardır ki, dinle asla uyuşmaz.: Gerçek bilim adamlarına değer verilmemesi. Akif, Arif Hikmet adından bir bilginin hapisanede öldüğünü duyar. Ölüm haberi, layık olduğu saygıyı uyandırmaz. Bunun üzerine Akif şöyle der:

*“Öyle dürdane-i irfana kâfîr mûnsan
Utan ey ümmet-i merhume, Şu nâmûdan, utan,
Enbiya varisine öylemi hürmet edilir.
Size bunlar gün olur öğretilir, söyletilir.
Bu mudur din, yazık, hey gidi şlamiyet
Bizi gördükçe utansız bütün insaniyyet.”²²⁰*

Akif, batıda binlerce erdemli kişi olduğu halde hiç birisine saygıda kusur edilmediğini; bizde, ise yüzyılda bir ancak bir kişinin yetiştiği halde onun da milletten zerre kadar takdir görmediğini üzüntüyle söyler. Hatta Batı bizim alimlerimize bile saygı gösterir. Akif burada aydın tabakasına şunları söyler:

*“Size öğretilmedir İ arkûda müsteşrikler
Utanız kukla kâfîretli beyinsiz şûklar!”²²¹*

4. KAVMİYETÇİLİK

Akif'e göre önce bütün dünya Müslümanları daha sonra Anadolu Müslümanları birlik olup, Asr-ı Saadet dönemindeki orijinal Müslümanlığı yaşamalıdır. Akif, İslamcı bir düşünür olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nda

²²⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açık İlamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.4., s.312.

²²¹ Şengüler, a.g.e., s.314.

milliyete dayalı ayrılıkları, Müslümanlığa ters düştüğü gerekçesiyle eleştirir. Ona göre; bütün Müslümanlar hep birlikte; Allah'ın ipine sarılmalıdır. Vatanın bütünlüğü ve bekası için de bu şarttır.

Akif, siyasi ve toplumsal bir konu olan milliyetçi ayrılıkları; dinsel bir bakış açısıyla eleştirdiği için tezimizde bu konuya yer vermeyi uygun gördük. Akif'in: “Müslümanlık birliğe emrederken, sizin aranızda bu ayrılık Şeytan mûsoktu” dediği mısralar şöyledir:

*“Müslümanlık dini gayet sükûnetle gayet sağlam
Bağlamak lazımdır iken, anlamadın, anlamadın.
Ayrılık hissi nasıldı girdi beyninize,
Fikir'i kavmiyeti Şeytan mûsokan zihnimize?”²²²*

Akif, “Çeşitli ülkeler bir arada tutan şiam milliyetidir.” der. Bunu temelinden yıkan ise ırkçılıktır. Atalarımız “kale içten fethedilir” demişlerdir. Ama millet bu durumu görmemekte ve hatalı siyasetle, İslam ülkeleri dağılmaktadırlar. Akif'e göre millete bu ayrılık tohumlarını eken, türlü adlarla çıkan gazetelerdir. Millet ise bir şekilde bu tohumları yeşertmektedir:

*“Hani milliyetin şiam'idi. – Kavmiyette ne!
Sarılsın şiam'a milliyetine.
Arnavudluk ne demek? Var mı erîatte yeri?
Müslümanlıkta anâsır mûblurmu? Ne gezer?”²²³*

Akif kavmiyetçiliği başka bir yerde de şiddetle şöyle eleştiride bulunur:

²²² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.152.

²²³ Ersoy, a.g.e. s.173.

“Nedir bu tefrika; yâhû! Utanmıyor musunuz?

Geçen fecayie hâlâ inanmıyor musunuz?”²²⁴

Akif geçmiş felaketlerden ders alınması gerektiğini söyler. Aksi takdirde acı bir hüsrân milleti beklemektedir.

Akif bu kavmiyetçilik düşüncesinden milleti sıyırmak, için sözlerine şöyle devam eder:

“Böyle kansetmiş müydü- haşa – kahraman eslafı mı?”

Böyle düşmüş müydü, herkes ayrılmış sevdası mı?”

Benzeyip şirazesiz bir mushafın eczâsına

Hiç görülmüş müydü olsun kayd-Üvahdet târumâr?”²²⁵

Akif acınası ayrılık manzaralarını teker teker çizdikten sonra ,“Düşman burnumuzdan yakalayıp bizi pençesinin altına almış, biz hala boğaz derdindeyiz”, diyerek; kişisel çıkarların ihtirasından kurtulamadığımızı vurgular:

“Farka, milliyet, lisan namıyla dâim ayrılmış.

En samimi kimseler beyninde en ciddi açılmış

Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi.”²²⁶

Akif, mezhep, ırkçılık ve dil ayrılıklarıyla üç çeşit ayrılığa dikkat çekmiştir. Akif başka yerlerde de kavmiyet konusuna dikkat çekmiştir. En çok üzerinde durduğu konulardan birisi bu konudur. Buna şöyle bir örnek verelim :

“Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk tarumar olduk...”

Nihayet bir deni sadmeyle düştük, hâk-sar olduk.”²²⁷

²²⁴ Ersoy Mehmet Akif, *Safahat*, s.229.

²²⁵ Ersoy, a.g.e. s.251.

²²⁶ Ersoy, a.g.e., s.256.

“Ah o yekpârelik eyyâmü hayâl oldu bugün.”²²⁸

“Vahdetten eser yok bir avuç halkı izinde!

Post üstüne ben kavgalar hepsi nihayet

Hâlâ mûboğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezalet!

Cemiyete bir fûka dedik, tefrika çaktı

Sapasağam iken milletin erkânı²²⁹

Akif, memleketteki milliyetçi ayrımların siyasi ayrılıklardan kaynaklandığını düşünür. Siyasi oyunlar ülkenin geleceğini tehdit eder hale gelmiştir.”Çok particilik” vatanın iyiliği için kurulmuş fakat bölünmelere neden olmuştur. “Turancılık Fikri” vatanın kurtarılması amacıyla benimsenmiş fakat bir çok toprağı kaybetmemize neden olmuştur. Al-i İmran Suresinin 103. ayetinin tefsirinde de siyasi politikaların milleti parçalara ayırdığına²³⁰ dikkat çekmiştir. Beyazıt kürsüsündeki vaazında ise, Müslümanların bu tefrikalarındaki gerçek nedenin, dış güçlerin politikaları olduğunu söyler. Avrupalılar ele geçirmek istedikleri ülkelerin insanları arasına önce ayrılık tohumu saçarlar. İçerde halkı birbirleriyle boğuştururlar sonra da yorgun bir anlarında gelip çullanırlar. Bu siyaset Hindistan’da, Endülüs’te, Cezayir’de, İran’da uygulanmıştır. Şimdi de Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanmaktadır. Milliyetçi ayaklanmaların temelinde, bu siyaset mevcuttur. Ordu bu ayaklanmaları bastırırken yorgun düşmüştür. Bir makalesinde bu konuya değinen Akif şöyle der: “Bakın birbirimizle uğraşa uğraşa ne hale geldik! Bakın dâhilî muhârebat ile askerimizi ne hale getirdik! Öyle ya, Allah’tan sonra yegane istinadgâh olan o koca orduyu senelerden beridir isyan bastırmaya; memlekette kol kol olmuş tefrika yangınları

²²⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.258.

²²⁸ Ersoy, a.g.e. s.316.

²²⁹ Ersoy, a.g.e. s.387.

²³⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalar Mehmet Akif Külliyatı* c.9, s.134-135.

söndürmeye mecbur etmek *ÙtÙârÙtÙ* da kalmasaydı, hiç askerimiz için böyle bir muvaffâkiyetsizlik tasavvur olunabilir miydi? ”²³¹

“Zulmetten Nura” isimli makalesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun, üç kıtaya hakim, altı yüz yıllık tarihi olan bir ülke olduğunu, daha sonra ise, küçüldüğünü esefle söyler. Osmanlı İmparatorluğu, önce Afrika’dan sonra Avrupa’dan hatta Asya’dan bile çekilip, küçük bir kara parçasına mahkum olmuştur. İmparatorluğun parçalanmaya başladığı günlerde Akif, Arnavutluk, Arap, Türk, Kürt kavimlerin ileri gelenlerini çağırıp; onlara kavmiyetin zararlarını anlattığını söyler.²³² Birlik çağrısında bulunur. Fakat çeşitli nedenlerle teklifi geri çevrilir. Akif’in, Arnavut olmasına rağmen mili ayrılık konusundaki hassasiyetine bazı ayetlerin tefsirlerinde de rastlıyoruz. Enfal Suresi’nin 46. ayetinin tefsirinde; fertleri birbirleriyle uğraşan milletlerin, varlıklarını korumak için maddi imkanların tedarikine; ne vakit ne de imkan bulabileceklerini ,söyler. Daha da önemlisi manevi kuvvetten düşeceklerdir. Manevi gücünü kaybeden milletin ne büyük bir hüsrana düştüğünü şu cümlelerle ifade eder: “*ğtihadan ayrÙlan birbirleriyle uğraşan milletler evvela Şeriat, metanet, itimad-Ùnefs gibi seciyelerden cuda düşüyor, sonra da servetine, Şevketine, istiklaline ebediyyen veda ediyor.*”²³³

Hucurat Suresi’nin 10. ayetinin tefsirinde ise dinin, insanlar arasındaki birliği sağlayan en kuvvetli bağ olduğunu söyler. İslam dünyasında, dinin birleştirici gücü kullanılamamaktadır. Bu durumu şu sözlerle eleştirir. “*Biz Müslümanlar başka milletlere benzemeyiz. Din rabÙtasÙhmal edecek olursak, bu hareketimizin cezasÙ ukbaya kalmaz, daha dünyada iken çekeriz. Nitekim çekiyoruz. Din-i mübîn*

²³¹ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÙlamalÙ Mehmet Akif KülliyyatÙ* c.5, s.255.

²³² Şengüler, a.g.e., s.292.

²³³ Şengüler, a.g.e., s.69.

*kavmiyet, cinsiyet gibi insanlar Übirbirinden uzaklaŞtıran esbâb Üaradan kaldıarak
dünyanın Ü muhtelif noktalar Üdaki cemaati birleŞtirmiş iken, biz kalkıyoruz da aynı Ü
toprakta yaŞayan cemaati ğlamiye 'ye kavmiyet hissiyle parçalamak istiyoruz.”²³⁴*

Enfal Suresinin 25. ayetinin tefsirinde ise Akif, milliyetçi düşüncelerin insanlar tarafından kolaylıkla benimsendiği; insanların bu konuda bağınazca çalıştıkları halde, aynı çabayı kurtuluşları için²³⁵ nedense göstermediklerine değinir. Al-i İmran/159. ayetin tefsirinde de dini ayrılıklara dikkat çeker. Sünni – Şia ayrımı Müslümanları, milliyetçi ayrılıklar kadar sarsmıştır: “*Ah! Onlar sizin tuttuĞunuz yolu bıaktılar, girive-i dalale saptılar. Fıkka, Şia, münazaat içinde tarumar olup duruyorlar.*”²³⁶

İslam'ın hükümleri fertler arasında birliği sağlamak amacını taşır. Osmanlı sınırları içinde yaşayan Arnavut, Kürt, Çerkeş, Boşnak, Arap, Türk ve Lazların beynindeki rabıta “din”dir. Yüzyıllarca din bağıyla bu milletler kardeşçe yaşamışlardır. Akif'e göre bugün bu bağ gevşemiş Müslümanlar birbirini tanımaz ve sevmez hale gelmişlerdir. Birbirlerini, yabancıların tanıttığı kadarıyla tanımaktadır. Yabancılar ise bu tanıtımı kendi lehine olacak şekilde yapmaktadırlar. Yani Müslümanları, birbirlerine, düşman olacak şekilde tanıtmaktadırlar. Tabi ki bu, büyük bir zillettir. Cehaletimiz, tembelliğimiz Müslümanları çöküş noktasına getirmiştir.²³⁷

İslam dini birliği emrederken, Müslümanların ayrılık içinde yaşıyorlarsa, sorun dinde değil, dini anlayamamak ve yaşamamaktadır. Akif'e göre, birbirinden bu

²³⁴ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.5 , s.81.

²³⁵ Şengüler, a.g.e.s.141.

²³⁶ Şengüler, a.g.e., s.172.

²³⁷ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.215. Ayrıca, 183, 184, 185, 186, 187, 206, 207, 277'de aynı konular işlenmiştir.

kadar kopuk, bu kadar tembel, bu kadar vurdum duymaz bir millet esarete mahkumdur..

Mehmet Akif, Müslümanların tefrikasının bir nedenini de hükümetin zayıflığına bağlamıştır. Eşref Edip, Akif'in 1. Dünya Savaşı yıllarında insanları aydınlatmak gayesi ile gittiği yerlerden biri olan Konya'da yaşananları Akif'in dilinden şöyle anlatır:

"- Müslüman olan ve iyi insanlar olan Konyalılar bana ne dedi bilir misin? Biz Selçuk Oğullarından. Bizden olmayan bin hükümetin yıkılmasından bize ne?"

Üstad bunu her zaman anlatır, anlattıkça gözleri dolardır

*- Allah derdi, bir hükümeti zayıf bırakmasın. En büyük felaket budur. Hükümet za'fa düşünce her yer oğul verir."*²³⁸

Akif "Hala mı Boğuşmak" adlı şiirinde, tefrikaların çıkar çatışmalarından kaynaklandığını söyler. "Gaflet" ve "rezalet" diye tanımladığı bu durumu şu dizelerde eleştirir:

"Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!

Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet;

*Hâlâ mûboğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!"*²³⁹

5. İSTİBDAD

Akif hürriyetperver bir vatandaştı. Kişisel-toplumsal ve siyasi özgürlüğün olmadığı bir ülkede, yaşamın hiçbir anlamının olmadığını düşünüyordu. Adını açıkça açıklamadığı Abdülhamit ve onun siyasi politikasını şiddetle eleştirmekteydi.

²³⁸ Edip, Eşref, *Mehmet Akif*, s. 60.

²³⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 325.

İstibdat adını verdiği bir şiirin mısralarında Akif'in baskıya olan hincini açıkça görebiliriz. "Ey kirli istibdad" devri diye başlayan mısralar şöyle devam eder:

*"Yüküldü, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd,
Büaktü milletin kalbinde çümaz bir mülevves yâd!
Diyor ecdâdüñ makberlerinden: Ey sefil ahfâd,
Niçin binlerce ma'sum öldürürken her gelen cellâd,
Hurûş etmezdi, mezbûhâne olsun, kimseden feryad?"*²⁴⁰

Akif ,seksen milyon insanın tutsak gibi kullanıldığını ve haksızlığa uğradığını söyler. Bu durumda o ,halkı zulme boyun eğmekle eleştirip şöyle devam eder:

*"Utanmaz mıydıñ bir, saysalar zâlimle mazlumu?
Siz, ey insanlık istidâdü dünyada mahrumu.
Semalardan da yüksek tuttunuz bir zül-i mevhûmu!"*²⁴¹

Bir avuç insanla dünyaya hakim olup dünyayı karşısında titreten bir millete, bu kadar aşağılık davranışın bu büyük baskının otuz üç yıl sürmesi ne kadar kötü bir durumdur. Bu durum , insanlık için bir ibret tablosudur. Maalesef bu tabloyu Müslümanlar çizmiştir. Akif, bu durumun üzüntüsüyle istibdada, şu şekilde veryansın etmektedir:

*"Semâ-peymâ iken râyâtüñ tuttun zelil ettin
Mefahir bekleyen âbâdan evladü hacil ettin.
Ne âli kavm idik; hayfâ ki sen geldin sefil ettin.
Bütün ümmîd-i istikbâli artıñ müstahîl ettin.
Rezil olduk... Sen ey kabus-i huni, sen rezil ettin."*²⁴²

²⁴⁰ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 67.

²⁴¹ Ersoy, a.g.e., s. 67.

Akif hem istibdattan hem de müstebit idarededeki insanlara yalakalık edenlerden hoşlanmazdı. Yakın arkadaşı olan Mithat Cemal Kuntay ,onun, bu yönünü şöyle anlatır: “Yüzünü görmediĞ halde Akif’in düşman olduĞu adamlar vardÜ. Abdülhamit’e MüslümanlıĞÜ altÜcÜŞartÜgibi tapan İ eyhülislam KapİÜnÜ HocalarÜ”²⁴³ Nurettin Topçu, Akif’in istibdat düşmanlığını şöyle anlatır:

“Eski Bizans’ü döküntüsü bir saray hayatüÜdevam ettiren çürüyerek leŞ kesilmiş bir ahlak yapİÜ binlerce insanü saltanatüa taht olmuş. Bu saltanatü mutlaka yÜÜmasÜlazühdÜ Siyaset sahasüü bütüin inkÜlapçÜarÿyla yan yana Akif’te bu istibdadü yÜÜp çökmesini alkİÿyordu.”²⁴⁴

6. DİNDE TECEDDÜD

Akif’in, içtihadın; dini kıyamete kadar uygulanmasını sağlayacak bir çalışma olduğı, konusundaki görüşlerini daha önce belirtmiştik. Zamana ve şartlara göre yapılan içtihatları desteklemekteydi. “Dinde Teceddüt” adıyla yapılan çalışmaları ise şiddetle eleştirir. “Umar mıydın?” adlı şiirinde ortalıkta ne din kalmış ne iman derken, teceddüt çalışmalarına gizli bir eleştiride bulunmaktadır:

“Beyinler ürperiyor, yarab, ne korkunç inkÜab olmuş;
Ne din kalmİŞ, ne iman, din harâb iman türâb olmuş!”²⁴⁵

Akif, 1931’de; Mısır’dan arkadaşı Eşref Sencer’e yazdığı mektupta açıkça “teceddüt çalışmalarını eleştirir: ‘Teceddüd namÿyla, inkÜap namÿyla ortaya her türlü ifrazÜ bîperva kabul eden Ankara yarânüa ebediyen af edemeyeceĞm bir Şey varsa o da

²⁴² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 67.

²⁴³ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 259.

²⁴⁴ Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, II. Baskı, Yayına Hazırlayanlar: Ezel Elverdi – İsmail Kara, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998, s. 47.

²⁴⁵ Ersoy, a.g.e. s. 384.

Şudur: Bizim bu yüzler karasÜmahiyetimizi meydana çÜkarmayacaklardÜinsanlÜktan bu kadar binasip olduĞumuzu dünyaya faŞ etmeyeceklerdi."²⁴⁶ Tefsirlerinde de aynı konuya eleştirilerde bulunmuştur: *"Son zamanlarda MüslümanlÜÜya büsbütün ortadan kaldÜmak yahud ötesini beri ederek, Şeriatta bir teceddüd husûle getirmek isteyenler türedi. Biz bu adamlarÜü söylediklerini işittik, yazdÜklarÜÜ okuduk. Teceddüd husule getirmeli fikrini besleyenlerin, dinden alabildiĞine gâfil olduklarÜüa iman ettik"*²⁴⁷

O dönemde "Dinde Reform" ya da "Dinde Teceddüt" adıyla bazı çalışmalar yapılmıştı. Bu çalışmalar: Türkçe Kur'an okuyarak namaz kılınması, Türkçe ezan okunması gibi çalışmalardır. Ertuğrul Düздаğ, o dönemdeki bu olayları şöyle anlatır: *"1931 yÜÜÜ Ramazan ayÜda resmen seçilmiş bazÜhafÜlar, ğstanbul'un büyük camilerinde Kur'an yerine, Türkçe tercümesi ile aŞÜlar okumuŞlardÜ Bu hafÜlarÜ isimleri ve okuyacaklarÜcamiler, gazetelerde ilan edilmekteydi.*

*AynÜ Şey 1932 Ramazan'Üda tekrarlandÜ Bu sefer Kadir Gecesi'nde Ayasofya camisinde teravihten sonra Kur'an yerine Türkçesi okundu. Tercümesi radyodan da verilmiş, Ramazan'Ü son cumasÜda ise smokinli olarak Süleymaniye minberinden hutbe okuyan Sadettin Kaynak resmi gazetelerde çÜmÜŞÜ"*²⁴⁸ Daha önce de İstanbul'daki Göztepe camisinde Kur'an'ın Türkçe'siyle namaz kıldırın imam büyük sansasyonlar yaratmıştı. Akif bu çalışmalarını, bilgisizlik ve gafillik olarak görür. Hiçbir zaman da onaylamaz. Bu tarz yeniliklere; milletin gösterdiği

²⁴⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÜklamalÜ Mehmet Akif KülliyyatÜc.9*, s. 483.

²⁴⁷ Şengüler, a.g.e., s. 158.

²⁴⁸ Düздаğ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, Promat Basım Yayın Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, İstanbul, 2004, s. 131.

tepkiye dikkat çektiği yazısı şöyledir: “Öyle ya, demek ki bu adamlar ne milleti tedkik edecek, ne de Şeriat’ın anlayacak kadar fedakarlık gösterememişlerdir!”²⁴⁹

7. TASAVVUF

Akif herhangi bir tarikata mensup değildir. Şiirlerinde azmi, çalışmayı, coşkuyu; dinin ve şeriatın gerekliliğini vurgular. Eserlerinde tasavvufun izlerine rastladığımızda, tasavvuf kültüründen etkilendiğini düşündüğümüz Akif; tasavvufu, şeriatı dikkate almayıp, yanlış düşünceleri bünyesinde taşımasından dolayı eleştirir:

“Sürdüler, Türk’e ‘tasavvuf’ diye olgun Şûayû
Muttasû Şimdi hakikat kokuyor Şimdi Sûkûdayû
Bu cihan boş, yalnız rakûhak, bir de Şarab;
Kûle: Tezgah başû meyhâneci oĞan: Mihrap.”²⁵⁰

Akif tasavvufun uygulanışındaki yanlışları ise şöyle eleştirir:

Sonra tenkîde giriş: Hepsi tasavvufla dolu
Var mûsûfiyyede bilmem ki ğbâhiyye kolu?
ğçilir türlü Şenaatler olur, bi-perva.
Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!
Urefâ mesleĞ; âla, hem ucuz hem de Şeker!”²⁵¹

Akif, tasavvufun kötüye kullanılmasına karşı çıkmıştır. İbâhîlerin tasavvufla ilgisinin olmadığını vurgulamıştır. Akif’e göre İbâhiye, keyfi davranmaktadır. Akif, din ve züht namına eski püskü paçavralar arasında yaşayan insanları da, dini rezil etmekle suçlar.

²⁴⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açûlamalû Mehmet Akif Külliyyatûc.* 9, s. 159.

²⁵⁰ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 301.

²⁵¹ Ersoy, a.g.e., s. 143.

II. BÖLÜM

AKİF'İN İDEAL MÜSLÜMAN ANLAYIŞI

Bu bölümde, Akif'in din anlayışı üzerinde duracağız. Başlığımızda “İdeal Müslüman Anlayışı” tabirini kullanmamızın nedeni; Akif'in eserlerinde, kendisinin bu tabiri kullanmasıdır. Daha önce onun bir Kur'an şairi olduğunu söylemiştik. Kur'an yeterince anlaşılmadığından, Müslümanlar bugün her konuda geri kalmıştır. Öyleyse Kur'an nasıl anlaşılmalı ve uygulanmalıydı? Bu sorunun cevabını Akif, ömrünün sonuna kadar sürekli sorgulamış, yeni din anlayışları geliştirmeye çalışmıştır. Bu bölümde bu konular üzerinde durmaya çalışacağız.

Bu bölümü, tezimizin amacını düşündüğümüz zaman, gereksiz görebiliriz. Ama konumuz, Akif'in dönemindeki geleneksel din anlayışına eleştirisi olduğu zaman, durum değişir. Çünkü Akif için asıl önemli olan; Müslümanların yaşamı ve geleceğidir. Fakat Müslümanlığın içinde bulunduğu duruma baktığı zaman, hiç de iyi bir seviyede olmadıklarını görür. Düzdağ o yüzyılı şöyle anlatır. “*Müslümanlar irili ufaklı müstakil devletler kurmuşlardı. Çeşitli nüfus ve maddi imkanlara sahiptiler. Biz elli milyonluk gelişmekte ve hareket halinde olan üstelik “büyük devlet” kurmuş olmanın hissini hala taşıyan bir milletiz. Arap kardeşlerimiz petroleri ve gerillaları ile neredeyse dünyaya kafa tutmaktadı. Pakistan ve Endonezya, çöklükten Afrika ve Amerika'daki zenci Müslümanlar...*

Fakat aynı anda görüyoruz ki Batıda o eski Garb değildir. Birleşmiş ve birleşmemiş milletleri, atomu, füzesi, sanayi, bütün dünya ile oynayan devletleşmiş şirketleri deviren ve sömüren gizli teşkilatlar, alavereci ve dalaveresi ile bambaşka bir ucubedir.”¹

¹ Düzdağ, Ertuğrul, Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar, 2.Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2000, s,78.

Akif derin bir irdelemenin sonucu gördüğü yanlışları bir eleştiri olarak ortaya döktü. Elbette eleştirdiği yanlış fikirlerin. kendince doğrusu da vardı. Bu doğruları bütün iyi ve samimi duygularıyla haykırdı. Bu haykırışa yer vermeseydik Akif'in eleştirileri hem tam anlaşılmayacak hem de düşünce sistemi tamamlanamayacaktı. Bu konuda Kuntay şöyle der:

“Müslümanlık Akif, “güzel” diye deĞil, “doĞru” diye sevdi. Bu, dini bir sanat gibi deĞil, bir mütefekkir gibi sevmekti. Onun içindir ki “Secde”, “Leyla”, “Gece”, “Hicran” gibi ihtiyarlıkta yazdığı tasavvufi Şirlerinde bile “his mistisizmi” deĞil, “fikir mistisizmi var.”²

1-ŞERİAT

Daha önceki bölümde, Akif'in şeriattan Kuran'ı, kastettiğini ifade etmiştik. Şeriat, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılıp uygulanmasıdır. Şöyle ki: *“Evvela Şeriatü esasları tedkik etmeli, sonra Şeraihi doĞrudan doĞruya peygamberden telakki eden eslâfın harekâtü nazari itibare almalı.”³* Aşağıda, şeriat kelimesinden, Akif'in ne anladıkları daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Şeriat kelimesini Akif, akademik anlamda kullanmaz. “Kur'an”, “Müslümanlık”, “Şeriat”, “İslam” kelimeleri sistemli bir şekilde kullanılmamıştır. Bu dört kelimeyi de aynı anlamda, o andaki duygu yoğunluğuna ve bağlama göre kullanmıştır. Bunun nedeni Akif'in olaylara bir akademisyen olarak değil; bizzat olayı yaşaya ve çözüm arayan bir insan olarak yaklaşmasıdır. Akif'in dönemindeki Müslümanlara yaptığı eleştiriler konusunda Orhan Okay şunları söyler: *“Akif'in asÜ*

² Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s,270.

³ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c. 5, s. 125.

tenkitleri Müslümanlar için olmuştur. Gerek Osmanlı toprakları içindeki gerekse bunun dışındaki Müslümanlar.”⁴

a) Tek Çıkar Yol

Tek çıkar yol Akif’e göre; İslam’dır. Bu durumu şöyle ifade eder:

“Üç yüz milyon sahafelik Müslümanlar

İ iraze-i ictima-Üdindir.

Yok rabÜa başka, varsa din var.”⁵

“Eğer aklıÜbaŞınÜa almazsak, eğer Kitâbullah’a dört elle sarÜmazsak...

Ne olacaĞınÜbilir misiniz? Milletlerin maskarasÜ MüslümanlıĞın yüz karasÜ”⁶

Sonsuz ahlakın da ancak gerçek Müslümanlıkta olduğu şu sözlerle ifade eder:

“En büyük, en metin ahlak-Ühakiki Müslümanlarda: en müebbed desatir-i ahlakiye ise hakiki MüslümanlıĞıdır.”⁷ Akif kurtuluş reçetesini sunarken, bu reçetenin daha önce uygulandığını ve etkili olduğunu belirtir. Nitekim Asr-ı

Saadet’teki başarılar ve mutluluklar bunun ispatıdır. Bu durumu şöyle anlatır:

“Biz Şimdiye kadar Kuran’daki evamiri ilahiyeyi dinlemiŞ muktezasÜca hikmet etmiŞ olsaydıÜ, bugün mazimizi hasretle yad etmezdik.”⁸

O halde çalışmaya başlamak lazımdır: Başlanacak nokta Akif’e göre, ilimdir. Önce ilim ve fenn öğrenilerek zamanın şartları bilinecektir. Daha sonra ise, şark ve garbın mazisi öğrenilerek; din, hurafelerden kurtarılıp zamana göre

⁴ Okay, Orhan, *Mehmet Akif*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı , Ankara, 2005,s,79.

⁵ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÜlamalÜMehmet Akif KülliyatÜc.4*, s.416.

⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÜlamalÜMehmet Akif KülliyatÜc.9*, s.159.

⁷ Şengüler, a.g.e., s.159.

⁸ Şengüler, a.g.e., s.160.

yorumlanacaktır. Alınacak örnek ise, Hz. Muhammed'in yaşadığı çağdır. Bu durumu şöyle ifade eder:

*“Biz bu dini ilahiye yaŞatacaĖĖ. Bu dini ilahi bizi ebediyen yaŞatacaĖĖ”
diyelim de bu iman ile, bu itminan ile geceli gündüzlü uĖraŞallĖh. ”⁹*

*“Din-i Ėlahi için mev'ud olan istikbâl –i nüranüra doğru bir din-i evvel
yönünün çaresine bakalĖh. ”¹⁰ “Din giderse bizim için hayat yoktur. ”¹¹*

*“Ayetlerdeki hükümleri ibretleri her birine kendi idrâki derecesinde anlamak
isteye isteye okusaydĖĖ alem-i Ėlam hiçbir vakit böyle periŞan olmazdĖĖ”¹²*

Kur'an'daki sonsuz gerçekler, ilimle ortaya çıkarıldığı zaman, Müslümanlar bu hakikatleri hayatlarında uygulayacaklardır: “Kuran'da, Hadis-i Peygamberî'de nâmütenahi hakâyĖklar nasĖĖ meydana çĖkar? Ėimle, irfanla. ”¹³ Bu konuyla ilgili aynı cümleleri, Süleymaniye kürsüsünde halka yaptığı vaazlarda dile getirir. Ve Kur'an'dan anlamların nasıl çıkarılacağını ekler: ‘...Hem bunlarĖĖ(Kur'an sünnet ve AsrĖĖ Saadet uygulamalarĖĖ okuyacaksınızĖĖ. Hem de kendi fikirlerinizi ilave edersek zamanĖĖa göre yeni eserler vücuda getireceksiniz. ”¹⁴ Yine Akif dönemindeki “Din ilerlemeye engeldir.” diyenlere Şeriat'ın esaslarını tetkik edip, Asr-ı Saadet'teki uygulamalara dikkat çekerek ilerlemeye engel olmadığını göstermeye çalışır.¹⁵ Akif Kur'an'ın önemini anlatırken bir makalesinde, bir fikra anlatır: Arabın biri uyuza tutulmuş develer için, Hz. Ali'den dua istemiş, o da en tesirli duaların katran kadar

⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçĖĖlamalĖMehmet Akif KülliyyatĖc.9*, s.167.

¹⁰ Şengüler, a.g.e.,s.175.

¹¹ Şengüler, a.g.e., s.185.

¹² Şengüler, a.g.e., s.304.

¹³ Şengüler, a.g.e., s.213.

¹⁴ Şengüler, a.g.e., s.236.

¹⁵ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçĖĖlamalĖMehmet Akif KülliyyatĖc.5*, s.125.

tesir edemeyeceğini söylemiştir . Akif şöyle devam eder: “*Kur’an hem hastalara, ölümlere okunmak için nazil olmamıştır. Ku’ran’daki Şifa cehelenin anladığı gibi değildir*”.¹⁶

Akif, özellikle vaaz ve hutbelerinde, Kur’an’a dönüş meselesinde yoğunlaşır: “*Cevdet Paşa Kur’an nasiridir. Akif Kur’an Şairi. Ancak ikisinin arasındaki fark var. Kur’an, Cevdet Paşa’nın yalnız kültürünü, Akif’in kültürüyle beraber seciyesini de yaptı*”¹⁷ Cemal Kuntay’ın yukarıdaki sözüne hak verdiğimiz belirtelim. Akif Müslümanların problemlerinden bahsederken söz dönüp dolaşıp Kur’an’a gelir. Satır aralarına sıkışmış bu ifadelerin en belli başlılarını yukarıda anlattık . Esasen bütün fikirlerinin düğüm noktası Kur’an’a dayanır. O yüzden diğer konularda, yer yer “Kur’an’a dönüş”, “dine sarılmak”, “Kur’an’ın rehber kitap olması” gibi ifadeler kullanacağız. Esasen Akif’in bütün fikirleri bir bütünlük teşkil eder. Bu bütünlüğü bozmamaya çalışarak, fikirlerini ve eleştirilerini tek tek incelemeye çalışacağız. Araştırmamızda eserinden çok faydalandığımız Şengüler, onun bu yönü, üzerinde şunları söyler: “*Ku’ran-ı Kerim, Bir Türk sanatkarı tarafından ilk defa olarak, çağdaş meselelere cevap veren, sonsuz gücü kavranmış olmakta, alışılmış kafalar dışında yorumlanarak şiir unsurları halinde sunulmaktadır*”.¹⁸ Akif’in en büyük isteği, Müslümanların , Asr-ı Saadet’teki mutluluğa ulaşması ve İslam Devleti’nin büyük devletler arasında hak ettiği yere gelmesidir. Çünkü İslam’da bu güç vardı. Müslümanlar hem bu gücün farkında değiller hem de gücünü kullanmayı bilmiyorlardı. Din; hurafelerden, yanlış yorumlardan ve göreneklerden kurtarıldığı zaman, güç, Müslümanlardaydı. Akif hem kendi hayatında o güce ulaşmak hem de

¹⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.162.

¹⁷ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s.241.

¹⁸ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.469.

toplumun ulaşmasını sağlamak, için bütün ömrünce çalışmıştır. “Din’i, ideal edinmişti” diyen Şengüler şöyle devam eder: “*Din, Kur’an ,dil,.buna milli duyguları da eklersek, Akif’in ideal mihverini teşkil eden ana unsurlar belirlenmiş olur. Bütün unsurları özü yine “din” dir.*”¹⁹

O İslamcı bir şairdir. Burada hemen İslamcılık hakkında bilgi verip, Akif’in İslamcılığına değinelim.

b) İslamcılık

Özellikle 19. ve 20. asırlarda, Müslümanların ilim, fen, kültür ve yaşam kalitesi bakımından geri kalmasına karşılık, Batı uygarlıklarının ilim ve teknolojiye ileri bir uygarlık seviyesine gelmesi, Müslümanları rahatsız etmiş, aşağılık kompleksine düşürmüştür. Gerilemenin nedenleri sorgulanmış ;bazı aydınlar, geriliğimizin dinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bu tespiti haksız gören bir takım aydınlar ise geriliğin sebebinin din değil, dinin anlaşılma şekli olduğunu belirterek; İslam’ı savunmuşlardır. İşte dîni anlayışı eleştiri ve dini savunma hareketine, İslamcılık (Panislamizm) denmiştir. İslamcılık çok tartışılan , hakkında çok eserler yazılan ve zaman zaman kendisini gösteren bir akımdır. İslamcılığın tarifini Akif’le aynı dönemde yaşayan Sait Halim Paşa,şöyle yapar: “*İslamiyetin kendine has inançları, bu inançlara dayalı ahlak nizamı ve ahlakıdan doğmuş bir sosyal hayat anlayışı vardır. Bu bütünlüğün tabii bir neticesi olmak üzere yine tamamen kendine has bir takım siyaset kaidelerine sahiptir. İslamiyet kusursuz bir*

¹⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.240.

hüküm teşkil eden, bütün bu esaslar dolayısıyla en mükemmel en olgun insanlık dinidir.”²⁰ Yine o dönemde yaşamış Yusuf Akçura, İslamcılığı şöyle tarif eder:

“Osmanlı Milliyet siyasetinin başarısızlığı üzerine şlamiyet politikası meydana aldıkları Avrupalıların Panislamizm dedikleri bu fikir son zamanlarda Genç Osmanlıtan yani Osmanlı Milleti teşkili siyasete kısmen iştirak eden fükadan doğdu. Artık var kuvveti pazıya verip şlam unsurlarını evvela Osmanlı Ülkeleri’ndeki, sonra bütün küre-i arz dakilerin soy farklarına bakmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her Müslüman en küçük yaşta ezberlediği “din ve millet birdir” kaidesine uyarak bütün Müslümanları son zamanların millet manasına verdiği ifade ile bir tek millet haline koymaya çalışmak lüzumuna kâil oldular”²¹ Günümüz yazarlarından İsmail Kara, İslamcılığı şöyle tanımlar: “şlamcılık, XIX-XX. yüzyılda, şlam’ın bir bütün olarak (inanç, ibadet ahlak felsefe, siyaset, hukuk, eğitim.) “yeniden” hayata hakim olmak ve akılcı bir metotla Müslümanları şlam dünyasından batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak, uğruna yapılan aktivist, modernist, ve eklektik yönleri baskın, siyasi, fikri ve ilmi çalışmalarını, arayışlarını, teklif ve çözümlerin bütünü ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir.”²²

Tarih içinde İslamcılık, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren temelde bir amaç olarak vardı. İslam dininde cihat olarak anılan, Allah’ın adını yüceltmek için dini yayma faaliyeti, Osmanlı’nın yayılma hareketlerinin temelini

²⁰ Sait, Halim Paşa, *Buhranların Üstü ve Son Eserleri*, Hazırlayan :Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 1998,s.183.

²¹ Akçura, Yusuf “*Üç Tarz-Üsiyaset*”, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005,s.38,39.

²² Kara, İsmail, *Türkiye’de şlamcılık Düşüncesi*, Gerçek Hayat Dergisi Yayını, 2001,s.9.

oluşturmaktaydı. Bu temelle Türkler,sınırlarını; Mısır, Arabistan, Güney Afrika, Balkanlar içlerine ve Orta Asya'nın bir bölümüne kadar genişletmişlerdir. Hilafeti de ele geçirdikten sonra, "ümme" kavramı "millet" kavramının yerini almıştır. Batılı devletler, Rönesans ve Reform hareketleriyle kilisenin ve dinin etkisinden kurtularak, sanayi devrimini gerçekleştirmiştir. Maddi ve teknik imkanlar bakımından Müslümanları geçmişlerdir. Osmanlılar her alanda gerileme yaşarken; Batı, bir çok alanda ilerlemekteydi. Yapılan savaşlarda Osmanlılar askeri yönden zayıf oldukları için kaybetmeye başladılar. Bunun sonucu siyasi ve sosyal bozukluklar oluşmaya başladı. Mısır, Hindistan, Pakistan, Cezayir, Tunus işgal edildi. Osmanlı Devleti küçülmeye başladı. Bundan sonra "Düzene kavuşmak için mutlaka batıyı taklit etmek gerekir" düşüncesi, ortaya çıktı ve uygulanmaya başladı. Oryentalistler bu dönemde geri kalmışlığın nedenlerini ortaya koyarken, geriliğin nedeninin İslam dini olduğunu, ifade ettiler. Böylece II.Meşrutiyetten sonra Panislamizm hareketi aktif olarak var olmaya başladı.. Oryentalistlerin bu faaliyetlerini İsmail Kara, ayrıntılı olarak şöyle anlatır: *"Oryentalistler dilden teolojiye kadar varan çalşmalarında, İslam dünyasındaki mezhep ayrılıklarını akil/nakil, din-ilim çatışmasında devlet-din ilişkileri üzerinde titizlikle durdular, daha doğru bir ifadeyle bu türlü problemler, icat ettiler. İhtidat kapalı olup olmadığının gündeme getirdiler, hadislerin sahihliği hatta Kur'an'ın mevsûkiyeti konularında şüpheler ortaya attılar! Hz. Peygamberin hayatı üzerinde özellikle durarak, onu değil bir peygamberde, mükemmel bir insanda bile bulunmaması gereken basit hafif davranışlara sahip bir kişi olarak takdim ettiler. Cahiliye dönemi Arap kültürüne ağırlık verdiler. İslam hukuku, tasavvuf başta olmak üzere İslami ilimlerin kültür unsurlarını, orjinellik taahhüdünü Roma'dan, Bizans'tan, İran'dan, Hitit'ten*

Akif, II. Meşrutiyet'ten sonra, tüm Müslümanların birlik olmasını istemiştir.

Şu sözlerde bunu görmekteyiz:

*“Demek ğlam ’ü sonra nam ÛkalmıŞ Müslümanlarda
Bu yüzenmiŞ demek hûsrân-Ûmilli son zamanlarda
O devrin yad Ûhûranûru pay-ÛŞehamettir.
Mefahir onlar ü tarihidir. Ümmet o ümmettir.”²⁵*

Yine Akif, “Berlin Hatıraları” adlı şiirinde, bir İngiliz’in ağzından şöyle anlatır:

*“Bilirsiziniz ki, M ü kainât-Ûğlam
DÛyâr-ÛHind ile gö Ğünde KALB-ğHASSÂSI
Sizinkilerde kÛn Ûdanmak isteyen KOLUDUR.
Ki boŞ bÛakmaya gelmez ne olsa korkuludur.
Bir ğngiliz olup hali önceden müdrik
O beyne pençeyi taktik o gö Ğe yerleŞtik
O halde, bir kolu kalmıŞ ki; bizce çullanacak
YolundadÛ işiniz ba ĞadÛ mÛkÛkÛrak”²⁶*

Akif’in İslamcılığını İhsan Eliaçık , “katıksız bir ümmetçi”²⁷ kavramıyla açıklar. Akif’in İslamcı düşüncesini ortaya koyan beyitleri ise şöyledir:

*“Hani milliyetin ğlâm idi kavmiyet ne;
SarÛlÛ sÛnsÛÛdursaydÛ a milliyetine
Dinle peygamber-i zîŞânÛ ilahi sözünü*

²⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 258.

²⁶ Ersoy, a.g.e., s.282.

²⁷ Eliaçık, İhsan, *Mehmet Akif Ersoy*, s.62.

*Türk Arabsı yaşamaz kim ki yaşar der delidir.
Arabı, Türk ise hem sağ gözü hem sağ elidir.
Ne hilafet kalıyor ortada billahi ne din*²⁸

Akif'in İslamcılık düşüncesini; Cemaleddin Efgani ve Muhammed Abduh'tan yaptığı tercümelemlerle zenginleşmiştir. Eserlerinde, bu iki şahsın ismini de zikretmesi; bu mütefekkilere ne kadar saygı duyduğunu gösterir:

*“Çıkarıp gönderelim, hâsım Şeyhim yer yer
Oradan alem-i İslam'a Cemaleddinler
Şkilâb istiyorum ben de fakat, Abduh gibi”*²⁹

Şiirlerinde kullandığı “300-350 milyon Müslüman” kavramı bütün Müslümanların toplam sayısıdır. Bu, bütün dünya Müslümanlarının bir araya getirdiği İslam ümmetidir. Akif'e göre, İslam ümmetinin bir araya gelmesi için kavmiyet ortadan kalkmalıdır. Batının sadece ilim ve tekniği alınmalıdır. Kültüründen uzak durulmalıdır. Akif bu konuda, bir çok yerde, Japonya'yı örnek gösterir. Kendi dinimiz korunmalı ilim ve fenle beraber hayatımızda uygulanmalıdır. İslam ümmetinin başında ise halife bulunacaktır.

Düzdağ, Akif'in benimsediği İslamcılık esaslarını şu şekilde sıralar: “Müslümanlar, bir olmalı. Müslümanlar yabancı dost edinmemelidir. Müslümanlar birbirinin dostu sudaş kardeşi ve yardımcılarıdır.”³⁰ Orhan Okay'a göre Akif, İslam birliği idealinin iki önemli engeli olduğunu bilincindedir: “Akif'e göre, İslam idealini engelleyen iki mühim düşünce akınlarıdır. Birinci ve en önemli olan körü körüne batı hayranlığı ve din aleyhtarlığı. İkinci engel

²⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 173-174.

²⁹ Ersoy, a.g.e., s. 369.

³⁰ Düzdağ Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s.44-45.

kavmiyetçiliktir.”³¹ Okay’ın da dediği gibi Akif, körü körüne Batıyı taklit edenleri eleştirir. Kavmiyet konusu ise, Akif’in milliyetçiliği konusunda incelenecektir.

O, Müslümanları, hem hakiki İslam’a çağırıyor hem de millet ve memleket farkı olmaksızın kuvvetli bir tesanütle birbirlerine bağlı kalmalarında ısrar ediyor:

*“Demek İslam’ın ancak namuslu Müslümanlarda,
Mefahir onların tarihidir. Ümmet o ümmettir.”*³²

Düzdağ da aynı konuya şöyle dikkat çekiyor:

*“İslamcıların fikirlerinin odak noktası Osmanlıların Tanzimat’la birlikte kültür birliklerini kaybetmeye başladıklarıdır. Bunun karşısına geçmekte en uygun yol, Tanzimat’ın gizli olarak inkar ettiği Şeriat değerlerini tekrar Osmanlı Toplumuna getirmektir. II. Abdülhamit devrini bu gelişmeler açısından değerlendirmek gerekir.”*³³

Şerif Mardin de kitabında, İslamcılarının özelliklerinden ve dönemin olaylarından bahseder. İslamcılarının temsilcilerini sayarken Akif’ten hiç bahsetmemesi³⁴ dikkat çekicidir.

Mehmet Akif’in şiirlerinde “İslamcılık” kelimesine hiç rastlamadık. O ne kendisi ne de dönemindeki diğer mütefekkirler için, bu tabiri kullanmamıştır. Çünkü bu tabir daha sonra “İslam birliği” düşüncesini taşıyanlar için kullanıldı. Bu konuda Düzdağ şunları söyler:

³¹ Okay, Orhan, *Mehmet Akif*, s.83-84.

³² Aydın, Nevzat, *Mehmet Akif Zihniyeti ve Düşünce Hayatı* Eşref Edip’in, Mehmet Akif adlı kitabından, c.1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı , 1357-1938, s.565.

³³ Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s,39.

³⁴ Mardin Şerif, *Türk Modernleşmesi*, Derleyen: Mümtazer Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993,s,92.

“İslamcılık tabiri “Türkçü” tabirinden sonra ve ona benzetilerek söylenmiştir. Belirli fikirleri taştıkları farz edilenleri tasnif ve tarif etmede bir kolaylık olarak kullanılmış, zamanla benimsenmiştir.”³⁵ O dönemde, daha çok” İttihatı İslam “, “Panislamizm”ve “İslamizm” kelimeleri kullanıyordu. (Bk. Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, s.38,35)

d) Akif’in Milliyetçiliği

Akif’in milliyetçiliğinden bahsetmeden önce, milliyetçilik hakkında bilgi vermek itiyoruz. Milliyetçilik kavramının ilk duyulmaya başladığı zamanlarda, Yusuf Akçura bu kavramı şöyle tanımlar: (1904) ”İrk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirmek fikri pek yenidir. Türk milliyeti arzu eden bir mahkeme ,siyasi olmaktan ziyade ilmi bir mahfil teşekkül etti.”³⁶

Daha sonraları bu kavram, siyasi bir kavram olarak da kullanılacaktır. Daha önce İslamcılık konusunda, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki siyasi-sosyal olaylara değinmiştik. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı’ndan sonra yavaş yavaş İslamcılık fikrinden uzaklaşmaya ve Osmanlıcılık fikrini benimsemeye başlamıştır. Zaten İslamcılık düşüncesiyle beraber, Türklük ananelerine uygun olan demokratik bir hükümet şekli vardı. Arnavutların ve I.Dünya Savaşı’nda Arapların ihaneti, Türkçülük unsurunun baskın olmasına neden oldu. Türk olmayan Müslümanlardan ümit kesinince ,Türkçülüğe kaymalar başladı,. Eşref Edip konuyu şöyle açıklar:

“Nasıl kurtulacaktır Türk elbette kurduğu devleti koruyup yaşatmak isterdi. Müslüman milliyetler için hem Müslümanlık hem Osmanlılık Müslüman olmayan ülkeler içinde “yalnız Osmanlı birer baş gibi kullanmak ve gevşediği anlaşılan bu

³⁵ Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s.92.

³⁶ Akçura, Yusuf , *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.42.

bağışlamak çok geçmiş bile olsa yine de müessir bir fikir gibi görünebilirdi. Fakat o bağış noktasında Türklerin bulunması tarihi bir zarurettir. İu halde bağışını sürdürmek ve bunun için de Türkü çok kuvveti ve mukavemetli bulundurmaya lazımdır. Demek ki Müslümanlıkta, Osmanlıda ancak kuvvetli bir Türk topluluğu tutabilirdi.”³⁷

Mehmet Akif, yaşadığı dönemdeki olaylara karşı duyarlı bir insandı. Siyasi ve sosyal olayları takip ediyordu. Gelişen olaylara paralel olarak düşüncesinde de değişimler yaşıyordu. İslamcılık düşüncesinin terk edilip, İslamî milliyetçilik kavramının anıldığı zamanlarda, Akif, taassuba kaçmayan milliyetçiliğin, millete yarar getireceğine inanmış ve eserlerinde bu konuya değinmiştir:

“Fikr-i kavmiyeti tel’in ediyor peygamber” derken milliyetçiliği değil, katı ırkçılığı eleştirmiştir. Çünkü ırk ayrımı ve düşmanlığı İslam dininde mevcut değildir.

İstiklal Marşı'nın yazıldığı o yıllarda ülke, İstiklal Savaşı'nı yapmaktadır. Akif'in son ümidi, İslam'ın son kalesi olan Anadolu'nun kurtulmasıdır. Anadolu'daki müslümanlar eğer ilim ve medeniyette uyanıp, çalışmaya başlarsa, diğer Müslüman ülkelerde de bu uyanışı başlatacaklardır. Böylece ülkeyi düşman işgalinden kurtarıp, hür olarak yaşamalarını sağlayacaktır. Güçlü bir Hıristiyan birliği gibi Türklerin önderliğinde kurulmuş bir İslam birliği, olacaktır. Akif İslam birliği umudunu, bu nokta hala taşımaktadır. Daha sonra Akif'in bu ümitleri de yıkılmıştır. Millete çok kırılmış ama asla bunu dile getirmemiştir. Anadolu Müslümanlarının önderliğinde bir birlik düşüncelerini şu mısralarda görmekteyiz:

“Sürdüler Türk'e “tasavvuf” diye olgun sâıayü”³⁸

³⁷ Edip, Eşref, *Mehmet Akif*, s.567.

³⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 301.

“Yurdu baştan başa viraneye dönmüş Türkün;”³⁹

“Sümadan boynu bükülmüş o dinamik Türkün”⁴⁰

“Niye Türkün can üyangüniye millet geridir.

Anladık biz bunu, az çok, senelerden beridir”⁴¹

Yine okur-yazarlara yaptığı bir eleştiride şu cümleleri kullanır:

“Yok efendim yok! Bunları okuyabilecek Türkler aslından, yani Fransızca larından okuyabilen kimselerdir. Sekiz on milyonluk bir Türk Millet-i Necibesi'nin en çok yüzünü okutarak mûona sâye-i musâvatta, kat-Ümerahili terakki ettireceğiz.”⁴²

Akif, daha önceki eserlerinde; “300-350 milyon” Müslüman ibaresini kullanırdı. Burada “8-10 milyonluk Türk” ibaresini kullanması, konumuz açısından dikkat çekicidir. Akif, bu noktaya gelirken bazı merhalelerden geçmiştir. Bu merhaleler şöyledir: Balkan Savaşı yıllarında açıkça Türkçülük siyasetini reddeder:

“Müslümanlık dini gayet sükûnet gayet sağam

Beçenmek lazıf iken anlamadık, anlayamam.

Ayrılmak hissi nasılgirdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyeti Şeytan mûsokan zihnimize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvam

Aynîmalîyeti altıda tutan işlem

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.

Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir.

³⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.311.

⁴⁰ Ersoy, a.g.e., s.313.

⁴¹ Ersoy, a.g.e., s.329.

⁴² Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.110.

Arnavutlukla, Arablqla bu millet yürümez.

Son siyaset ise Türklük,o siyaset yürümez.”⁴³

Akif’in bu fikirleri, Sırat-ı Müstakim dergisinin siyaseti ile paralellik arz eder, Çünkü aynı fikri taşıyan insanlar bir araya gelmişlerdir. Bu konuda Düzdağ, şöyle der:

*“Sırat-ı Müstakim dergisi mensuplarıydular, Mehmet Akif ve arkadaşları neşriyatlarında ilk yıllarda Türkcülük bir kültür hareketi olarak, Müslüman Türkleri uyandırmaya çalışırken ona pek tabi olarak desteklemişlerdi.. Fakat Türkcülük hareketlerinin kısa bir zaman sonra siyasi bir şekle bürünmesi üzerine Akif ve arkadaşları ona karşı çıkmışlardır: Çünkü böyle bir cereyanı İslamiyet’e aykırı bulmakla beraber, Osmanlı vatanında bulunan Müslüman gayri Türk unsurları ayrılmaya sebep olacağı için tehlikede görmektedirler.”*⁴⁴

Okay, aynı konuda şöyle der:

*“Mehmet Akif böylece, Müslümanlar arasında kavmiyet farkı gözetmeyen bir İslam birliği idealine sarılıyordu. İslam düşüncesine dayanmayan bir Türkcülüğün getirdiği zararları daha I.Dünya Savaşları (1918) sonlarına doğru yazdığı şu mışralarla dile getirecektir. Cemiyete bir fıkra dedik, tefrika çıktı Sapasağam iken milletin erkanı İyilik”Turan ili“ namıyla bir efsâne edindik / Efsâne fakat gaye! deyip az müdidindik/Kaç yarda feda etmedik artık bu uğurda/ Elverdi gidenler, acılı eldeki yurda.”*⁴⁵

⁴³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 152.

⁴⁴ Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy*, s.73.

⁴⁵ Okay, Orhan, *Mehmet Akif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s.79.

Benzer ifadeler kullanan Tansel :“*Mehmet Akif ise, ğlam’lar arasıda kavmiyet farkıgözetilmesini istemeyen bunu, ğlam birliğ idealin gerçekteşmesi için en büyük tehlike sayan Panislamistlere dahildir.*”⁴⁶ der.

Daha sonra Akif’te görülen bu değişimi, toplumun siyasi ve sosyal gidişatına uygun olarak normal karşılamak gerekir. Ahmet Kabaklı bu durumu şöyle özetler:

“*Akif’in temel görüşü iki esas noktaya dayanmaktadır:*

1. Millet ülküsü 2. ğlamlık ülküsü

Bu iki düşünce Safahat’ta iç içe olarak birbirini tamamlar. Çünkü Akif Türk Milletini ğlam’lık öncüsü, kurtarılararak benimser. Türklük yolsa ğlamcılık da sönecektir. Türkiye ğlam’lık en güçlü, en ileri ve en son kalesidir.”⁴⁷ Akif’in anlayışına göre millet; varlığı, hürriyeti için çalışan, çalışmayı görev olarak gören ancak çalışarak var olacak topluluktur. Akif’in millet konusundaki temel felsefesi çalışmaktır. Akif’in islami milliyetçiliğini, Topçu, şöyle ifade eder:

“*Akif her manada samimi ve şuurlu bir muhafazakardır (Muhafazakarlık bir milletin mukaddesata, cemiyetin iradesi olan tarih içinde kazanılmış bütün ruh ve varlığa sahip olmasındadır.) En başta vicdan bekçisi olan din gibi onun yanısra tarihin, ahlaklı örflerin ve menfaatin hiçbirini feda etmeyen tam bir milliyetçi ve muhafazakardır.*”⁴⁸

⁴⁶ Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmet Akif Ersoy (Hayatıve Eserleri)*, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, 1.3. Basım, 1991, s.58.

⁴⁷ Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, s.67.

⁴⁸ Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, s.43.

2. ALLAH- KADER- TEVEKKÜL ANLAYIŞI

Birinci Bölüm’de; Akif’in, Allah-kader ve tevekkül anlayışlarının bir bütünlük içinde incelenmesi gerektiğini vurgulamış; Müslümanların yanlış Allah-kader ve tevekkül anlayışları üzerinde durmuştuk. Burada, Akif’in bu problemlere çözüm olarak sunduğu görüşlerini inceleyeceğiz. Akif’in bu konudaki görüşlerinin kaynağı ise Kur’an’dır. Şöyle ki:

“Ğahi emrinin âvâre bir mahkumudur alem;

*MeŞyyet sende, her Şey sende.. Hiçbir Şey deĞil adem!*⁴⁹

Akif’in Allah’ı : her şeyi yaratan, her şeye güce yeten, dua edenin duasını kabul eden, tembellik edene bedelini ödeten, hak sahiplerine hakkını veren, Müslümanları eza ve cefalarla terbiye eden bir Tanrıdır.Cebrî ve isyankar mısralarda, Müslümanları terbiye etmek için⁵⁰ daima celal yüzünü gösterip Müslümanları karanlık günlere boğan; zalimleri ise cemal yüzüyle nimetlere ve galibiyetlere gark eden , tanrıdır.

Akif’in kader konusundaki görüşlerini, Birinci Bölüm’de incelemiştik. Burada kaderle ilgili görüşlerini tevekkül kelimesi ile beraber inceleyeceğiz. Akif’in kader konusunda net bir tavır sergileyemediğini söylemiştik. Bazen koyu bir cebrî, bazen eş’arî bazen de keskin bir mûtezilî. Tevekkül ve kader konusunu yan yana ele aldığı yerlerde Akif, insan iradesine çok büyük bir önem veren kaderî görüşü savunur. “Vaiz Kürsüde” adlı şiirinde, her şeyi Allah’tan bekleyen, tembel, miskin, vurdumduymaz Müslümanları; beyni örümcekli bir yığın cahil olarak suçlamaktaydı. Aynı şiirde,tevekkülü parça parça tanımlayarak; Kur’an’a dayalı İslami düşüncesini

⁴⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 165.

⁵⁰ Ersoy, a.g.e., s.243.

insanlara anlatmayı hedeflemektedir. Gayesi,doğru din anlayışıyla Müslümanların hayatlarının zulüm, işkence ve hakarettten kurtulmasıdır. Bu anlamı Akif'in şu sözlerinde görmekteyiz:

*“Tevekkül olmasa kalmaz fazîletin nâmÜ.
Getir hayaline bir kere sadr-Üğlam'Ü
Hicaz, Çin'i düŞün nerde? Neredir Piene!
Nedir bu harikanÜ sÛrÜ Hep tevekküldür
Ki itimad-Üaferden gelen tahammüldür.
Tevekkül olmaya görsün yürekte azme refik
Durur mu Şevkine pervâne olmadan tevfik?
Cenab-ÜHakk'a tevekkül edip yol almaya bak
Demek ki azme sarÜmak gerek mebadide.
YanÜda bir de tevekkül, o azmi te'yide”⁵¹*

Akif'e göre tevekkül; bir konuda karar verdikten sonra sabırla çalışıp, sonucun oluşması için, Allah'a dayanmaktır. Bunun için “azim”, “karar vermek”ve “tahammül” gibi kavramları hep beraber kullanmıştır. Azim konusuna aynı yerde Sadi Şirazi'den bir hikayeyle örnek verir. Kalenderin biri, ekmek parasına sabahtan çıkar yola. O akşam köyüne döneceği sırada havanın fazla karardığını görünce, geceyi ormanda geçirmeye karar verir. Ağacın başında uyumaya çalışırken kötürüm bir tilkinin iniltilerini duymaya başlar. Biraz sonra bir aslan ağzında ceylanla gelir. Ceylanı yer ve gider. Kötürüm tilki aslandan kalanları yer ve yerine çekilir. Bunu gören adam: *“Allah ne kadar merhametli. Tilkinin ayaĞına rÜkkÜğönderdi. Ğki lokma için bunca işkenceye ne gerek var. Bundan sonra Allah'a tevekkül et ve rÜkkÜğ*

⁵¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 218-219.

rahat rahat bekle!” diye düşünür. Ertesi gün bir mağaraya gider, başlar rızkını beklemeye. Bir bekler iki bekler ne gelen var ne giden. Açlıktan fenalaştığı bir anda “*Behey miskin! niçin yatıḡ kötürüm tilki olmak istersin? Doḡada aslan kesil*” cümlelerini duyar. Akif tevekküle aynı yerde, Hz. Ömer döneminden de bir örnek verir. Ömer, “Biz Allah’a tevekkül edenleriz” deyip elini kolunu sallayarak gezenleri kırbaçladıktan sonra: “*Gidin. Tarla sürün, tohum ekin.*” demiştir. Bundan sonra Akif son olarak ekler:

“Demek tevekkülden önce mutlaka ekecek’

Demek tevekkül pek sḡmḡormuḡ, anladḡ

Sinek düḡer gibi düḡmek ḡunun bunun kabḡda.”⁵²

Akif Kastamonu vaazında da tevekkülü açık açık halka tanımlar: “*Tevekkül ise o işin husulü için mümkün olan esbabḡ hepsini tedarik ettikten sonra Cenab-Ü hakka bel baḡamak; Onun tevfikini esirgemeyeceḡne yürekten inanmak, demektir. Tedbir biter tevekkül başlar. Kul esbaba teşebbüs ederek tevfiki Allah’tan bekler. Allahḡ da bu tevfiki kendisinden diriḡetmeye mutmain olarak da ona göre azimle mesaisinde, mücahedatḡda kemal-i metanetle devam eder gider.*”⁵³ Al-i İmran Suresinin, 159. ayetinin tefsirinde ise konuya şöyle yaklaşır: “*Azim, tevekkül işte Müslümanḡḡ iki azim rüknü. Bunlar olmadḡça işlem için istikrar imkanḡyoktur. İurasḡda unutulmamalıḡ ki, ne yalnız başḡda azim ne de azim olmaksḡḡ tevekkül, hiçbir zaman kötü deḡildir.*”⁵⁴ Bütün bunlardan sonra Akif’in İslam ümmetine son ve çok ciddi tavsiyesi şudur:

“Allah’a dayan sa’ye sarḡ, hikmete ram ol

⁵² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 221.

⁵³ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açḡlamalḡ Mehmet Akif Külliyyatḡc.9*, s.346-347.

⁵⁴ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açḡlamalḡ Mehmet Akif Külliyyatḡc.9*, s.170.

Yol varsa budur, bilmiyorum başka ç kar yol.”⁵⁵

Bu beyitle ilgili Vahit İmamoğlu Şu yorumu yapar: “Ona göre, öncelikle iş aktiviteye dönüŐtürülmelidir.”⁵⁶

3.  alıŐmak

Kader ve tevekkül anlayıŐlarıyla bağlantılı olarak iŐlenmiŐ bir başka konu da çalışmaktır. Akif, toplumdaki fakirlik, iŐsizlik, sömürgecilik, eğitimsizlik, hayasızlık, ayrılık, taklitçilik, taassup uluk, terbiyesizlik gibi yaraların; tembellikten ve miskinlikten kaynaklandığı haykırımıŐtır.  oz m olarak da azmi göstermiştir. Akif bu duruma, bu günde dilden dile haykırılan Şu beytiyle,  oz m sunar:

“Allah’a dayan,sa’ye sar  hikmete ram ol..

*Yol varsa budur, bilmiyorum başka ç kar yol”*⁵⁷

Akif, ülkenin kurtulması için herkesin çalışması gerektiğini vurgular. Ulema, ilmiyle; zenginler, servetiyle; fakirler, g cleri yettiği yere kadar; eli silah tutanlar , kuvvetiyle çalıŐmalıdır. Her Şey h k metten beklenmemelidir. Halk hükümeti ve onun başında bulunan halifeyi desteklemelidir. Hilafet bütün ümmetin kurtulması için son kaledir. Akif son söz olarak Şunu ekler: “ alıŐmal  hükümeti, orduyu tahliye etmeli.”⁵⁸

Akif  mmetin içinde bulunduğu her durum için  oz m , çalışmakta görmektedir. SavaŐtan  ıkan Osmanlıların yeniden yapılandırılıp, ayağa kaldırılması gerekir. Akif bu durum için: “Evet  alıŐsal n Fakat nas   alıŐsal n?”⁵⁹ sorusunun

⁵⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 170.

⁵⁶ İmamoğlu, Vahit, *Mehmet Akif ve ğıanan ğısan*, s.72.

⁵⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 390.

⁵⁸ Şengüler, İsmail Hakkı, *A  lamal  Mehmet Akif K llyiat c.9*, s.193.

⁵⁹ Şengüler, a.g.e., s.211.

cevabını; mahalle mektepleri açarak, şeklinde verir. Örnek olarak Almanya'yı gösterir.

Akif Fatih camisindeki hutbesinde de toplum olarak çalışmayı telkin eder: “Yapacak Şey zaman fevt etmeyip çalışmaktır. Aramıdaki nifakı şikakı kaldırmak, birbirimize sarı el birliğiyle çalışmaktır”.⁶⁰ “Süleymaniye kürsüsünde ise çalışmaya verdiği önemi vurgular: “El birliğiyle çalışırsa eminim ki kurtulacağız yoksa kurtulmak imkansızdır.”⁶¹

“Daha bin bir türlü ayrı ayrı sebeplerini, ebediyen çinçeyerek el ele baş başa vereceğiz hep birden çalışacağız. Çünkü bütün dünyanın, dünyadaki hayatın tarzı bütünü de geçmiş yalnız başına çalışmakla bir şey yapamaz. Toplar, tüfekler, silahlar, şimendiferler, yollar, tayyareler, vapurlar, el has duşman bize üstün olan Müslümanları birkaç milyon frenke esir olmalarının eden esbab ve vesait ancak cemiyetler, şirketler tarafından meydana getirilebilirdi.”⁶²

Akif, Balıkesir halkının çalışmasına övgüde bulunmuştur: “Sa'yü meşkürdür. İnşallah bu şan ve şeref kıyamete kadar gider.”⁶³ “Vaiz Kürsüde” adlı şiirinde, altı yerde nakarat gibi tekrarlanan bu beyit, Akif'in çalışmanın önemine yaptığı vurguyu göstermesi bakımından dikkate değerdir:

“Bekâ hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir.

Çalış çalış ki bekâ say olursa hak edilir.”⁶⁴

⁶⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s. 209-210.

⁶¹ Şengüler, a.g.e., s.235.

⁶² Şengüler, a.g.e., s.269.

⁶³ Şengüler, a.g.e., s.255.

⁶⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 204.

Gelecek ancak onu hak edenlerindir. Akif'e göre, temel insanlara; sağlıklı yaşam hakkı yoktur. Ya rezalet ve sefalet içinde kıvrınacaklar yahut ta güçlü insanların boyunduruğu altında ezilip yok olacaklardır. Konuyu Akif şöyle devam eder:

*“Hayata hakkı olan kimdir, anlıyor, görüyor;
Çalışmayanlar bir eliyle öldürüyor!
Bekaya'ya sayanlar koşup ilerlemede;”⁶⁵*

“Zulmetten Nura” isimli makalesinde ise, atalarımızın ilme verdiği önem üzerinde durduktan sonra, bu günkü zulmetimizi anlatılır. Bu zulmetten nura ancak çalışarak çıkılacağını söyler. Konu başlığımıza da ilham olan bu sözleri, şöyledir: *“Görüyorsunuz ya biz Müslümanlar gitmek, aramak, araştırmaktan, sevaba ye'se düşmemekten sorumluyuz. Ye's haramdır. Ye's küfürdür. Çalışalın... Çalışalın... Çalışalın...”⁶⁶*

Şefik Kolaylı'ya yazdığı mektupta yine bu konuya değinir:

“.....İark o kadar geri kalmış ki, her Şark için fevkalade cansiperane uğraşmak icab ediyor. Halbuki fedakarlıktan vazgeçtik, muayyen olan vazifesini eda ederlerin bile adedi pek elim bir ekabiliyetten ibaret. Ah bu Şarklarda vazife hissini ihsas edecek bir aşıkeşfolunsa! Nereye gittimse, insanlardaki vazife duygusunu görmedim. Bu Şuurun uyandırdığı Şark yakasını kurtarmış demektir.”⁶⁷

⁶⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.211.

⁶⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı*c.5, s.275.

⁶⁷ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı*c.9, s.522.

Akif, şiirlerinde, İslam'ın kurtuluşunun çalışmakta olduğunu söyler. Sonrasında ise, Allah'ın rahmetiyle, medeniyetlerin zirvesinde bir Müslümanlık ve mutlu bir ümmet gelmektedir :

*“Cemaat intibah ister, uyanmaz gizli yaŞarla!
Çalışmak! Başka yol yok hem nasÛ? Canlara başarla.
AlÛtar terlesin, derhal iner mev'ud olan rahmet
NasÛ hâsÛ kalÛ, tevfiği hak ettim” diyen millet? ”⁶⁸*

“Alınlar Terlemeli” şiirinde de, bir kere daha reçetesini haykırmaktadır:

*“Bu hürriyet bu hak bizden bugün aheng- i sa'y ister,
Nedir üç dört alÛ? Bu yurdun alnÛ boşansÛ ter.”⁶⁹*

Akif, ülkenin bir iki kişinin çalışması ile kurtulamayacağını farkındadır. Toplumun bütün bireylerini içine alacak, çok kapsamlı bir çalışma gerekmektedir.

4-SABIR

Akif, sabrı; Kur'an'dan anladığı şekilde tanımlamıştır. Onun tanımına geçmeden önce sabır konusundaki hassasiyetini kendi cümleleriyle anlatmak istiyoruz:

*“Doğduğımdan beri, aŞÛÛ istiklale.
Bana hiç tasmalÛ etmiş değil altÛ lale
YumuŞak başÛsem kim demiŞ uysal koyunum?
Kesilir, belki fakat çekmeye gelmez boynum.
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim .
Onu dindirmek için kamçÛyerim çifte yerim
“Adam aldÛma da geç git” diyemem aldÛÛÛ*

⁶⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 384.

⁶⁹ Ersoy, a.g.e., s.382.

Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım."⁷⁰

Akif, haksızlıklara boyun eğmeyip ona, eliyle, diliyle, kalbiyle, savaş açan; toplumdaki olumsuzluklara duyarlı bir insandı. Sakin bir görünümü vardı. Toplumdaki insanların da aynı şekilde duyarlı davranmalarını isterdi. "Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın" felsefesi Akif'in hassas kişiliğiyle ve fikirleriyle asla uyuşmazdı. Nurettin Topçu bu konuda şunu söyler: "*Akif'in karakteri, bu cihat için yaratılmış, isyanla dolu bir ruh yapmıştır.*"⁷¹

Akif eserlerinde sabrı şöyle açıklar: "*Sabır nedir?*" *Sabır ruhun bir melekesidir ki tarik-i hakta tahammülü güç olan Şedaide katlanmak, nefsin hoşlandığı meşakkatleri sineye çekmek ancak o meleke sayesinde kabil olabilir. Sabır, feza ilin yegane câzibi, rezailin yegane def'i, salihat-ü âmâalin yegane müdafidir. Sabır faziletin, gerçeğin, olumsuzlukların giderilmesi; güzel işlerin de garantisi olarak Müslüman için son derece gerekli bir kavramdır.*

Sabır kelimesine göğüs germek anlamı veriyoruz ve neye göğüs germek? Evet sonunda katlanılmayacak acılarla katlanmak ıstırapla mahkum olmamak için önceden her türlü zulme her türlü mezahire mertçesine insancasına göğüs germek.

Allah yolunda, hak yolunda din uğrunda, milliyet uğrunda rahatlık uykusunu, malı canı feda edivermek yok mu? İşte sabır budur."⁷²

Akif'te aktif bir sabır anlayışı vardır. Haksızlığı engelleyen, problemleri çözen bu dinamizm, tembel tembel yatıp "Kader böyleymiş, elden ne gelir,"

⁷⁰ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 332.

⁷¹ Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, s.82.

⁷² Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalardan Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.157.

*Nevmid olarak rahmet-i mev'ud-i Huda'dan
Hüsrana r'eda verme çalşazmi b'akma
Kendin yanacaksan bile, evlad'ı'uyakma.*"⁷⁵

Ümitsizliğe karşı ümidi ; ümitsizlik sonrasında çalışmayı teşvik eden Akif, bu çalışmanın sonuna kadar sürdürülmesi de tavsiye eder.Çünkü "ümit" ve "çalışmak" kavramını bilmeyen Müslüman, çalışmaya başlasa da ; sonuna kadar gitmesi için desteğe ihtiyaç duyabilir. Bu noktayı çok iyi bilen Akif, sonuna kadar azimde hiçbir ümitsizliğe kapı açılmaması gerektiğini sıkı sıkı tembih eder:

*"ğş bitti sebat'ı sonu yoktur" deme , y'üma.
Ey milleti merhume, sak'ı ye'se kap'üma.*"⁷⁶

Başka bir şiirinde amaca doğru ilerlerken, hayal kırıklığı yaratacak engellerle karşılaşılabilceğini ancak bu durumda ümitsizliğe düşmeyip aksine azme daha sıkı sarılması gerektiğini belirtir:

*"Bazen iki-üç haybet olur rehzen-i ümmid...
ğısan o zaman etmelidir o azmini teşdid.
Ye'sin sonu yoktur ona bir kere düşersen
Hüsrana düşersen ç'kamaz'ı ebediyen!"*⁷⁷

Akif "Memleket batacaktır" naralarıyla ,ümmete ümitsizlik aşılayanlara karşı ümidi savunur. Bu noktada dini hareket noktası yaparak, fikirlerini empozede etkili yöntemi kullanmış olur:

"Batmazd'ı hay'ı batmad'ı hem batmayacaktır;

⁷⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.176.

⁷⁶ Ersoy, a.g.e., s.176.

⁷⁷ Ersoy, a.g.e. , s. 54.

Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandı

Kâfi ona can vermeye bir nefhâ-i iman

Davrans ümidin, bu ne heybet, bu ne hirmandan? ”⁷⁸

Akif birçok şiirinde, üstü kapalı bir şekilde ümit telkininde bulunur. Mesela, “Memleket batacaktır” diyenlere yukarıdaki beyitlerden başka:

“Sahipsiz olan memleketin batması haktır,

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.”⁷⁹

beytiyle gizli bir ümit teşvikinde bulunur. Bu örnekler o kadar çoktur ki, hepsini çalışmamıza almakla, tezimizin kapsamı dışına çıkacağımız için bir örnekle yetindik. Maide Suresi'nin 105. ayetinin tefsirinde şunu ifade eder:

“İmdi yapılacak şey bundan böyle olsun açlıktan gözüümüzü açarak, kusurlardan görerek onları ikmale; Allah'a, İbadullah'a karşı mükellef olduğumuz vasiyetleri vazifeleri hakkıyla ifaya çalışmak. Ye'sin manası yoktur.”⁸⁰

Başka yerde ise Akif, lanet olası ümidi kırmamızı ve hep beraber ülkeyi kurtarmaya gayret etmemizi tavsiye ediyor: “Allah aşkıya olsun artık gözüümüzü açalım; artık kendimize gelelim. Artık asırlardan beri elimizi kolumuzu kırarak bağlayan şu melun ye'si kahredip kendimizi kurtaralım. El ele baş başa vererek çalışalım.”⁸¹

Fetih Suresi'nin 28. ayetinin tefsirinde de yanı noktaya vurgu yapar: “Küfr-i mahz olduğumuzu kafalarla iyice yerleştirelim de din-i ilahi için mev'ud olan

⁷⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.390.

⁷⁹ Ersoy, a.g.e., s.176.

⁸⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.153.

⁸¹ Şengüler, a.g.e., s.167.

istikbali nuranura doğru bir an evvel yürümenin dersine bakalñ.”⁸² *Dalale düşmüşlerden başka kim TanrÜsÜñ rahmetinden ümidini keser?* (Hicr/56) Akif bu ayete dayanarak ümitsizliği haram, başka bir yerde, küfür olarak nitelemektedir. Süleymaniye kürsüsünde verdiği vaazının sonunda bu durumu şöyle ifade eder: *“ştikbalden kat’i ümit etmeyelim. Me’yus olmayalñ. Zira Ye’s haramdñ; zira ye’s en büyük ölümdür.*”⁸³

Akif,İstanbul, Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinde; Kastamonu ve Balıkesir de toplam dokuz tane vaaz vermiştir. Bu vaazların çođu ümit teşviki ve çalışma tavsiyesiyle biter. Kastamonu’daki Nasrullah camisindeki vaazda ümidi teşvik eder. şöyle ki: *‘Ye’si, meskeneti, ihtirasÜ tefrikayÜbüsbütün atarak, azme, mücadeleye, vahdete sarÜalñ. Cenab-ÜKibriya-ÜHak yolunda mücahede, vahdete sarÜalñ. Cenab-ÜKibriya Hak yolunda mücahede için meydana atÜan azim ve iman sahipleriyle beraberdir*”.⁸⁴ “Kastamonu vaazının başlığı ise *“Ye’se düşen Müslüman değdir.*”⁸⁵ cümlesidir. Bu vaazda Akif, dört tane ümitsizlikle ilgili ayet okur. Bunlar Yusuf/87, Hicr/56, Zümer/53, Secde/49. ayetleridir.Bu durum, Akif’in bu konuya ne kadar önem verdiğini gösterir. Bir vaazında: *“Ümitsizliče kapÜarak Allah’ñ bize vaat ettiğ bařarÜñhafife almaya devam mÜedeceğz”* der, řu ifadelerle: *“ O halde ye’sin manasÜvar mÜñ? Çalışanlara Allah katÜnda mücadele edenlere mev’ud olan nusreti istihfaf mÜedeceğz? Buna liyakat kazanmak için hiç bir hareket hiçbir faaliyet göstermeyecek miyiz?”*⁸⁶ Vaazın sonunda şunları ekler: *“Geliniz*

⁸² şengüler, İsmail Hakkı, *AçÜlamalÜ Mehmet Akif KülliyyatÜ* c.9, s.175.

⁸³ şengüler, a.g.e., s.237.

⁸⁴ şengüler, a.g.e., s.300.

⁸⁵ şengüler, a.g.e., s.341.

⁸⁶ şengüler, a.g.e., s.347.

Allah'ın inayetinden ye'se düşmek suretiyle bilerek bilmeyerek daldı. Dalâlet girdabından silkinip çıktı."⁸⁷

Akif Balıkesir'de Zaganos Paşa camisindeki vaazında ise, yeisin küfür ve şirk olduğunu şu sözleriyle dile getirir: *"Erbab-Üiman için ye'se düşmek imkan yoktur. Elhasnâ nazâr-Üğşlam'da Allah'tan ümidini kesmek haramdır. Haram da değil, küfürdür, Şirktir. Ancak Mevlâ'nın merhametine bel bağlayarak emrettiği tariki tutmamak tabiri caiz olmaz.*"⁸⁸

Akif, ümmetin içinde bulunduğu derin uykudan uyanıp, harekete geçmesi için hep çaba sarf etmiştir. Onun bu yönünü en yakın arkadaşı Eşref Edip şöyle ifade eder:

"Akif ye'sin müthiş düşmanıdır. Ye'se karşı ateş püskürürdü. En felaketli zamanlarda devleti ve milleti her taraftan musibet kapladı. Ümitler kırıldı. Maddi ve manevi her şey sönüp gitti, zannedildiği zamanlarda fütur getirmemiş ye'se kapıyı, ye'se düşenleri şiddetle muaheze etmiş "ye'sin küfürden i imtinadan başka bir şey olmadı." yazmış."⁸⁹

İstiklal Savaşı'nın yapıldığı günlerde Tacettin Dergahı'nda Yusuf Akçura ile Akif'in konuşmasını Eşref Edip şöyle anlatır: *"Yusuf Akçura memleketin durumu halinde ümidiniz nasıldır?"* diye sormuş, Akif:

*"Ben hiçbir zaman memnun değilim. Şeytan olduktan sonra muvaffak olmaya hiçbir şey yoktur. Biz ne vakit aramızda vahdet gösterip, milleti hak yoluna davet edersek o derhal mütebeatta kusur etmez her fedakarlığına ştab eder."*⁹⁰

⁸⁷ Şengüler, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.352.

⁸⁸ Şengüler, a.g.e.,s. 247.

⁸⁹ Edip, Eşref, *Mehmet Akif*, s.273.

⁹⁰ Edip, Eşref, *Mehmet Akif*, s.90.

İstiklal Marşı'mızın da yazarı olan Akif, marşımızı baştan sona kadar iman , ümit ve coşku dolu ifadelerle donatmıştır. İsa Kocakaplan bu noktayı şöyle ifadelendirir:

“ğstiklal MarşÜ ümit ve cesaret Şiridir desek yanlış olmaz. ğk mİrada başlayan bu özellik Şirin sonuna kadar dozu artarak devam eder.”⁹¹

“DoğacaktÜ sana vaat ettiğ günler hakkÜ

Kim bilir belki yarÜ belki yarÜdan da yakÜ.”

İstiklal Marşı, 1921 yılında, ülke, İstiklal Savaşı'nı yaparken yazılmıştır. Türk ordusuna ve Türk milletine sabrı, gayreti, tevekkülü, ümidi, imanı en güzel ifadelerle anlatan Akif, ömrünün sonuna kadar bu tavrını sürdürmeye özen göstermiştir. Aydil Erol'da marşımızdaki ümit teşvikine dikkat çekmiştir: *“MarşınÜ birinci dÖrtlüğinde içinde bulunulan kronik tabloya rağmen, “ğısanlar ye'se kapÜmazlar” kavlince Türk Milletine verilen ümit vardÜ.”⁹²*

6. Ahlak

Akif, ahlak konusunda; toplumun sınıfta kaldığını, böyle devam ederse başka milletlerin boyunduruğı altında yok olup gideceğimiz konusundaki görüşlerine Birinci Bölüm'de değinmiştik. Peki Akif ahlaktan ne anlıyordu? Topluma bu konuda neleri tavsiye etmiştir? Bununla ilgili olarak ilk önce Akif'in şu beyitlerine kulak verelim:

“Ne irfandÜ veren ahlaka yükseklik, ne vicdandÜ;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandÜ.

⁹¹ Kocakaplan, İsa, *ğstiklal MarşınÜ ve Mehmet Akif Ersoy*, II. Basım, Bayrak Dağıtım, İstanbul, 1999, s.36

⁹² Erol, Aydil, *Mehmet Akif Ersoy*, s.65.

Yürekten çekilmiŞfarz edilsin havf-i yezdânÜ,
Ne irfan kalÜ tesiri kat'iyen, ne vicdanÜ.”

Akife göre, ahlakın temeli dindir; Allah korkusudur. Akif2 Allah korkusunu anlatmak için: (Ali İmran/102) “*Ey Müslümanlar, Allah'tan nasÜ korkmak lazÜhsa öyle korkun.*” diyerek, Allah korkusunun ahlaka etkisine işaret etmektedir. Allah'ı düşünmeyen, O'nu içinde hissetmeyen, O'ndan çekinmeyen kimseler her türlü kötülüğü yapabileceklerdir. Kişideki Allah korkusu, O'nu ahlaksızlıklardan kötülüklerden koruyan bir kalkandır. Bu kalkan yoksa insan fuhşa, yalana, iftiraya, iki yüzlülüğe, fesada, dedikoduya v.b. açık demektir. İnsandaki ahlaklı ve faziletli olma duygusunu besleyen, Allah korkusudur. Eğer bu korku olmazsa insandaki bilgi ve vicdan hiçbir işe yaramayacaktır. Akif, Müslümanların ahlak yönünden çöküntüde olduğunu, bu durumun devam etmesi durumunda ise; yok olmaya doğru ilerlediğimizi belirtiyor. Bu konunun ayrıntılarını Birinci Bölüm'de işlemiştik. Burada Akif'in bu duruma önerdiği çözümü ifade edeceğiz:

“Ruh-i izmihlalimiz ahlakÜ izmihlalidir.

Sade bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli.

Bir halas imkanÜvar: AhlakÜ yükselmeli.

Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrantÜ.

Çünkü hem dünya gider, hem din, eÇer yapmazsanÜ.”⁹³

Akif, milletçe ahlaksız olduğumuzu “*MüslümanlÜ nerde, bizden geçmiŞ insanlÜ bile!*” diyerek ifade ediyor. Aynı şiirde, ahlaksızlığımızın sonucu olarak milletin parçalanıp yok olma aşamasına geldiğine dikkat ediyor. Bundan sonra

⁹³ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.256.

Müslümanlara, durumdan utanıp kendilerine çeki düzen vermeleri gerektiğini, şöyle dile getiriyor:

“Saygılsızlık elverir... Bir parça olsun arlanlık

Vakti çoktan geldi, hem geçmektedir arlanmanın

Davranlık haykılmadan nakus-i izmihlâliniz...

Öyle bir buhrana sapmış ki, zira haliniz...

Zevke dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mateme!

Davranlık, zira gülünç olduk bütün bir aleme...”⁹⁴

Akif, Abese Suresi'nin 10. ayetinin tefsirinde, ahlaksızlığın giderilmesi için Kur'an'a sarılmamızı şöyle tavsiye ediyor:

“Görülüyor ki bu ayeti kerime ile Cenab-ÜHak ümmete edeb öğretiyor. İnsanlık öğretiyor. Öyle bir surette ki: Eğer biz o adaba sarılmıştık olsaydı, bugün milletlerin en büyüğü olurduk.”⁹⁵ Akif'in ahlakı, Allah korkusuna dayanır. İrfan ve vicdan kendi başına ahlakı hakem alamaz. Allah'ın mutlak iradesine ve gücüne ihtiyaç duyar. Akif'in cebri kader anlayışının etkilerini ahlak anlayışında da görmekteyiz. Allah'ın iradesinin, kulun iradesini kapsadığını kabul eden görüş, Allah iradesini vicdana da müessir kılmaktadır. Böylece bilgi, vicdan, kişilik tek başına Akif'e göre ahlaklılık açısından hiçbir şey ifade etmemektedir. Yakın arkadaşı Eşref Edip ise, Akif'in ahlaki düşüncesi için şunları söyler: *“Şey onun felsefe mihveri dindir ve onun dindeki mihveri de Allah korkusudur. Eğer inananlarda Allah korkusu yoksa insanlık hiçbir meziyeti kalmaz. Ahlak dediğimiz şey ne dinden ne irfandan*

⁹⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.252.

⁹⁵ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklama Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.31

ne vicdandan hiçbir Şeyden deĞil, yalnÜ Allah korkusundan çÜkÜyor.”⁹⁶ Nevzat Ayas da Akif’in, ahlaktan Allah korkusunu esas tuttuğunu belirtir.⁹⁷

Akif’in ahlakı, Kur’an’daki ahlakî ilkelerdir.Bu ilkeler: Dürüstlük, sözünü yerine getirme hassasiyeti, temizlik, yalan, iftira, zina, dedikodudan kaçınma, insanlara insanca davranma, küfürden uzak durmadır. Bu konuyla ilgili Nurettin Topçu’nun tespiti ise şöyledir:

*“Ahlakta yapÜlcek inkÜlabÜ esaslarÜ ise Kur’an’da arÜyordu. Ahlak sahasÜdaki alçalmamÜ sebebi, dini elden bÜakmamÜdÜ. Ama hangi dini? Akif, ahlakÜnÜ ancak ğlam’Ü hakiki kaynaklarÜdan hayat ve ilham alabileceğine inanmÜ.”*⁹⁸

7. GEÇMİŞİN YANLIŞ FİKİR VE İNANÇLARINDAN KURTULMAK

Akif, geçmişin körü körüne taklit edilip, dinin görenekler çöplüğü haline getirilmesinden rahatsız olur. Bunu engellemek için Kur’an’a dönüp, dinin yeniden yapılandırılmasını ister. Çağa, şartlara, ihtiyaçlara göre din yeniden yorumlanmalıdır. Yorumlama yapılırken geçmiş zamanlardaki din adamlarımızın çağa uyan fikirlerinden yararlanabiliriz. Fakat geçmişin yanlış fikirlerinden ve inançlarından sıyrılmamız gerekir. Bu konudaki fikirlerini Akif şu sözleriyle dile getirir:

“Desen ki, ufuklarda bir aydÜlÜk uyansÜ:

Maziye ateŞvermeli, baştanbaŞa yansÜ!

İ aŞkÜlÜ olur köhne telakkileri ihya.

⁹⁶ Edip, Eşref, *Mehmet Akif*, s.355.

⁹⁷ Ayas, Nevzat, *“Mehmet Akif Zihniyeti ve DüŞünce HayatÜ”*, Eşref Edib’in Mehmet Akif adlı eserinden. Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357, 1938, İstanbul s. 532.

⁹⁸ Topçu ,Nurettin, *Mehmet Akif*, s.49.

İ eyda-yÛterakki, koŞuyor; baksana dÛnya.”⁹⁹

Akif, taklitçiliğın önüne geçmek için Kur’an’ı ön plana çıkarır. Kur’an’da akla verilen önemi, “*hikmete ram ol*” sözüyle vurgular. “*Sa’ye sarÛ*” diyerek bildiğı en doğru yolu sunar.

8. YAŞANMIŞ VE YAŞANMAKTA OLANLARDAN DERS

ÇIKARMAK

Akif, ileri medeniyetler seviyesine yükselmek için tarihi bilme ve tarihte yaşananlardan ders almanın önemini şiddetle vurgular. Tarihin tekerrür etmemesi için,tarihten ders alınması şarttır. Milletın kaderini tayin eden insanlara, yapacakları yeniliklerde toplumun ruhundaki özelliklere uygun kararlar almasını, dolayısıyla tarihi ciddiye almalarını üstü kapalı işaret eder. Bu noktada batıyı körü körüne taklit hem tarihi devre dışı bırakmak hem de milletin milli değerlerini hiçe saymak anlamına gelir. Bu düşüncelerini şu beyitlerde görmekteyiz:

“O kanaat da Şudur: SÛr-Ûterakkinizi siz.

Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.

Onu kendinde bulur yükselerek bir millet.

Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.

Kendi “mahiyet-i ruhiyye” niz olsun kÛlavuz

Çünkü beyhudedir ümmid-i selamet onsuz.”¹⁰⁰

*“Ta ibret olup kalmayalÛn aleme...”*¹⁰¹

⁹⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.391.

¹⁰⁰ Ersoy, a.g.e., s.159-160.

¹⁰¹ Ersoy, a.g.e.,s. 241.

Akif, insanlık ve Müslümanlık tarihinden ders almazsak, bizim insanlığa ibret olacağımızı ifade eder.” *Öyleyse aklınla Übaşınla toplayıp adam gibi dersimizi almalyız*”, diyerek eğitimciliğini şöyle sergiler:

“Öyle ise de, bari bundan sonra olsun, gözümüzü açalım. Tarihi öyle masal dinler gibi dinlemeyelim. Her vakadan kendimiz için ibretler, hisseler almaya çalışalım. Gezdiğimiz ugradığımız memleketlerin, yalnız havasıyla suyu hakkında malumat edinmeye kasr-Ühimmet etmeyelim. Geçmişten ibret almamakta devam edersek, el iyâzu billah, Ügelecekler için pek acıklı bir ibret olacağız.”¹⁰²

Akif, Müslümanları harekete geçirmek için bin türlü yola başvurmaktadır.. Çeşitli akıl yürütmelerle, Müslümanların can damarına basmaya çalışarak, çeşitli uyarılarla aklını başlarına almalarını söyler. Hac

Suresi'nin 45-46. ayetlerinin tefsirinde, geçmişe karşı ilgisizliğimizi eleştirdikten sonra, Müslümanlara şöyle seslenir: “*Ey Cemaat-i Müslimin, artık Allah için olsun uyanık ol. Kalp gözünü, can kulağıyla böyle sınırlı kapamayık. Bir millet ne hale geliyor da topraklara seriliyor: Bir vatan nası olur da ayaklar altında kalıyor; bunu görünüz, anlayık! Hala müduygusuzluk? Hala mügörgüsüzlük? Etmeyiniz!*”¹⁰³

Akif, Kastamonu vaazında da; halkın içinde bulunduğu durumu; hazinelerin üzerine oturup gelip geçene avuç açan dilencilere benzetip sözlerine şöyle devam eder: “*Allah rızası için olsun artık aklınla Übaşınla toplayalım. Artık gördüğümüz felaketlerden ugradığımız musibetlerden ibret alalım. Bu cehaletimiz, bu gafletimiz, bu nifaklık, bu şikâyet yüzünden neler kaybettiğimizi düşünmüyor musunuz?*”¹⁰⁴

¹⁰² Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s.118.

¹⁰³ Şengüler, a.g.e., s.163.

¹⁰⁴ Şengüler, a.g.e., s.317.

Akif, gördüğü olayları ve geçmişi, şiirlerinde tarihçi bir edayla işlemiştir. Her kareyi şiirlerine yansıtmış, hiçbir konuya karşı ilgisiz kalmamıştır. “Safahat”baştan sona bu gözle incelendiğinde, o dönemin siyasi, fikri, toplumsal ve dini yapısı bütün çıplaklığıyla okunabilmektedir. Bu durumun nedeni, Akif’in kendinden sonra gelen nesle bir tarih kitabı yazarak ibret malzemesi ortaya koymak istemesidir. Yani Akif hem dönemindeki insanlara, hem de kendinden sonra gelen insanlara tarih şuurunu aşılama istemiştir.

9. AKLIN ÖNEMİ

Akif taassubu şiddetle reddeder. Taassubun ortadan kalkması için hurafelerden, göreneklerden kurtulup Kur’an’ın aslından ilham alınmalıdır. Bu ise akli kullanmakla gerçekleşir. Duygusal davranıp geçmişin yanlış uygulamalarını devam ettirmek dinin amacından uzaklaştırılmasına sebep olmaktadır. Akif’in Kur’an’a dönüşle ilgili görüşleri üzerinde, daha önce ayrıntılı olarak durmuştuk. Burada sadece içtihadı verdiği önemi hatırlatmakla yetiniyoruz.

Akif, düşünmeden, araştırmadan, sorgulamadan kabul edilen dindarlığın, insanı bağımlaştırdığını ifade eder. Taassuptan kaçınmak için aklımızı kullanmamızı, düşünmemizi, araştırmamızı ve eğitim almamızı önerir.

Daha önceki konularda bahsi geçen “Allah’a dayan, saye sar’u, hikmete ram ol” mısrasında Akif’in dini anlayışta “aklı” ön plana çıkardığı görülür. Ankebut Suresinin 9. ayetinin tefsirinde ise, açık açık “ğlam ak’u dinidir.” buyurur: “ğisan’u dini akl’udan ibarettir, akl’u olmayan’u dini de yoktur. ğste bizim Şeriat’u’u ak’u Şeriat’u’u. Dinimiz ak’u dinidir. Biz ise akl’u hükümünü bile ta’til ettik.”¹⁰⁵

¹⁰⁵ Şengüler, İsmail Hakkı, *Aç’u lamal’u Mehmet Akif Külliyyat’u* c.9, s.230.

Akif'in akılcılığı, Hz. Muhammed'in doğduğu geceyi anlattığı şiirde de göze çarpar: *"Lakin o ne hüsrandı ki hissetmedi gözler.*

*Kaç bin senedir hâlbuki bekleşmedelerdi".*¹⁰⁶

Şiirin bütününe incelediğimizde; Hz. Muhammed'in olağanüstülüğünü ima eden veya açıkça ifade eden bir cümleye bile rastlayamıyoruz. Hz. Muhammed'in normal bir çocuk olarak doğduğunun bilincindedir. Bu konuya Mithat Cemal şöyle dikkat çekmiştir: *"Sonra, Akif, peygamber doğduğu zaman putlar düştü, ateşgedeler söndü demez, bilakis, peygamberin doğduğundan kimsenin haberi olmadı der ve müteessirdir."*¹⁰⁷

Akif rasyonalist bir şairdir. Rasyonalizm; felsefede insan bilgisinin menşei hakkındaki iki ana görüşten birisidir. Rasyonalizme göre insan bilgisinin temeli olan aklın prensipleri, tabiattan, maddeden değil; insanın yaratılışından gelmiştir. Bu prensipler, insanın mahiyetinde dahildir, maddi tabiatın tesirleriyle sonradan eklenmemiştir.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi Akif akla, son derece önemli bir görev vermiştir. İslamcıların en temel problemlerinden biri olan akıl-nakil çatışması; Akif'in şiirlerinde netlik kazanmıştır. İslam akla değer verir. Rasyonalist olduğunu Nevzat Ayas'da şu sözleriyle netleştirir:

*"Kendisi, rasyonalizm görüşüyle şlami prensiplerin uygun düşenlerini birleştirmek ve böyle olmayanlardan uzlaşmak gayesinden doğan şlami rasyonalizme tekabül etmektedir."*¹⁰⁸ Biz Ayas'ın, Akif hakkında söylediği

¹⁰⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.4, s.158.

¹⁰⁷ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 272.

¹⁰⁸ Ayas, Nevzat, *"Mehmet Akif Zihniyeti ve Düşünce Hayatı"*, s.544.

“rasyonalist” ifadesini uygun bulmakla beraber; rasyonalizmi uygulamasında ifade ettiği, “uygun düşünceleri birleştirmek ve böyle olmayanları da uzlaştırmak” söylemine katılmıyoruz. Ayas bu ifadesi ile, akıl-nakil çatışması şeklinde konuyu ortaya koyar. Oysa akıl, naklin muhatabıdır. Akif de bunun bilincinde olarak, kendi bilgi ve kapasitesince Kur’an’ı anlamaya çalışmıştır.¹⁰⁹ Akif’in akla verdiği önemi şu ifadelerinden de anlamaktayız:

“Din akıldan ibarettir. Akıl olmayanı dini de olamaz. Akla bu kadar yüksek paye veren Müslümanlıkta ahkâmı da mâkul olmayan bir hüküm bulunabilir mi? Ne hacet! Bütün tekalifi Şer’iye zevil ukule aid değil midir? Yoksa siz ilmihali de mi anlayarak okumadınız?”¹¹⁰ Akif’in akılcılığını, aşağıdaki olayda da görebiliriz:

“Zavallı Şeriat kimlerin elinde, hem ne gibi işlere alet olduğunu biliyor musun? Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar Şeriat üzerimize çökmüş bir kâbus, karışmış bir umacı tahayyül edeceğiz? Dünyanın en kalabalık bir caddesinin ortasında bir ölü yatmış gelip geçen dirilerin hayat üzerinde adeta tasarruf ediyor. Yahu, şu mezarı kaldıralım desek derhal kıyametler kopuyor. ‘İeriat müsaadesi yoktur, ne yaparsınız?’ deniliyor.

Demek bizim o mülevves hükümeti sabıksamız Müslümanlık şekli-i aslisinden o kadar çıkarmış ki hala simayü hakikisini tanıyamıyoruz, hala bir emr-i hayre teşebbüs edeceğimiz zaman “saklı Şeriat buna mani olmasın” demek istiyoruz.

- ğyi amma Osman Baba’yı kaldırmak için ne yapmalı

- Pek kolay. Evvela parmakları sonra taşları kaldıralım. Daha sonra başındaki ağaçlar kestirilir. Bu işler bitince zemini düzeltilip bırakılır.

¹⁰⁹ Ayas, Nevzad, “Mehmet Akif Zihniyeti ve Düşünce Hayatı” s.544.

¹¹⁰ Şengüler, İsmail Hakkı, Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı c.9 s.100.

- *Vak'at aklen böyle.*

- *Hay'ü efendim, Şeran de böyle.*”¹¹¹

10. İBADETLERİN HAKKIYLA YAPILMASI

Akif, gösteriş için yarım yamalak bilinçsizce yapılan ibadetleri eleştirmiştir. O, ibadetlerin, hakkıyla, samimi ve düzenli bir şekilde yapılmasından yanadır.

Akif Müslümanların kurtuluşu için camilerin düzenlenmesi gerektiğini savunur: Akif'e göre, camilere cemaatle namaz kılmak için gelen Müslümanları, gerçek din adamlarının vereceği vaazlarla aydınlatmak ne büyük bir din eğitimidir. İbadetlerin maksatlarını anlatan vaiz, Müslümanların kurtuluşu için bulunmaz bir fırsattır. Özellikle Cuma namazı Müslümanların birlik ve beraberlik ruhunun pekiştirilip birçok konuda aydınlatılabileceği çok büyük bir nimettir. Bu konuda şu tavsiyede bulunur:

*“Vaiz milletın mazisini, halini bilmeli, cemaati istikbale hazırlamalır”*¹¹²

Hac ibadeti için yapılacak düzenlemelerle hacın dünya Müslümanlarının kaynaşma aracı olabileceğini söyler: *“Şte hac mevsimi yaklaşıyor. Evlad'ı üyalini b'ak'ı, birçok paralar, fedakârlıklar ihtiyar'yla dünyan'ın bir ucundan öbür ucuna kadar giden bu yürekli adamlara neler anlatılmaz, ne telkînâta bulunulmaz! Hiç olmazsa hacdan maksat ne olduğunu öğrenirler, birbirini tanurlar. Ya bu az muvaffakiyet midir?”*¹¹³

Akif namazın, orucun, hacın birine ağırlık verip diğerlerini hiç önemsemeyen ya da az önemseyen Müslümanları; dinî emirlerin bütünlüğünü

¹¹¹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalır Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.127.

¹¹² Şengüler, a.g.e., s.73-74.

¹¹³ Şengüler, a.g.e., s.75.

bozmakla suçlamıştır. Namaz, zekat, oruç ve haccın ayrı ayrı farzlar olduğunu, namazı kılmakla zekatın borcunun ödenmeyeceğini açıkça ifade eder. Hepsinin yerine getirilmesi gerekir. Bu konuda Müslümanlarında mevcut eksikliği gidermek için akıllı davranması gerektiğini söyler. Çünkü din bir bütündür, bu bütünün parçalarından birine veya ikisine sarılmakla tam olarak Müslüman olunmaz.

11. EĞİTİM

Akif, milletin, diğer milletlerden geri olmasının temel sebebinin eğitimsizlik olduğunu söyler. Ülkenin eğitim seviyesi çok düşüktür. Medreseler ve mektepler iyi eğitim verememektedir. Din alimleri eğitimsiz, mutaassıp ve dar görüşlü kimselerdir. Öğretmenler ise, dinden ahlaktan yoksun bir yığın şehir soysuzudur. Akif öğretmenlerin din konusundaki hassasiyetini, şöyle anlatır:

“Gebirir, camiye girmez, ne oruç var ne namaz:

Gusül abdestini Allah bilir ama tanrı haz.

Kaynaylı çift kazan aksa da çamçak çamçak

Bunu bilmem ki yarlı hangi imam paklayacak.”¹¹⁴

Bütün bunları gözlemleyen Akif çözümü, sorunu ortadan kaldırmakta görür: Eğitimdeki bozukluklar giderilmelidir. Akif bunu şu cümleyle ifade eder:

“‘Mahalle mektebi lazımlı!’ demiş nihayette.

Sonunda: ‘Kuvvetimiz, Şüphesiz, ilerlemeli,

Fakat düşünmeli her Şeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lazımlı maarifin mutlak

Okuryazarsa ahali, ne var yapılmayacak?”¹¹⁵

¹¹⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.329.

Akif, her şeyin temel taşı olarak eğitimi görür. Başka alanlara el atmadan önce eğitim düzeltilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Halkın bilgi ve kültür seviyesi yükseldi mi yapılmayacak şey yoktur. Askeri, mühendisi, doktoru yetiştirecek olan öğretmendir. Akif eğitimin önemine vaazlarında da değinir. Fatih camisindeki vaazında şöyle der: *“Maarif maarif... Bizim için başka çare yok: eğer yaşamak istersek her Şeyden evvel maarife sarımalıyız. Dünya da maarifle din de maarifle. Hepsi, her Şey maarifle kaaim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok. Cahiller eline geçince mahvolur.*

*Kur'an'da, Hadis-i Peygamber'i de namütenahi hakayık var. Onlar nası meydana çıkıar? Ėimle irfanla.”*¹¹⁶ Akif, Kur'an'da keşfedilmeyen gerçeklerin ilimle ortaya çıkarılabileceğini söyler. Burada, Hıristiyanların çalışmasından övgüyle bahseder. Muharref dinlerini yaymak için ne kadar çalışmaktaydılar. *“EĞer ‘Hıristiyanlarık onda biri kadar da biz çalışsaydıık, bugün Müslümanlar bu halde olmazlardık Kur'an eğer Hıristiyanlarık elinde olsaydı bugün bütün dünya Müslüman olurdu.”* der.

Akif İslam'ın doğru yaşam şekli olarak Asr-ı Saadet'teki Müslümanlığı kastetmektedir. Bugün dinin doğru şekline dönmek ise ancak ilimle olur. Ancak memlekette, insanlığı kurtuluşa götürecek faydalı bilgiler bulunmamaktadır. Aydın kesimin okuduğu eserler, ne ahirette ne de dünyada fayda getirecek cinstendir. Akif bu durumu şöyle dile getirir: *“Avam kışmıııç okumuyor, yazmıyor, okuyup yazanlar*

¹¹⁵ Ersoy, , Mehmet Akif, *Safahat.*, s.226.

¹¹⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı*c.9, s.212.

ise ne dünyaya ne ahirete yarar sağlayacak bir yoldu nazariyat ile uğraşıyorlar. Eğer el birliyle çalışırsa eminim ki kurtulacağız, yoksa kurtulmak imkân yok.”¹¹⁷

Akif'e göre din, ancak ilimle vardır. İctihat sayesinde kıyamete kadar da varlığını devam ettirecektir. İctihat ise, dini bilen gerçek din adamları tarafından yapılacaktır.

Akif, piyasadaki din adamlarının mutaassıp, cahil, kabiliyetsiz, aciz olduklarını söyler. Bunun akabinde gerçek din adamının niteliklerini şöyle sıralar: “Vaizlik, müritlik edecek adamın sebil-i hakkınas kötü değdir. O caddeye çıkan yolların nerelerden sapmak ihtimali olduğunu iyice bilmelidir. Bir de yanlış yol tutanlara “delalettesin!” demekle iş bitmez. Oraya nas düşmüş saha-i reşada nas çıkacak, buraların tamamıyla tayin etmeli, sonra biçarelerin eline yapışmaldu. Hak tekdir. tehdit makamında ele alıacak silahlardan değdir.”¹¹⁸

Akif'in ideal din adamı: Tefsir, kelam, fıkıh, ileri derecede Arapça, İslam tarihi gibi dinî ilimlerle beraber; felsefe, psikoloji, sosyoloji, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji, tarih gibi müspet ilimleri de çok iyi bilen, kendisiyle ve halkla barışık, halkın psiko-sosyal durumunu tahlil edebilen, hitabeti güçlü, erdemli insanlardır. Bu özellikleri taşımayan insanların vaaz kürsüsüne hiç yaklaşmalarını şu makalesinde dile getirir: “Hocamız Halis Efendi hazretlerinden niyaz ederiz: Ya bu kürsilere Ramazan'da birer adam çıkarsınlar, yahut bu ceheleyi cemaatin başına bela etmesinler. Doğrusu bu herifleri dinledikçe gençlerdeki dinsizlik modasının hemen hemen mazur göreceğm geliyor.”¹¹⁹

¹¹⁷ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c. 9, s.234-235.

¹¹⁸ Şengüler, a.g.e. , s.108, 109.

¹¹⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamal Mehmet Akif Külliyyatı* c.5, s.74.

Bu özellikleri taşıyan din ve bilim adamları milleti en ileri medeniyetler seviyesine ulaştıracaktır. Bunu yaparken işe, ilk olarak okulları düzeltmekle başlanmalıdır. Milletın kùltürünü bilen ve ona sahip çıkan muallim ordusu büyük bir sabırla işlerini yapmalıdır. İttihatçılardan yaptıkları gibi Babıâlıleri basarak ve adam asarak kalkınma ve ilerleme olamayacağı artık acı tecrübelerle anlaşılmıştır. Bunun yerine düşünerek, ortama ve şartlara uygun yeni düzenlemelerle eğitim sistemi yeniden yapılandırılmalıdır. Akif bu konuda ümitlidir. Onun bu konudaki düşünceleri, Ahmet Kabaklı'ya göre şöyledir: *“Akif her konuda olduğu gibi burada da ümitlidir. Çünkü sokak zaferini kazanan ve ğstiklal Savaşına öncülük eden Asım'ın nesli bu işi başaracak bir nesildir. ğman ve irfan sahibi tahsilli gençler düşmanları yendilerse, ufkumuzu karartan gericilik ve kötülüğu de söküp atacaklardır.”*¹²⁰ Akif, eserlerinde genellikle terakkileri, hep kahramanı Asım'a yaptırır. Eğitim konusunda da gerekli ıslahı Asım yapacaktır:

“Çünkü milletin ikbali için evladın.

*Marifet bir de fazilet, iki kudret lazın.”*¹²¹

Bu iki kudret de Asım'da vardır. Ülkenin kurtulması için Asım'ı Avrupa'ya gönderir. Asım orda yalnız ilim ve teknik öğrenir. Ülkesinin kùltürüne, örf ve adetlerine bağlı kalarak atılımlarda bulunur. Akif cemiyetin fedakar ve cesur çocuğu olan Asım'ın bu inkılabı nasıl yapacağı hususlarında, Muhammed Abduh'un fikirlerinden yararlanır. Gerçek inkılap, şekilde yapılan değışmelerle, değil kafanın içinin değışmesiyle mümkündür. Bu ise ancak eğitimle gerçekleşir.

12. BİRLİK VE BERABERLİĞİ TAVSİYE

¹²⁰ Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, 1977, s.80.

¹²¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s.369.

Akif toplumcu bir şairdir. Toplumun her türlü olayıyla ilgilenmiş, gördüğü sorunlara kendince bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Akif'in toplumcu kişiliği, İslam'daki "cemaat" anlayışıyla birleşip, bütün Müslümanların birlik ve beraberlik idealinin oluşmasına neden olmuştur. Dini hassasiyetleri bu kadar güçlü bir şair, toplum için yazdığı şiirlerinde ve diğer eserlerinde hep bu birliği oluşturmaya çalışmıştır. Birinci Bölüm'de ,Akif'in en çok milliyetçi ayrılıkları eleştirdiğini ifade etmiştik. Bu büyük sorun karşısında Akif birliği ve kardeşliği tavsiye eder.

Birlik ve beraberliği tavsiyede, Akif'in dayandığı kaynak dindir. Birlik ve beraberlikten uzaklaşmayı Allah'tan uzaklaşmak olarak gören Akif, şu mısralarda bu gerçeği dile getirir:

*“Şit, bir hükm-i kat-i var ki istinafa yok meydan.
Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktı Allah'tan.
Nedir iman kadar yükselterek bir alçak ilhadı
Perişan eylemek zaten perişan olmuş ahadı
Nasıyepare millete var etraftı da bir seyret?
Nasıtevhid-i aheng eyliyorlar ibret al, ibret”¹²²*

Akif'e göre dağılmak, batıl bir fikri iman derecesine çıkarmak demektir. Bunun yerine, çevredeki birlik ve beraberliği sağlamış milletlerden, ders çıkarmayı tavsiye eder.

Akif birliğin nasıl sağlanacağını da “Köy Hocası” isimli makalesinde anlatmıştır. Merkezde halife, alt birimlerde her milletin kendi içinden ehliyetli ileri gelenleri ve en altta halk. Arapları irşat vazifesini, Arapların akıllı, bilgili ve erdemli ileri gelenleri; Arnavutların irşat görevini Arnavut ileri gelenleri; Türkler için de

¹²² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 382.

Türk ileri gelenleri yapacaktır. Her mürşit, halkı okutacak, yazdıracak, eğitecek; servet, sanat ve ticaret konularında ilerlemelerini sağlayacaktır Böylece Osmanlı saltanatı ve İslam hilafeti ebedileşecektir.¹²³

Akif, Bursa'nın işgali sırasında yazdığı "Bülbül" adlı şiirinde, din birliğinin tehlikede olduğunu söyler. Müslümanlar ise bunun sonucu başıboş kalacaklardır:

*"Ne kaybettin ki: VahdetgâhÜdinin devrilip, taŞtaŞ
Sürünsün Şimdi milyonlarca me'vası kalan dindaŞ
YÜÜmŞ hanümanlar yerden işkenceyle kÜransı;
GerilmiŞ gövdeler, binlerce, yüz binlerce doĞarsı!"*¹²⁴

Akif, hilafet sancağını layık olduğu yüceliklere ulaştıracak Müslüman Türk'ün; dikkatli ve basiretli davranmasını tavsiye eder. Bu durumda halifelik ve İslam, yeryüzündeki maddi ve manevi en yüksek gücü oluşturacaktır.

Akif, tefsirlerinde de birlik çağrısını sürdürür. Enfal Suresi'nin 25. ayetinin tefsirinde şöyle der: *"Ey Cemaat-i Müslimin, Allah için olsun geliniz bu tefrikalara, bu kavmiyet, bu lisan, bu bilmem ne gürültülerine nihayet veriniz. Çünkü tehlike olanca Şiddetiyle her taraftan yüz göstermeye başladıĞret almak için maziye dönüp bakmaya artık ne hacet var, ne de vakit! Şıice görüyorsunuz ki bu kanlı dedikodulara, bu sÜf dedikodudan çÜkan kÜallere biraz daha devam edecek olursanız siz de, sizinle beraber Şu son Hükümet-i Şlamiye de evvelkilerin uĞradÜakibeti faciaya uĞrayacak."*¹²⁵

¹²³ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÜlamalÜ Mehmet Akif KülliyyatÜc.4*, s. 292, 293.

¹²⁴ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 397.

¹²⁵ Şengüler, İsmail Hakkı, *AçÜlamalÜ Mehmet Akif KülliyyatÜc.9*, s. 141.

Akif, Mücadele Suresi'nin 20-21. ayetlerinin tefsirinde de birlik oluşturmayı eğitilmiş ve kültürlü olmadığımız zaman: “*Milletlerin maskarası Müslümanlık yüz karası*”¹²⁶ olacağımızı ifade ederek; dolaylı yönden birliğe teşvik etmektedir.

Akif, “*Ey iman edenler, sizi, size hayat verecek olan şeylere davet ettiğim zaman, Allah'a ve Resulüne icabet edin. Bilin ki Şüphesiz Allah kişi ile kalbi arasına girer ve siz hakikaten yalnız ona dönüp toplanacaksınız!*” Enfal Suresi'nin 24 ayeti için şöyle der: “*Kavmiyet güdenler bizden değildir. Yani Müslüman değildir, kavmiyet sebebiyle vuruşan da bizden değildir; kavmiyet güderek ölenlerde bizden değildir.*” Şeklindeki hadisleri temel alarak Müslümanlar birlik ve beraberliğe çağırılmıştır.¹²⁷

Akif, memleketteki her türlü ayrılığın sebebinin, İngiliz siyaseti olduğunu söylemektedir. Tüm dünyada yaygın olan bu siyaset, Müslümanları birbirine düşürmektedir. “Böl-parçala-yönet” siyaseti, Hindistan da başarıyla uygulanmış; Osmanlı Devleti'nde de başlatılmıştır. Bu durum karşısında toplu olarak çalışıp vatanı korumayı şu şekilde tavsiye eder: “*Fürkacılık, kavmiyetçilik... Bunlar artıksusmal El birliğiyle bütün vatan müdafaa edilmeli. Asla me'yus olmamal Emin olmalı ki canla başla çalışsak oradaki esbab-ı tefrikayı kaldıracak olursak vatan-ı İslam'ı kurtarırız.*”¹²⁸

Akif, ayrılıkçı faaliyetleri engelleyip, kavmiyetçilik hislerinden tamamen uzaklaşmamızı ister. Dikkati elden hiçbir zaman bırakmayıp söndürülen bu ateşi tekrar yakacak ufacak bir çıtırtıya bile meydan verilmemelidir. Bu konuya şu sözlerle devam eder:

¹²⁶ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.9, s. 144, 145, 146.

¹²⁷ Şengüler, a.g.e., s.299-300.

¹²⁸ Şengüler, a.g.e., s. 253.

“Bu kanaati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydan verilmemelidir. Hususi emeller hususi içtihatlar yine hususi olarak sahiplerinin kafasında kalbinde kalmalıdır. Çünkü gaye birdir. Efrad tarafından o müşterek gayeye karşı gösterilebilecek ufak bir inhirat son derece muhtaç oldu. Çumuz vahdeti temelinden sarsmaya kâfidir.”¹²⁹

Akif’in kişisel içtihatların toplumda dile getirilmemesi konusundaki uyarısı, dikkat çekicidir. İcma-ı ümmetin görüşlerini dikkate alan Akif, kişisel bir içtihadın birliği bozacağına inanır.

Akif’in tefrika konusundaki hassasiyetini Eşref Edip, şöyle dile getirir:

“Üstadın çok mustarip eden, tefrika ve nifak idi. Bunu gördükçe perişan olurdu. İstiklal mücadelesi sanki memleketi işlemişti. felaketler birbirini takip ediyordu. 31 Mart faciasından sonra Arnavutluk isyanı, Diğir taraftan Trablusgarp istilasından sonra en büyük facia Balkan Harbi.”¹³⁰

Necla Pekolcay ise, Akif’in “Müslümanların birliği” düşüncesinin, gelişen olaylarla birlikte değiştiğini şöyle dile getirir:

“Millet bünyesinde fitne ve fesattan kaçınmayarak hassaten tavsiye etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu güçlü dönemlerinde mevcut idare sistemini müdafaa eden Akif, imparatorluk dahilinde fertlerin ahlakının bozulmasıyla belirdiğine, inandığı zaafı gördükten sonra da bir süre aynı sistemin müdafaa yapmış, fakat memleket toprakları birer-ikişer elden gitmeye başlayınca güçlü ve yeni bir idarenin

¹²⁹ Şengüler, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* c.9 , s.254.

¹³⁰ Edip, Eşref, *Mehmet Akif*, s. 32.

kurulması gerekli olduĞuna inanmıştı. Sonra da T.C. hükümetini desteklemiştir.”¹³¹

Akif’in, İslamcılık görüşünden, milliyetçi düşünceye nasıl ulaştığı konusunda, daha önce bilgi vermiştik.

13. DİNDE YENİLENME

Akif, “*Asrullah idrakine söyletmeliyiz İslam’u*” derken; dinin çağa ve şartlara göre yorumlanabileceğini ima etmiştir. Fakat kendi döneminde yapılan “Dinde Teceddüt” çalışmalarını, dini yeniden yorumlamak şeklinde değil “dine yenilik katmak” şeklinde anlamıştır.

Hal böyle olunca teceddüt çalışmalarını şiddetle eleştirmiştir. Türkçe ezan okumak, Kur’an’ın Türkçe’siyle namaz kıldırmak, Türkçe aşırı ve dualar şeklinde yapılan bu yenilikler, Akif kadar, halkta da büyük tepkilere neden olmuştur. Camiler boşalmış, imamlar cemaatsiz kalmış ve birçok tartışmalar yaşanmıştır.

Ertuğrul Düzdağ¹³² Akif’in dinde reform veya yenilikler yapmakla bir ilgisi olmadığını söyler. Düzdağ’ın bu görüşüne katılmadığımızı, yukarıda söylediğimiz “*asrullah idrakine söyletmeliyiz İslam’u*” sözüyle vurguluyoruz. Akif dinde teceddüt anlayışına değil, bunun uygulamasına karşı çıkmıştır. Teceddüt çalışmalarını yapanları, bilgisizlikle suçlamıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1925 yılında Kur’an’ın mealinin yazılmasına karar verir. Bu görevi, Mehmet Akif’e götürür. Akif meali yazmaya karar verir. Daha

¹³¹ Pekolcay, Necla, *Mehmet Akif’in VerdiĞi Mesajlar ve Tesir Alanları* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 75.

¹³² Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur’an Meali*, Şûle Yayınları, İstanbul, 2003, s.157.

sonra Mısır'da tercüme yapıyor. Tercümenin bitmesine yakın bir zamanda ;Türkiye'de dine teveddüt çalışmaları ve uygulamaları baş göstermiştir.

Akif "dinde yenilenme" çalışmalarının yanlış uygulanış şeklini beğenmemiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı'yla yaptığı Kur'an tercümesi anlaşmasını feshetmiştir. Peki, neydi Akif'e bu kararı aldırın? Bu durumu Düccane Cündioğlu'nun dilinden aktaracağız: *"Bu akıldan 1928'lerin Türkiye'sinde vuku bulan gelişmelerin bu sefer Akif'in yeterince tedirgin edecek bir ciddiyete büründüğünü ve Akif'in tercümesini teslim etmekten imtina edişinde, sadece teknik zorunlulukları değil, bu ciddi gelişmelerin de müessir olduğunu kabul etmek icap edecektir. Çünkü 1928 yılının nisan ayında "Devlet'in dini, din-i İslam'dır" maddesi anayasadan çıkarılmış, hemen akabinde İsmail Hakkı Baltacıoğu'nun hazırladığı Din-i İslahat Hakkındaki Layiha Darülfünun hocaları tarafından marifetiymiş gibi basılıya yansıtılmış (19 Haziran), ardından Latin alfabesinin Türkçe'ye uygulanması mümkün olup olmadığını incelemek üzere Ankara'da Latin Harfleri Komisyonu toplanmış (26 Haziran) en nihayet Kasım 1928'de Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki 1353 sayılı kanun meclisçe kabul edilmiştir."*¹³³

Yukarıda söylendiği gibi Türkçe ezan ve Türkçe Kur'an çalışmaları ,Akif'in, tercüme yapıldığı halde teslim etmemesine neden olmuştur.

Akif'in bu konuda dostlarına söylediği şu sözler manidardır: *"Tercüme güzel oldu hatta umduğundan daha iyi. Lakin onu verirsem namazda okutmaya*

¹³³ Cündioğlu, Düccane, *Bir Kur'an İairi: Mehmet Akif ve Kur'an Meali*, Bîrûn Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 150.

kalkacaklar. Ben o vakit Allah'ın huzuruna çekmem ve peygamberimizin yüzüne bakmam."¹³⁴

Bu sözlerle Akif, dostlarına; Türkçe ezan ve Türkçe Kur'an okuma konularının Kur'an'la ve sünnetle uyuşmayan girişimler olduğunu resmen itiraf etmiştir.

Akif bu çalışmalara tepkisini hem eserlerinde sözleriyle hem de Kur'an mealini vermeyerek davranışıyla ortaya koymuştur. Meali, Mısır'da, Türk dostu İhsan Efendiye yakması vasiyetiyle bırakmıştır. Çok sonraları İhsan Efendinin Oğlu birkaç arkadaşıyla - aralarında İsmail Hakkı Şengüler'in de olduğu - birlikte yakmıştır.

Bu olaylar o kadar yankı bulmuştur ki, yıllarca "dinde reform", "tercüme ve Akif" konularında yazılar yazılmış; konferanslar, ihtifaller, tartışmalar yapılmıştır. Akif'i seven – sevmeyen herkes bu konulara cevap veren konuşmalar yapmış veya yazılar yazmıştır. Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.

- Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250.

- Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Ersoy, Kaynak Kitaplığı, 2004, İstanbul, s. 128'den 133'e kadar.

- Eşref Edip, Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri, c.1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357, 1938, s. 100, 114, 450, 451, 452, 453.

¹³⁴ Kutluay, Fahri, "Aydülalün Şi Mühim Sü", Sebilürreşad, C.4, no. 99, Nisan 1951, s. 374.

- Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2000, c. II, s. 92- 93.

- Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali, Şûle Yayınları, İstanbul, 2003, s. 180, 181.

Nurettin Topçu, Akif'in, dinde teceddüt çalışmalarına karşı çıkmasına rağmen; yenilikçi ve inkılapçı bir ruhunun olduğunu şu cümlelerle ifade ediyor: *"Mehmet Akif yaratıcılıktan bakıldığında inkılapçı hamlelerini kendinde daima tartılmaya kabiliyetli bir insandır. Fikir adamı olduğu kadar da hareket adamı, ateşli iradesine sahip, asabi ve hamleci bir mizacı vardır. İdealist sanatçı henüz başlangıcında inkılapçı duyularını ifadesine rastlıyoruz."*¹³⁵ Akif yenilikçiydi ama o zaman lanse edildiği gibi değil. Akif'in inkılaplarını ise Asım ,düşüncede, devlette, sanatta ve ahlak alanında yapacaktı.

Akif'in Kur'an tercümesini Diyanet İşleri Başkanlığı'na vermemesi ve Mısır'a gidişi, bazı çevrelerce alkışlansa da bazı insanlar tarafından "gerici", "softa", "rejim düşmanı" gibi sıfatlarla anılmasına neden olmuştur. Yakın dostları ve sevenleri Akif'in bu sıfatları hak etmediğini ispatlamak için ise, eserler yazmış ve konferanslar vermişlerdir. Osman Oktay'da, bu suçlamaların asılsızlığını şu cümlelerle belirtir:

¹³⁵ Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, Dergah Yayınları, Yayına Hazırlayan: Ezel Elverdi, İsmail Kara, 2. Baskı, İstanbul, 1970, s. 46.

“Bu anlayıştaki bir insanın Arapça-Farsça ve Fransızca’yı en iyi şekilde öğrenip kullanan bir Şairi, yazarın ilim ve fikir adamı’na aslında dedikodularla ypratıp, “gericilik” damgasıyla damgalamak doğru bir davranış değildir.”¹³⁶

14. TASAVVUF VE AKİF

Akif tarikat mensubu değildir. Doğrudan doğruya şiirlerinde tasavvufçu olduğunu da söyleyemeyiz. Şiirlerinde ve diğer eserlerinde sadece tasavvufun etkilerini taşıdığını görüyoruz.

Akif mutasavvıf bir babanın elinde yetişmiştir. Mektep çıkışlı olmasına rağmen, hayat şartları onu duygulu ve sessiz bir kişi yapmıştır. Bunu şiirlerinde görmekteyiz. Daha sonra Mısır’da yaşadığı inziva hayatı, O’nun tasavvufi düşünceye yakın olmasını sağlamıştır. Gazali, Mevlana gibi mutasavvıfların eserlerini de hayranlıkla okuduğunu bilmekteyiz.

Eserlerinde tasavvuf düşüncesinin izlerine şu beyitlerde rastlamaktayız:

“Masiva bir Şey midir, Boş durmuyor Halk bile
Bak tecelli ediyor bin Şer’i günagün ile.”¹³⁷

Tasavvuftaki tecelli görüşünün baskın olduğu yukarıdaki beyitlerden sonra “Tevhit Yahut Feryat” adlı şiirinde de; bütün varlıkların Allah’ın gölgesi olduğu düşüncesine rastlıyoruz:

“Ey nur-i uluhiyyetin zilli avalim.
Zillin bile esrar-Ühurun gibi muzlim!”¹³⁸

¹³⁶ Oktay, Osman, *Ştiklal Marşı’nın İairi Mehmet Akif Ersoy*, Hikmet Neşriyatı Limited Şirketi, İstanbul, 2003, s. 76.

¹³⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 24.

¹³⁸ Ersoy, a.g.e., s. 31.

Devrindeki edebiyatçıları anlatırken duygularının nefsi emmare seviyesini aşmadığını söyler. Bu durum bizi, tasavvufi bir kavramı kullandığı için, tasavvuftan etkilendiği sonucuna götürür:

*“Koca millet! EdebiyatÛya oğan, ya karÛ.
Nefs-i emmare hizasÛda henüz duygularÛ..”¹³⁹*

Akif, insanı anlatırken, insanın cisim olarak küçük olduğu fakat içinde büyük bir alem taşıdığını belirtir:

*“Haberdar olmamÛşÛ kendi zatÛdan da hala sen
Muhakkak bir vücudum dersin ey insan fakat bilsen...
Senin mahiyyetin hatta meleklerden de ulvidir.
AvalÛ sende pinhardÛ, cihanlar sende matvidir.”¹⁴⁰*

Şiirin devamında tasavvuftaki kalbin ilahi nazar gah olduğu söyler. Bu düşüncesini de şu beyitlerde görmekteyiz:

*“Zeminlerden, semalardan taşarken feyz-i Rabbani
Olur kalbin tecelli – zar-Ûhura – nur-i Yezdani.”¹⁴¹*

Akif şiirlerinde tasavvufa ait terimler de kullanmıştır. “Yakin nuru”, “nasut”, “lahut”, “vahdet”, “kesret”, “ney”, “semahane”.

Akif “Gece”, “Hicran”, “Secde”, “Tevhit yahut Feryat” adlı şiirlerinde ağırlıklı olarak tasavvufi konulara yer verir.

“Gece” şiirinde vahdet-i şuhud düşüncesinin izlerine rastlıyoruz:

“Diyorlar hep senin Şemsinden ayrÛmÛş bu ecramÛ

¹³⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 143.

¹⁴⁰ Ersoy, a.g.e., s. 59.

¹⁴¹ Ersoy, a.g.e., s.59.

ğahi onlarù bir an için olmazsa aramù
Nasù dursun benim biçare gölgem senden ayrùmù?
Güneşlerden değil, ya rab senin sinenden ayrùmù.”¹⁴²

Secde şiirinde ise şöyle der:

“Bütün zerrat-ùsun ’un bir müebbed peşveden serhoş
Sağın serhoş solum serhoş ilahi, ben ne yapsam boş
Ömürlerdir, gözüm yollarda, hala beklerim hala
İ uhud imkanù yok, coşukça hilkatten bu vaveyla.” ¹⁴³

Akif burada her şeyin hak sarhoşu olduğunu ifade eder.

Akılcı bir dini inanişaya sahip olan Akif, şeriata ve sosyal hayata çok önem vermektedir. Kuntay’ın: “*Tekke Müslümanùlmaktan çok cami Müslümanù*”¹⁴⁴ dediğı Akif, özellikle ömrünün son zamanlarında tasavvufi şiirler yazmıştır. Kuntay, Akif’teki tasavvufi izlere rağmen onun cami Müslümanı olduğunu, onda cezbeden çok secde olduğunu söyler.

Nurettin Topçu ise, O’nun, Mısır’da tasavvuf düşüncesiyle kuşandığını söyler:

“Yurttan ayrılduktan sonra, Akif’in din idealinde mistikliğe doğru bir yükseliş
görüyoruz. ‘Gölgeler’deki son şiirinde vahdeti vücudun değilse de vahdeti Şuhudun
mertebesine ulaşımlı bulunuyor.

- *Tecelli etmedin bir kere, Allah ’üh cemalinle!*

- *Nedir manasù mabut olmaduktan sonra, mihrabù*

¹⁴² Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 411.

¹⁴³ Ersoy, a.g.e., s. 415.

¹⁴⁴ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 270.

Rükuun, inayetin, vecdin, bütün biçare esbabı.”¹⁴⁵

Fevziye Abdullah Tansel ise, Akif’te, bazen dini şiirlerinde müspet konulara bazen de tasavvufa dayalı konulara yer verdiğini, önceleri toplumsal konuları işlerken inziva hayatından şahsi mevzulara yer vermesinin geçirdiği ruh bunalımlarıyla ve tereddütlerle izah olunabileceğini ifade ediyor. Tasavvufi ağırlıklı şiirleri hakkında açıkça mutasavvıf demez: “*Tanrın varlığı hakkında fizik ötesi düşüncelere Şüphelere yer veren manzumeler...*”¹⁴⁶ şeklinde ifade eder.

Mehmet Demirci ise Akif’in mutasavvıf olmadığını fakat bazı şiirlerinde tasavvuf izlerini taşıdığını şöyle ifade eder:

*“Akif’in tasavvufi manada bir seyr-i sulük hayatı yaşamamakla beraber yukarıda sözünü ettiğimiz tasavvuf kültür ve düşüncesinin tesirini tasavvufi muhakkaktı. Nesirlerinde pek görülmemekle beraber şiirlerinde belli ölçülerde tasavvuf izlerine rastlanmaktadır.”*¹⁴⁷

Akif’in “Tevhit yahut Feryat” adlı şiirinde ise, Allah’ın kayıtlardan münezzehtir olduğu görüşüyle, tasavvufun izlerini görmek mümkündür:

*“Bir an diyerek, eylemişim, bilmeyerek bak
Takyid zamanla seni ey Fatıma-Ümutlak.
İtlaka nasıbyol bulabilsin ki tefekkür
Eşbah görür eyler iken ruhu tasavvur.”*¹⁴⁸

¹⁴⁵ Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, s. 53, 54.

¹⁴⁶ Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmet Akif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)*, s. 12.

¹⁴⁷ Demirci, Mehmet, *Yahya Kemal ve Mehmet Akif’te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 81.

¹⁴⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 14.

Akif, Allah'ın mutlak kaydından münezzehtir olduğunu; insanınsa bunu idraktan aciz olduğunu söyler.

Allah'a duyduğu özlem ve O'na kavuşma isteği şu beyitlerde kendini gösterir:

*“Henüz yadûddadû, bezminde olduğüm demler
O demler ki yadûddan kopar beynimde bin mahşer
Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Ma'bud
Gel ey bir tanecik Gaib, gel ey bir tanecik Mevcud...”¹⁴⁹*

Allah'a duyulan özlem şu beyitlerde de göze çarpar:

*“Senin Mecnun'unum, bir sensin ancak taptûğ Leyla
Ezelden sunduğün Şehla-nigahû mestiyim hala.
Gel ey saki-i baki, gel, Elestin yadûşad olsun.
Yarûğ paymane sun bir cur'a sun, tek aynûmeydan olsun
O lahuti Şarabû Vahyi her zerremden inerken
Bütün ahengi hilkat bir zaman dinsin eninimden.”¹⁵⁰*

“Secde” adlı şiirinde ise, her şeyin Allah'ta yok olduğunu şu şekilde dile getirir:

*“Bu vahdet-zara dün baktûğ: Ne meyhaneydi cuşa cuş
Bugün rûddanûgördüm: Başka bir peymaneden bi-huş
Bütün dünya serilmiş sunduğün vahdet Şarabûddan
Benim mest olmayan meczubum, Allah'ûğ benim meydan.
KûÛmaz lakin Allah'ûğ bu gaşyolmuşyatan vecde*

¹⁴⁹ Ersoy, , Mehmet Akif, *Safahat* , s. 412.

¹⁵⁰ Ersoy, a.g.e., s. 412.

B ak 'hilkatle' olsun varlığın yekpare bir secde''¹⁵¹

Akif, kalbin Allah'ın yeri olduğunu söyler.Kalbin, ilim ve irfanla boŐa süslendiğini, onları atıp kalbi Allah'la doldurmanın gerçek irfan olduğunu Şu sözlerle dile getirir:

“Bu bir mabetse,     lak yakışmaz, sonra gayet loŐ

Gelen Ma'bud:İŐ  bul yayg bul, git başka yerden koŐ!

Ne yan mıŐın hesabın: Hiç kapından geçmez oldun bak

Đahi s kt m attın işte h crem Şimdi     lak:

Ne afakında kandil, ne mihrabında seccade.”¹⁵²

¹⁵¹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 416.

¹⁵² Ersoy, a.g.e., s. 413.

SONUÇ

Akif 20. yüzyılın yetiştirdiği en büyük mütefekkir şairlerdendir. Tezimizde, konu başlıklarıyla ifade ettiğimiz gibi, Akif dönemindeki dini anlayışa ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Eserleri 21. yüzyıl gençliğine ışık tutacak güçte orjinal fikirlerle süslüdür.

Başlangıçta Akif'i yeni nesillere tanıtmakta küçük bir katkı ortaya koymayı amaçladık. Fakat sonra gördük ki eserleri aynı zamanda bir sosyoloji kitabı özelliği taşımaktadır. Dönemdeki açlık, savaş yorgunluğu, ahlaksızlık gibi konuları çok sade bir üslupla ortaya koymaktadır. Bu nedenle Akif'in fikirlerinin sosyolojik açıdan incelenmesi gerekir.

Akif'in eserleri, dönemindeki siyasi olaylara vurgu yapmasıyla bir tarih kitabı özelliği taşımaktadır. Meşrutiyet Dönemi, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk dönemleri incelenirken, bu olaylara birde Akif'in gözüyle bakılmalıdır.

Akif'in fikirlerini incelerken Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinin ciddi bir analiz ve senteze tabi tutulması gerekmektedir. Çünkü Akif'in fikirleri bu iki dergiyle paralellik arz etmektedir. Ayrıca Muhammed Abduh, Said Halim Paşa, Muhammed Ferid Vecdi ve Abdilaziz Çaviş, Akif'i anlamak için incelenmesi gereken önemli mütefekkirlerdir.

Akif'i anlama çabalarıyla, onu bir nebze memnun etmiş olacağımıza inanıyoruz. Çünkü o, eserlerini sadece o dönem için değil, kendinden sonraki tüm zamanlara ışık olması dileğiyle kaleme almıştır.

KAYNAKÇA

1. Akçura, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara, 2005
2. Ayas, Nevzat, "**Mehmet Akif Zihniyeti ve Düşünce Hayatı**" Eşref Edibin, Mehmet Akif Adlı Eserinden, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357-1938, İstanbul
3. Çantay, Hasan Basri, **Akifname**, Mürşit Çantay Yayınları, İstanbul,1966
4. Demirci, Mehmet, **Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf**, Akademi Kitabevi, İstanbul,1993
5. Düccane, Cündioğlu, **Bir Kur'an Şairi, Mehmet Akif ve Kur'an Meali**, Bîrûn Kültür Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul,2000
6. Düzdâğ, Ertuğrul, **Mehmet Akif Ersoy**, Kaynak Kitaplığı, İstanbul, 2004
7. Düzdâğ, Ertuğrul, **Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar I-II**, 2.Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul,2000
8. Düzdâğ,Ertuğrul ,**Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali**, Şûle Yayınları, İstanbul, 2003
9. Edip, Eşref, **Mehmet Akif I-II**, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357,1938,İstanbul
10. Eliaçık, İhsan, **Mehmet Akif Ersoy**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2004
11. Erol, Aydil, **Mehmet Akif Ersoy**, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2002
12. Ersoy, Mehmet Akif, **Safahat**, 2.Baskı, Hazırlayan: Ertuğrul Düzdâğ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990

13. İmamoglu, Vahit, **Mehmet Akif, İnanan İnsan**, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996
14. Kabaklı, Ahmet , **Mehmet Akif**, 4. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1997
15. Kadri, Kazım Hüseyin, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım**, 2. Baskı, Dergah Yayınları, Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul, 2000
16. Kara, İsmail, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi**, Acar Matbaası, İstanbul
17. Kocakaplan, İsa, **İstiklal Marşımız ve Mehmet Akif Ersoy**, 2. Baskı, İstanbul, 1999
18. Kuntay, Mithat Cemal, **Mehmet Akif** ,2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul,2001
19. Kutluay, Fahri, “*Aydülalün ğki Mühim SÜ*”, Sebilürreşat, c.4,No:99 ,Nisan,1951
20. Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 2. Baskı, Derleyenler: Mümtazer Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul,1992
21. Okay, Orhan, **Mehmet Akif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi**, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara,2005
22. Oktay, Osman, **Mehmet Akif Ersoy**, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2003
23. Öztürkmen, Neriman Malkoç, **Mehmet Akif ve Dünyası**, Altınok Matbaası, Ankara, 1969
24. Öztürkmen, Neriman Malkoç, **Mehmet Akif’te Mekan**, Şehir Matbaası, İstanbul, 1958

25. Pekolcay, Necla, **Mehmet Akif'in Verdiği Mesajlar ve Tesir Alanları**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991
26. Tansel, Fevziye Abdullah, **Mehmet Akif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)** ,3. Baskı, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, Ankara, 1991
27. Sait Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, İz Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul,1998
28. Şengüler, İsmail Hakkı, **Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı**, 7.Baskı, Hak Yayıncılık c.I.II.III.IV.V.VI.VII.VII.IX.X, İstanbul, 2000
29. Topçu, Nurettin, **Mehmet Akif**, Yayına Hazırlayanlar: Ezel Elverdi, İsmail Kara, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998

ÖZET

Macit, Meliha, Mehmet Akif Ersoy'un Geleneksel Dini Anlayışı Eleştirisi

Yüksek Lisans Tezi , Danışma: Yrd.Doç.Dr. Muammer Esen 159 s.

Meşrutiyet döneminin en önemli şairlerinden olan Mehmet Akif, yaşadığı dönemin dini anlayışını eleştirel bir tarzda inceleyip, tespit ettiği sorunlara çözümler getiren toplumcu bir mütefekkindir.

Toplumdaki en büyük sorun, dinin anlaşılması sorunudur. “Allah” kavramı, Müslümanların yanlış inanç sistemindeki merkez kavramdır. Kulun iradesini yaratan Allah, Müslümanlara göre kaderi de belirlemiştir. Müslümanlardaki bu yanlış tespit, beraberinde yanlış tevekkül anlayışını getirmiştir. Allah'ın mutlak iradesinin temel alındığı bu düşünce Müslümanları tembelliğe, miskinliğe, atalete, sabırsızlığa, ümitsizliğe sürüklemiştir. Her şeyi Allah'tan bekleyen bir toplum, tembelliğinin bedelini esaretle ödemek zorundadır. Bu yasadan Müslümanlar da payını almıştır.

Gerileme devriyle beraber Müslümanlar, Batı'nın ilerlemesini görünce büyük bir aşağılık kompleksine düşmüşlerdir. Aydınlar, dış güçlerin de tesiriyle, geri kalmamızın nedenlerini araştırmışlardır. Bir kısım aydın, geriliğimizin nedenini, din olarak göstermiştir. Tam böyle bir anda ortaya çıkan Akif, geriliğimizin nedeninin din değil yanlış din anlayışı olduğunu söyler. Müslümanların tavırlarını Kuran'a göre değerlendiren Akif, yanlışın Müslümanlarda olduğu sonucuna varır. Dinin adını lekeleyen bu davranışlara veryansın eden Akif, dinin o konudaki görüşlerini, Kur'an'a dayanarak açıklar. Çalışmak, üretmek, eğitim, ümit, sabır, geçmişten ibret

alma, birlik ve beraberlik, Allah, kader, tevekkül, irade konularındaki görüşlerini ortaya koyar.

Din konusunda ki yanlışlar düzeltilirse, Müslümanların yaşamı düzelecek ve Müslümanlar dinin amaçladığı mutluluğa kavuşacaklardır. Bu amaçla Akif Müslümanları uyandırmak için kolları sıvar, şiirler, makaleler yazarak, hutbeler verir.

Tezimizde, bahsi geçen makaleler, şiirler, tefsirler, vaazlar incelenmiştir. Böylece Akif'in dini anlayışı ve dini anlayışa yaptığı eleştiriler ortaya konmaya çalışılmıştır.

SUMMARY

Macit, Meliha, Criticism Of Mehmet Akif Ersoy on traditional religious view

Master's Thesis, Advisor: Lecturer Assoc.Prof. Muammer Esen 159 p.

who was one of the most important poets of the constitutional period, is a collectivist thinker examining the religious life of his period with criticism and bringing solutions to the problems he had determined.

The greatest problem in the community is the problem of misunderstanding of the religion. The concept of Allah is central in the wrong beliefs of Muslims. Allah, who created the will of man, has also determined the fate. This wrong conclusion of Muslims has also brought up the wrong resignation concept with itself. This thought which is based upon the absolute will of Allah, has dragged Muslims to laziness, supineness, lassitude, weakness in patience and hopelessness. A community expecting everything from Allah has to pay for his laziness with captivity. Muslims have taken their share of this law.

Together with the regression age Muslims when they saw the progression of Western Civilization, fell down into a great inferiority complex. The intellectuals, under the influence of external forces, began to search the reasons of being underdeveloped. Some of the intellectuals pointed to religion as the cause of being underdeveloped. Just at that time, Akif came and stated that the cause is not the religion itself but the wrong religious understandings. Akif, who evaluated the attitudes of Muslims according to the Quran, has concluded that the fault belonged to the Muslims. Akif, complaining of these behaviors blackening the name of the religion, explained the views of the religions in those subjects based on the Quran.

He spoke out his opinions about working, producing, education, hope, patience, take lessons from the past, unity, cooperation, Allah, fate, resignation, will one after another.

When the mistakes about religion are corrected, the life of Muslims would be corrected also and they would reach the happiness which religion also aimed. To this end, Akif started to work and wrote poets, articles, sermons and khutbas.

In our thesis it was tried to disclose the religious perception of Akif and his criticisms on religious understandings by examining the above mentioned articles, poets, commentaries, sermons.

